

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
NAVOIY PEDAGOG XODIMLARNI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI
OSHIRISH INSTITUTI

Pedagogika kafedrası

PEDAGOGIK MAHORAT FANIDAN
MATN QO'LLANMA

I BO'LIM. PEDAGOGIK MAHORATNING NAZARIY ASOSLARI VA UNING O'QITUVCHI FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI.

1- MAVZU. PEDAGOGIK MAHORAT HAQIDA TUSHUNCHA, UNING O'QITUVCHI FAOLIYATIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI. PEDAGOGIK FIKR TARIXI

REJA:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlarida va respublikamizning ta'lim to'g'risidagi qonunida o'qituvchi va o'quvchi shaxsiga qo'yilgan talablar.
2. O'qituvchi kasbining tarixan taraqqiyoti, uning jamiyatda tutgan o'rnini.
3. Pedagogik faoliyat va uning o'ziga xosligi.
4. Pedagogik mahorat mohiyati, uning tarkibiy qismlari
5. Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha bo'lgan davrda o'qituvchi - ustoz, shogird va ularning jamiyatdagi o'rnini masalalari.
6. Sharq mutafakkirlari ijodida o'qituvchi, ustoz - shogird munosabatlari, jamiyatda o'qituvchi o'rnini masalalarining yoritilishi.

ADABIYOTLAR.

1. I.A.Karimov "Ma'naviy yuksalish yo'lida" T.1998 y.
2. "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" T. 1997 y.
3. I.A.Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida" T. 1997 y.
4. A.Ibroximov va boshqalar "Vatan tuyg'usi" T. 1996 y.
5. "Barkamol avlod orzusi" T. 1999 y.
6. "Mustaqillik" izohli ilmiy ommabop lug'at. T. 2000 y.
7. Kaykovus "Qobusnoma", T.1991.
8. A.Navoiy "Mahbubul qulub" T.1991.

Prezidentimiz I.A.Karimov o'z nutqlarida yoshlarga katta ishonch bildirib, O'zbekiston kelajagi yoshlar qo'lida ekanligini ta'kidlar ekan, avvalo yoshlarni shunday ishonchga javob bera oladigan insonlar qilib etishtirish o'qituvchi va tarbiyachilarning fidokorona mehnati bilan bog'liqligini nazarda tutadi.

Jamiyatimiz talab etayotgan har tomonlama etuk, komil insonni tarbiyalashda o'qituvchining o'rnini beqiyosdir.

Prezidentimiz o'zining qator nutqlari va asarlarida ta'lim tarbiya masalalariga to'xtalganda, o'qituvchini e'tibordan chetda qoldirmaydi.

I.A.Karimov Oliy Majlis IX sessiyasida so'zlagan "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzuidagi nutqida jamiyatimizda ta'lim berish tizimi, yangilanish jarayoni talablari bilan yaqindan bog'lanmaganligi sabablaridan biri o'qituvchiga borib taqalishini aytib o'tadi: "Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy ta'lim berish ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz.

Mening fikrimcha, ta'lim - tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo ham mana shu erda. O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz, ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak.

Bundan ko'rinadiki, o'qituvchi avvalo zamonaviy bilim bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Eski ta'lim tizimining yana bir qusuri, boshlang'ich ta'limga ikkinchi darajali ish deb qaralayotganligimizdadir, - deydi prezidentimiz: "Ochiq aytishimiz kerak: bilimi sayoz muallimlar birinchi sinfda dars beraveradi.

Boshlang'ich ta'limga past nazar bilan qaralishining isboti shuki, sobiq SSSRda butun boshli pedagogika texnikumlari va bilim yurtlari tizimi tashkil etilib, ular asosan 1-4 sinf o'quvchilarni o'qitadigan muallimlar tayyorlar edi.

Vaholanki, bolaning dunyoqarashi, didi, salohiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng etuk, eng tajribali murabbiylar berkitib qo'yilishi oddiy mantiqning o'zi talab etadi.

Prezidentimiz qo'yayotgan yana bir talab demak, boshlang'ich sinflarga eng etuk, tajribali o'qituvchilarni qo'yish.

I.A.karimov o'zining qator asarlarida ta'lim - tarbiya sohasidagi islohotlarimizning mazumuni erkin, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalashga qaratilishini ta'kidlab o'tadi. Bu jarayonda o'qituvchi - o'quvchi munosabatini o'zgartirish talab etiladi. Yurtboshimiz: "Bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'limi va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak" - deyish bilan maktablarda mustaqil fikrlashga o'rgatilmayotganligiga ham to'xtalib o'tadi.

Maboda biror o'quvchi o'qituvchiga e'tiroz bildirsa, ertaga u hech kim havas qilmaydigan ahvolga tushib qoladi. Maktablardagi jarayonda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi tushuntirayotgan narsani tushunib olishni talab qiladi. Printsip ham tayyor: "Mening aytganim aytgan deganim - degan".

O'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi juda qiyin kechayapti.

Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi.

O'qituvchiga qo'yiladigan yana bir muhim talab, yangi pedagogik texnologiyalarni chuqur tushunib etib va bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iborat.

Prezidentimiz Oliy Majlis XI sessiyasida so'zlagan "Konstitutsiyamiz inson manfaati uchun xizmat qilsin" nutqida tarbiyachi va o'qituvchilarni O'zbekistonda bo'layotgan turli xavflardan yoshlarni himoya qiluvchi bo'lib maydonga chiqishga chaqiradi: "Olimlarimiz, ta'lim tarbiya dargohlarining tarbiyachilari, o'qituvchilari O'zbekistonga bo'lgan xavf va tahdidlarni to'g'ri tahlil qilib, bolalarimiz taqdiri uchun birinchi navbatda yonib harakat qilishi, bolalarimizni bunday yovuz xavfdan himoya qilish zarur". (Barkamol avlod orzusi 77-bet).

Ta'lim to'g'risidagi qonunning 5-moddasida tegishli ma'lumoti "kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega" ekanligi ta'kidlanadi.

Qonun, kadrlar tayyorlash milliy dasturi va hozirgi kunimiz talabi bo'yicha o'qituvchiga qo'yilgan talablar ham kengayib, murakkablashib bormoqda.

O'qituvchilik sharaflilik, lekin juda murakkab kasb. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g'oyalar bayon etiladi. O'qituvchining yosh

individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma - xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchray turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Shuning uchun hozirgi kun o'qituvchisi:
pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;
milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarini, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol;

O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro;
ixtisosga doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan;

o'qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko'radigan, har bir o'quvchi ulg'ayib, yaxshi odam bo'lishiga chin ko'ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko'maklashadigan;

erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo'lmog'i darkor.

Davlatimiz xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yayogan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. ?ozirgi kunda ta'lim - tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning xilma -xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, erkin fikrli, ongli barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

Har bir jamiyatda, oldingi tuzumlarda ham o'qituvchi ustoz muallim oldiga eng muhim vazifa jamiyat kelajagi bo'lgan yoshlarni tarbiyalash, ilm berish vazifasi qo'yilgan.

Hatto ibtidoiy jamoa tuzumi oxirlaridayoq yoshlarni tarbiyalash muassasalari tashkil etilib, ularda ancha tajribali, hayotni ko'rgan oqsoqollar bolalarni tarbiyalaganlar.

Quldorlik davrida esa quldorlarning bolalari uchun maxsus maktablar tashkil etilgan. Qadimgi Gretsiyada bolalarni o'qitadigan kishini didaskal ("o'qitaman", "o'rgataman") deb ataganlar. O'g'il bolalarni maktabga qullardan biri boshlab borgan, bunday qul pedagog ("paye") bola, "agogayin" etaklab bormoq deb atalgan.

Bu tushunchalar hozirda ham o'qituvchiga nisbatan ishlatilib kelinadi. Lekin uning mohiyati boshqacha ahamiyat kasb etadi.

Har bir jamiyatda ham pedagoglarga o'qituvchi tarbiyachilarga yoshlar murabbiysi sifatida katta hurmat bilan qarab kelingan.

Ayniqsa bizning mustaqil O'zbekistonimizda o'qituvchiga hurmat e'tibor va unga qo'yiladigan mas'uliyat ham nihoyatda oshib bormoqda.

Hozirgi kunda o'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Mohir o'qituvchilarni aniqlash uchun o'tkazilayotgan tanlovlar ana shu yutuqlarga omil bo'lmoqda. Maktablarda metodist o'qituvchi, katta o'qituvchi, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan o'qituvchi, O'zbekiston xalq o'qituvchisi unvonlariga sazovor bo'lgan o'qituvchilar soni ko'paymoqda.

1997 yil 6 oktyabrda Prezidentimizning "Ta'lim - tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga etkazish to'g'risida"gi Farmoni e'lon qilinib, bunda shunday deyiladi: "Ta'lim muassasalarida birinchi navbatda Oliy ta'lim muassasalari professor - pedagogik xodimlar safidan etuk o'qituvchi kadrlar tayyorlash ularni rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limidagi ijobiy tajribalarini o'rganishi o'qitishning yangi pedagogik texnologiyalari bilan tanishishi va chet ellarda tajriba orttirishini ta'minlash maqsadida "Ustoz" respublika jamg'armasi tashkil etilsin".

O'qituvchilar safidan yuqori malakali kadrlar tayyorlashga ko'maklashish, ixtidorli, yosh pedagoglarni aniqlash, ularning iqtidori kasbiy malakasini yuksaltirish, rivojlangan demokratik davlatlarni etuk o'quv yurtlarida va markazlarida tajriba orttirishga ko'maklashish maqsadida bu jamg'arma tuzilgan edi.

Umuman o'qituvchilar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilikning diqqat markazida turibdi. O'qituvchilarni falsafiy jihatdan keng fikrlovchi mushohadali bo'lishlariga e'tibor berilayotir.

Bu g'amxo'rliklarga sabab, xalqimiz, millatimiz kelajagi ko'p jihatdan o'qituvchi, uning saviyasi, fidoyiligiga bog'liqdir.

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq oldida davlat oldida javob beradigan bolalarga ta'lim tarbiya berish maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. Maktab o'qituvchilarning faoliyati inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan.

?ar bir bola o'z xulq atvoriga, xarakteriga ega. Tarbiyada anashu xususiyatlarni hisobga olish kerak. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligini o'zida aks ettiruvchi maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlr ana shunday xususiyatlarni bilishi lozim. O'qituvchilik ixtisosining bu xususiyatlari professiogrammasida ifodalanadi, professiogramma quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. O'qituvchi shaxsining xususiyatlari.

2. O'qituvchining ruhiy pedagogik tayyorgarligiga quyiladigan talablar.
3. Maxsus tayyorgarlikni hajmi va mazmuni.
4. Ixtisosga oid umumiy tayyorgarlikning mazmuni.

O'qituvchi shaxsining xususiyatlari:

G'oyaviy sohada: Ilmiy dunyoqarash va e'tiqod, ijtimoiy ehtiyoj va axloqiy zaruriyatlarni chuqur tushunish, ijtimoiy va fuqarolik burchini anglash, ijtimoiy - siyosiy faollik.

Pedagogiklik kasbi sohasida: bolalarni sevish va ular bilan ishlashga qiziqish, pedagogik ishni sevish, ruhiy pedagogik ziyraklik va kuzatuvchanlik, pedagogik nazokat, pedagogik tasavvur, tashkilotchilik qobiliyati, haqqoniylik, dilkashlik, talabchanlik qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik, o'zini tuta bilish kasbiy layoqatlilik.

Bilim sohasiga: keng ilmiy saviya, ma'naviy ehtiyoj va qiziqih, intellektual qiziqish, yangilikni his qila bilish.

Pedagogik faliyatlar kishini o'ziga duch kelgan hodisalarni tahlil qilish va umulashtirish tajribasi bilan boytadi.

Pedagogik malaka - egallagan bilim va ko'nikmalarni faoliyatning ma'lum turini eegallab olish, yaxshi bajara olish qobiliyatidir.

O'qituvchi faoliyatiga oid bunday malakalarga quyidagilar kiradi:

a) amaliy konstruktiv malakalar:

Amaliy tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish faoliyatining eng muhim qoidalarini tanlay bilish.

Har bir o'quvchiga nisbatan uni jamoa sharoitida tarbiyalashning individual rejasini amalga oshira bilish.

O'quvchilarning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ularga nisbatan individual munosabatni amalga oshira bilish.

b) Tashkilotchilik malakalar:

O'quvchilar orasidagi aktiv bolalarni aniqlay bilish, tanlay bilish, ularni idora qilish.

O'quvchilarning turli xildagi jamoa individual holatini uyushtira bilish, ularni ijtimoiy aktivliklarini bilish.

O'quvchilarga berilgan jamoa ijtimoiy topshiriqlarni berilishi yuzasidan nazorat o'rnatish va ularga zarur vaqtda amaliyo yordam berish.

O'zi rahbarlik qilgan sinfda amaliy ishlarni boshqarish.

Ota- onalar va keng jamoatchilik o'rtasida ishlar tashkil eta bilishi, maktab rejimi shunday tuzilishi kerakki: bola maktabda yaxshi o'qisin, samarali xizmat qilsin, yaxshi dam olsin, hamma vaqt foydali va qiziqarli mashg'ulot bilan band bo'lsin, bunday faoliyatni uyushtirishga doir pedagogik talablar qo'yiladi.

O'qituvchi oldiga qo'yiladigan talablar:

Faoliyatdan kutilgan maqsadni o'quvchilar jamoasi ham alohida o'quvchi ham aniq his qilsin. (Masalan: metallom yig'ish bunga o'z xoxishlari bilan kirishishlari lozim.)

Faoliyatni tashkil etish o'quvchilar tashabbusi va ijobiy faollikka suyanish lozim. Ishni taqsimlash, rejalashtirish, hisobga olish, natija chiqarish kabilarni o'quvchilarning o'zlariga havola qilish kerak.

O'qituvchi faoliyatiga pedagogik rahnamolik qiladi.

Faoliyat jarayonida har bir bola sohibkorlik va ijrochilik malakalarini egllab borishi.

Ish natijasini muhokama qilish, ishtirokchilarni rag'batlantirish.

Xush pedagogik mahorat nima va u nimalardan tashkil topgan?

Bu fahm farosat va bilimlarning chinakam ilmiyligi, tarbiyadagi qiyinchiliklarining engishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlik bolalar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashish, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat mujassmdir.

Ped mahoratga pedagogik bilimlar, fahm - farosat bilan bir qatorda pedagogik texnika sohasidagi malakalar ham kiradi, ular tarbiyaga ozroq kuch sarflab ko'proq natijalarga erishish imkonini beradi.

Har bir mohir pedagogning shunday zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, mazkur masalalarni hal qilish pedagogdan odatdan tashqari kuch

- g'ayratni, qat'iyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlarni olib borishga intilishni, yangi vaziyatga, yangi kollektivga kirish qobiliyatini, samimiyatni, to'g'rilik va halollikni, o'tkir aql - idrokni bir vositani boshqasi bilan tekshirib ko'rish malakasini talab qiladi.

A.S.Makarenko aytganidek, "Agar pedagog mahoratni egallamas ekan, agar u bolalar muhitidagi ilg'or kuchlarga ayana olmas ekan, ularning o'stirishini rag'batlantirib, eng yaxshi faoliyatlarini rivojlantira olmas ekan, u muqarrar ravishda shaxsiy ta'sir ko'rsatishni mutloqlashtirib boradi, ya'ni o'ziga eng oson yulni tanlaydi.

Chinakam mahorat bilan obrutalablik bir biri bilan sig'isha olmaydi. Agar chinakam mahoratli pedagog hamma vaqt munosabatlar sistemasi bolalarning ijodiy kamolatiga yordam berishi lozimligini o'ylasa obrutalab pedagog ularning mustaqil faoliyatini nihoyatda toraytirib, ularning so'zsiz qo'loq solishlarini yoqtiradi, bu bilan bolalar muhitidagi tarqoqlikka ko'maklashadi".

Pedagogik mahorat o'ziga bolalar haqidagi ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyatni tashkil etadi, o'qituvchi - tarbiyachi bu madaniyatni egallamas ekan hech vaqt o'zi kasbining chinkakam ustasi bo'la olmaydi.

Zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi. Bolalarni kuzatish, ularni o'sishidagi muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy g'oyalar bilan taqqoslash, ularni rivojlanish yo'llari va usullarini aniqlash turli vositalar, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir - biriga o'tishi dialektikasini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir sistemaga solish malakalari zarur bo'ladi.

Pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iboratdir.

a) o'qituvchi faoliyatining insonparvarlik yunalishi;

b) ixtisosga doir bilimlar mutaxassislik fanini, uni o'qitish metodikasini pedagogika va psixologiyani chuqur bilish;

v) pedagogik qobiliyat (bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, obru orttira olish, to'g'ri muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlari va pedagogik nazokat odob - axloq);

g) pedagogik texnika (nutq malakasi, mimik pontamimik ifodaliligi, o'z hissiy holatini boshqarishi.)

"Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokt, yo saodat, yo falokat masalasidir", - degan edi milliy tarbiyamiz daxolaridan biri A.Avloniy. ?ayot, najot, saodatga eltuvchi ish, tarbiyani amalga oshiruvchi zot - o'qituvchidir.

Bolalarga yaxshilik qilish va mehribonlik ichki kechinma va holatigina emas, balki pedagogik faoliyatimizdagi bola bilan yoki sinf bilan munosabatdagi asosiy motiv, asosiy rag'bat bo'lishi kerak. Bolalarga yaxshilik qilishimiz va mehribonligimiz, ular bilan qo'pol muomalada bo'lishimizga, ularning nafsoniyatini va qadr - qimmatini siqishtirishga, ularga baqirish va ularni qo'rqitishga, ulardan har birining qayg'u alamini sezmaslikka va har biri erishgan yutug'idan xursand bo'lmaslikka ularga yordamga kelmasligimizga ishonchsizlik ko'rsatishimizga yo'l qo'ymaydi. Bolani butun qalbi bilan sevadigan mehri daryo pedagog ko'proq tabassum qiladi, kamroq qovoq soladi, u chinakam pedagogik hayot kechiradi, shu tariqa professional baxtiga erishadi.

Insonparvar pedagog bolalrni bilim bilan tanishtirayotganda ayni vaqtda ularga o'z xarakterini bera oladi, ularga odamiylik namunasi bo'lib ko'rinadi. Bola uchun o'qituvchisiz bilim yo'q.

Shuning uchun bola o'qituvchisini yaxshi ko'rib qolsa, demak u bilimga qiziqib qoladi. Bolalar mehrini qozonmoq o'qituvchining zarur ishi, faqat o'z o'qituvchisini yaxshi ko'rgan bola bilimlar olamiga kirib boradi. Jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtira boradi.

Ta'lim va tarbiya metodlari, usullari, formalri pelagogning bolalarga mehr muhabbatidan harorat oladi va insonparvarlik hissi to'la qalbidan o'tib takomillashadi.

O'qituvchining o'zi bir shaxsiyat bo'lishi kerak, negaki shaxsiyatni faqat shaxsiyatgina tarbiyalab berishi kerak. Insonparvarlikni faqat qalb mehrigina berishi mumkin. U albatta keng

ma'lumotli ijodiy kishi bo'lishi kerak, negaki bilim ishtiyoqini faqat shu ishtiyoqda yongan kishiga yoqshi mumkin.

Bizning jamiyatda o'qituvchi bolalarni kelajak haqidagi orzu - umidlar bilan ruhlantirishga kelajak ideallarini hozirdan mustahkamlashni ularga o'rgatish, kelajak bolalar qoshiga kelgan kishidir.

Eng qadimgi davrlardan VII asrgacha bo'lgan davrda o'qituvchi o'stoz, shogird va ularning jamiyatdagi o'rni, mahorati haqidagi fikrlari.

Hozirgi kundagi o'qituvchi - tarbiyachi faoliyati, mahorati, ularning jamiyatdagi o'rni, ustoz - shogirdlik munosabatlari haqida gapirishdan avval, kishilik jamiyatining dastlabki bosqichlarida ustoz - o'qituvchi tarbiyachi faoliyati masalalariga to'xtalib o'tish lozim.

Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida jamiyat yoyosh jihatidan 3 guruhga bo'linar edi:

1. Bolalar va o'smirlar.
2. Hayot va mehnatning to'la qimmatli va to'la huquqli ishtirokchilari.
3. Keksalar.

Yangi tug'ilgan bolani jamodagi keksa kishilar boqib, o'stiradilar. Bola tegishli biologik yoshga to'lib, ba'zi bir ijtimoiy tajriba mehnat qilishni o'rganib, hayotiy bilim va malakalarni egallagandan so'ng to'la qimmatli mehnatchilar guruhiga o'tardi. Ibtidoiy jamiyatda bola o'zining hayot faoliyati jarayonida kattalarning ishlarida qatnashib ular bilan kundalik muomalada bo'lib, tarbiyalanar va ta'lim olar edi. O'g'il bolalar katta yoshdagi erkaklar bilan ularning ishlarida qizlar esa ayollarning ishlarida qatnashardilar. Patriarxat oxirlarida o'g'il bolalar uchun alohida va qizlar uchun alohida tarbiya muassasalari - yoshlar uylari muassasalari paydo bo'ldi. Bu erda yoshlar urug' aqsoqollari ruhbarligida yashashga mehnatga o'tkaziladigan sinovlarga tayyorlanar edilar.

Patriarxal urug'chilik bosqichida chorvachilik, dehqonchilik, turli hunar kasblari paydo bo'ldi. Shu bilan bog'liq ravishda tarbiya ham murakkablashib, ko'p tomonlama va rejali bo'la bordi. Bolalar tarbiyasi tajribali kishilarga topshiriladigan bo'ldi. Ular bolalarga mehnat ko'nikma va malakalarini o'rgatish bilan bir qatorda paydo bo'lib kelayotgan diniy urf - odatlarning qoidalari, naqlar bilan bolalarni tanishtirar, yozishga o'rgatar edilar. Ertaklar, o'yin va raqslar, musiqa va ashula, butun xalq og'zaki ijodi xulqni, hatti - harakatni, xarakterning muayyan belgilarini tarbiyalashda katta rol o'ynaydi.

Tarixiy manbalarga ko'ra bolalar savod maktablarida o'qitilgan, bundan tashqari bolalar maxsus murabbiylar tomonidan harbiy, jismoniy mashqlarga va hunarga o'rgatilgan. Bolalar tarbiyasida oilaning ayniqsa, onalarning o'rni ham katta bo'lgan. 5 yoshgacha asosan ayollar tarbiyalagan.

Qadimgi ajdodlarimiz yoshlarni vatanparvar, xalqparvar, sadoqatli, har qanday mashaqqatlarga bardoshli, jasur, kuchli, mard qilib tarbiyalashga e'tibor berganlar. Tarixiy shaxslar bilan bog'liq rivoyatlarda ham odamiylik, nazokat, aql - idrok, vafo - muhabbat, sadoqat, adolat kabilar ulug'lanadi. Bunday hislatlarni tarbiyalash, shakllantirish esa o'qituvchi ustozga yuklatilgan edi.

Sharq mutafakkirlari va allomalarining ijodiy meroslarida o'qituvchi tarbiyachi mahorati, ustozlik - shogirdlik shartlariga ham alohida o'rin berilgan. Quyida shulardan misollar keltiramiz: Masalan, mashhur faylasuf va mutafakkir, qomusiy ilmlar bilimdoni Abu Nosr Forobiy (873-930) ustoz - o'qituvchiga shunday talab qo'yadi: "Ustoz - shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko'ngilchanlik ham qilmasligi lozim. Chunki ortiqcha zulm shogirdga ustozga nisbatan nafrat uyg'otadi, bordiyu ustoz juda ham yumshoq bo'lsa, shogird uni mensimay qo'yadi va u beradigan bilimdan sovib ham qoladi. U o'qituvchiga bolalarning fe'l atvoriga qarab turbiya jarayonida "qattiq" yoki "yumshoq" usullardan foydalanishni maslahat beradi:

Tarbiyalanuvchilar o'qish o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim tarbiya jarayonida yumshoq usul qo'llaniladi.

Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsa, qattiq usul (majburlov) qo'llaniladi.

U o'qituvchining tarbiya usullarini hukumat (davlat) va shohlarning xalqni tarbiyalash va boshqarishdagi usullariga o'xshatadi, ularni qiyoslaydi. Far ikkalasida ham yumshoqlik va majburlov zarurligini o'qitiradi.

Mashhur olim Beruniy (973-1048) o'qituvchiga o'quvchini zeriktirmaslikni, o'tiladigan mavzuni qiziqarli va ko'rgazmali holda bo'lishi lozimligini maslahat beradi. Beruniy Hindiston asarida esa olimlar ilm ahllarini hurmat qilishga chaqiradi. Bularni kishilar ayniqsa, hukumdorlar hurmat qilsa, ularga o'z o'rnida baho bersa, ilmlar ko'payadi, demak jamiyat iqqbolli bo'ladi, gullab yashnaydi.

Buyuk alloma Ibn Sino (980-1037) talabaga bilim berish o'qituvchining mas'uliyatli burchi ekanligini ta'kidlaydi. U o'qituvchining qanday bo'lish kerakligi haqida fikr yuritir ekan, ularga shunday yo'l yo'riqlar beradi:

bolalar bilan muomalada bosiq va jiddiy bo'lish;

berilayotgan bilimning talabalar qanday o'zlashtirib olayotganiga e'tibor berish;

ta'limda turli metod va shakllardan foydalanish;

talabaning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarni bilishi;

berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajrata bera olish;

bilimlarni talabalarga tushunrli, uning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda berilishi;

har bir so'zning bolalar hissiyotini uyg'otish darajasida bo'lishiga erishishi lozim.

XI asrda yashab o'tgan allomalardan biri Yusuf Xos Xojib (XI asr) ham ijodida ilm ahllarini ustozlarini ulug'laydi. "Qutadg'u bilig" asarida ilm ahli ulug'lanadi.

Ular ni hurmatlashga kishilarni chaqiradi.

Tag'in bir toifa donishmand, dono

Ular ilmi elga mash'al doimo

E'zozla ularni to bor imkonning

Bilimlarin o'rgan toki bor joning

Bulardan haqiqat tayanch tirgagi

Bilimli diyonat asos o'zagi

Olimlar yo'q esa edi dunyoda

Emish ham kelarmu edi bu dunyoda

Ular ilmi bo'ldi xaloyiqqa nur

Yorisa bu nurdan kishi yo'l topur

Az - Zamaxshariy (1075 -1143) "Nozik iboralar" risolasida ilmu fan ahllari, o'qituvchilarga nisbtan hurmat e'tiborning pasayib ketganidan kuyinib yozadi: "O'tgan zamonlarda ilmu - fazilat sohiblari podshoxlardan o'z og'irliklariga barobar oltin hadya olardilar, asta - sekin zamonlar o'tishi bilan ularning qiymatlari kamayib, itlaru - olmaxonlar ulardn afzal bo'lib qoldi, ya'ni nodonlar oltinlardan ortiq ko'riladigan bo'lib qoldi".

Muslihiddin Sa'diy Sheroziy (Shayx Sa'diy) (1184-1204) ta'lim - tarbiyada muallimlarning talabchanligi bilim va tarbiya berishda qatiquqo'l bo'lishning tarafdori bo'ladi.

Yubordi o'g'lini maktabga podsho,

Qilib qo'yishga nuqra taxtiga jo,

Kumush ul taxtaga zardan bitib yod,

"Ota mehridan afzal jabri ustoz".

"Gulistonda" yana ustoz - shogird munosabatiga oid hikoyat keltiriladi: "Bir odam kurash san'atiga zo'r mahorat qozondi, u 360 xiyilni bilar va har kuni bir xiyilni ishlatib kurashar edi. Shogirdlaridan biriga 359 xiyilni o'rgatdi. Ammo bir xiyilni o'rgatmadi. Ustozining hurmatin bilmagan shogird, ustozidan ham ustunligini aytib maqtanadi. Bu so'z podshoga yoqmaydi. Ular ni kurash tushmoqlarini buyuradi. Ustoz oxirgi xiyilasini ishlatib shogirdini engadi. Ustoz hurmatini bilmagan shogird esa xaloyiq va podshoning nafratiga uchraydi.

Burxoniddin Zarnudjiy (1150 -) "O'qituvchiga ta'lim yo'lida qo'llanma" kitobining bir bo'limi "O'qituvchi, o'rtoq, fanlarni tanlash haqida" deb nomlanadi. Unda o'quvchiga quyidagicha maslahat beradi:

"O'qituvchi tanlaganingizda eng avvalo bilimlisiga, eng oliyjanobiga va yana keksasiga to'xtamoq kerak ... Muallim, ustozga nisbatan hurmatda bo'lish ifodasi shuki shogird muallimdan oldin yurmasligi, uning o'rniga borib o'tirmasligi lozim".

Sohibqiron Amir Temur (1336-1405) ham o'z hukmronligi davrida ilm ahllari, muallim, mudarisslarga hurmat bilan qaraydi. Kishilarga mansab berishda ham ularning ilmlarini hisobga oladi. Jamiyatning rivojida ularning o'rnini muhim deb biladi. Ko'plab maktab, madrasalar ochadi, ularga muallim va mudarisslar tayin etadi. O'zining ustozlarini ham juda qaraydi.

Alisher Navoiy (1441-1501) ijodida ham muallimlar ishi ularga munosabat masalalariga keng o'rin beriladi. U yoshlarga chuqur bilim berish uchun muallimlar mudarrislar hamda ustoz murabbiylarning o'zlari ham bilimli va tarbiyali bo'lishi zarurligini o'qtiradi. Nodon, mutaassib, johil domlarni tanqid etadi va o'qituvchi ma'lumotli o'qitish yo'llarini biladigan muallim bo'lishi zarur deydi. Masalan: "Mahbub-ul-qulub" asarida maktabdorlar haqida fikr yuritarkan, ularning o'ta qattiqqo'l, johil va ta'magirlarini: "Maktab tutuvchi gunohsiz yosh bolalarni jafo qiluvchidir", - deb yozadi. Shu bilan birga o'qituvchining mehnatining og'irligini hoisona baholaydi:

"Uning ishi odam tugul, hatto devning xam qo'lidan kelmaydi. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga ojizlik qilar edi, u esa bir to'da bolaga ilm va adab o'rgatadi. Lekin shunisi ham borki, bolalar orasida fahmi idroki ozlari bo'ladi. Muallim bu kabi hollarda yuzlab mashaqqat chekadi. Shu jihatdan olganda bolalarda uning haqi ko'p, agar shogird ulg'aygach, podshoxlik martabasiga erishsa ham o'z muallimiga qulluq qilsa arziydi.

Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitmish rand ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila".

Navoiy o'qituvchining hurmatini qanchalik joyiga qo'ysa, unga bo'lgan talabni ham shunchalik oshiradi. Ayniqsa madrasa mudarrislarining bilimli, fozil va dono, kamtar, ma'naviy pok bo'lishlarini talab etadi. "Mudarris kerakki g'arazi mansab bo'lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa manmanlik uchun dars berishga havas ko'rgazmasa, yaramasliklardan qo'rqsa va nopoklikdan qochsa".

Xusayin Voiz Koshifiy (1440-1505) (Xuroson) "Futuvatnomai Sultoniyy yoxud javomardlik tariqati" asarida ustoz - shogird munosabatlariga keng to'xtaladi. "Agar shogirdlikning binosi nimaning ustiga quriladi deb so'rasalar, irodat ustiga deb javob bergin. Agar irodat nima deb so'rasalar, samo va toatdir deb aytgin. Agar samo (eshitish) va toat nimadir deb so'rasalar nimaning ustiga aytsa, uni jon qo'log'i bilan eshitish, chin ko'ngli bilan qabul qilish va vujud a'zolari orqali amalga ado etishdir deb ayt".

U shogirdlikning 8 ta odobini ko'rsatadi: 1. Birinchi bo'lib salom berish. 2. Ustozning oldida oz gapirish. 3. Boshni oldinga egib turish. 4. Ko'zni har tomonga yugurtirmaslik. 5. Gap so'ramoqchi bo'lsa oldin ustozdan ijozat olish. 6. Ustoz javobiga e'tiroz bildirmaslik. 7. Ustoz oldida boshqalarni g'iybat qilmaslik. 8. O'tirib turishda hurmat saqlash.

Koshifiy ustozlik shartlarini ham ko'rsatadi. "Bilgilkim hech bir ish ustozsiz amalga oshmagay va kimki ustozsiz bir ishni qilur ersa, ul ishning asosi mustahkam bo'lmagan".

Kimki ustozsiz ish boshlagan bo'lsa, ishi va amali samara qozonmaydi, ustozning etagini tutib shod bo'l, birmuddat ustozga xizmat qilginda, so'ngra o'zing ustoz bo'l ... Agar komil inson kim deb so'rasalar, u pok mazxabli, o'z aybini ko'radigan dono va tamizli kishidir deb aytgil. Unda hasad, gina va baxillikdan asar bo'lmaydi.

2-MAVZU. PEDAGOGIK QOBILIYAT.

R E J A:

1. Qobiliyatning psixologik xarakteristikasi.
2. Pedagogik qobiliyatning asosiy turlari.
3. O'qituvchining irodasi, sabr - toqat, ibrat namuna bo'la olish qobiliyati.
4. O'qituvchining andishalilik, bag'rikenglik, samimiylik va boshka sifatleri.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. T.1997 y.
2. Azarov Yu.R. "Bolalarni sevisish san'ati" T.1992 y.
3. Zyazyuna Yu.V. Osnovo` pedagogicheskogo masterstva. M.1988 y.
4. Yunusov T. Yosh o'qituvchilar bilan ishlashni takomillashtirish yo'llari. T.1990 y.
5. Pedagogika (Munavvarov tahririda). T.1996 y.
6. M.Ochilov, N.Ochilova "O'qituvchi odobi" T.O'zbekiston. 1996 y.

Qobiliyatlar - odamning shunday psixologik xususiyatlari-dirki, bilim, malaka, ko'nikma orttirish shu xususiyatlarga bog'liq bo'ladi, lekin bu xususiyatlarning o'zi bu bilim, malaka va ko'nikmalarga taalluqli bulmaydi. Masalan, Ikkita bola institutga kirayapdi deylik. Ulardan biri test sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tdi, ikkinchisi o'tolmadi. Bunda ulardan birining qobiliyati ortiq degan xulosaga kelib bo'lmaydi. Bilim orttirishdagi muvaffaqiyatning faqat bir o'zi bilan qobiliyatni aniqlab bo'lmaydi. Qobiliyatlar bilim, malaka, va ko'nikmalarini egallashda namayon bo'lsa ham ular bilim, ko'nikmalarga taalluqli bo'lmaydilar.

Odamning qobiliyatlari bilim va ko'nikmalarni egallash uchun faqat imkoniyat hisoblanadi. Bu bilim va ko'nikmalar egallanadimi yoki yo'qmi, bularning hammasi, juda ko'p sharoitlarga bog'liqdir. Bolada namayon bo'lgan musiqa qobiliyati uning musiqachi bo'lishiga kofil bo'la olmaydi. Bolaning musiqachi bo'lishi uning unga maxsus ta'lim berilishi, qat'iylik, salomatligining yaxshi bo'lishi, musiqa asbobi, notalar va boshqa sharoitlar bo'lishi kerak. Bularsiz qobiliyat taraqqiy etmay, so'lib ketishi ham mumkin. O'quvchida hali zaruriy ko'nikma va malakalar sistemasi hamda mustahkam bilimlar va tarkib topgan ish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy xatosi buladi. Bolalik paytida ma'lum qobiliyatlarning atrofdagilar tomonidan tan olinmaganligi, keyinchalik shu qobiliyat tufayli shon shuhrat topgan odamlar ko'p.

Qobiliyatlar faoliyatining muhim komponentlari bo'lishi bilim, malaka, ko'nikmalar bilan aynan bir narsa bo'lmasa-da, ular bir - birlari bilan bog'liqdir. Qobiliyatlar bilim, malaka, ko'nikmalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namayon bo'ladi, ya'ni boshqacha aytganda mazkur faolyait uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez va chuqur, engil va mustahkam amalga oshirishingizda namayon bo'ladi. Xuddi shu erda yuzaga chiqadigan fikrlar bizga qobiliyatlar haqida gapirish huquqini beradi.

Demak qobiliyatlar shaxsning (qobiliyatini) faoliyatini muvaf-faqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namayon bo'ladigan individual - psixologik xususiyatdir. Agar shaxsning ma'lum sifatleri yig'indisi odamning pedagogik jihatdan asoslab berilgan vaqt oralig'ida egallagan faoliyati talablariga javob bersa, bu narsa bizga unda mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati bor deb xulosa chiqarishga asos bo'ladi. Agar boshqa bir odat bo'lgan shunday holatlrd faoliyat talablariga javob bera olmasa, unday paytda bu unga tegishli psixologik sifatlar boshqacha aytganda qobiliyatlar yo'q deb faraz qilishga asos bo'ladi. Bunday odam kerakli ko'nikma va bilimlarni umumiy egallab olmaydi degan xulosaga borilmaydi. Bularni egallash jarayoni chuzilib ketadi, pedagogdan kup kuch va vaqt sarflashni talab qiladi.

Qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichiga iste'dod deb ataladi. Iste'dod deb odamga qandaydir murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli mustaqil va orginal tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar uyushmasiga aytiladi. Iste'dod mahoratning dastlabki sharti bo'lib, lekin mahoratning uzidan ancha uzoqdir. Mohir usta bo'lmoq uchun juda ko'p ishlash kerak. Iste'dod mehnatdan ozod qilmaydi, balki katta, ijodiy va zur mehnatni taqozo qiladi. Iste'dodli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo'lgan mahorat darajasiga erishganlar. ?aqiqiy mahorat inson iste'dodining faoliyatida namayon bo'lishidir.

Qobiliyatlar murakkab strukturaga ega bo'lgan psixik sifatlar yig'indisidan iboratdir. Qobiliyat sifatida namayon bo'ladigan psixik sifatlar yig'indisining strukturasi oqibat natijasida konkret faoliyat talabi bilan belgilanadi va har xil turdagi faoliyatlar uchun turlicha buladi, endi shulardan pedagogik qobiliyat va uning tuzilishini ko'rib chiqamiz.

Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi pedagogik mahoratga erishish uchun o'qituvchida quyidagi kobiliyat turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab etishtirilmog'i lozim. Bilish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, obru orttira olish qobiliyati, to'g'ri muomala qilish qobiliyati, kelajakni ko'ra bilish qobiliyati, diqqatni taqsimlay olish qobiliyati. Bu pedagogik qobiliyatlar shaxsning aqliy tomonini ham, emotsional - irodaviy tomonini ham xarakterlab beradi. Bu sifatlarning hammasi bir - biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, bir - biriga ta'sir etadi va bir butunlikni hosil qiladi.

1. Bilish qobiliyati - fanning tegishli sohalariga oid qobiliyatdir. Bunday kobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi. Unga nihoyatda qiziqadi, tadqiqot ishlarini ham bajaradi. Ba'zan o'quvchilar orasida: "X ni professor deyaber" ko'pincha biz u o'z sohasida bilmaydigan biror narsa bormikin deb o'ylab qolamiz", "U darsni butun vujudi, jonjahdi bilan o'tadi", yoki "Vajohati katta-yu, bilimining mazasi yo'q", kabi iboralar uchrab turadi.

2. Tushuntira olish qobiliyati - o'qituvchining o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon etishi, material yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol qiziqish uyg'otish qobiliyatidir.

O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga etkaza olishi darkor.

O'qituvchi o'quvchining mustaqil fikrlashini rag'batlantira oladi. Shunday fikrlarni uchratamiz: "O'qituvchi opamiz hech narsaga yaramas edilar, yo'l - yo'lakay biror narsani mutlaqo tushuntirib bera olmasdilar."

O'quvchilar ruhiyatini hisobga olib borish bu qobiliyatlarga asos qilib olinadi. Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur etadi. Kupchilik o'qituvchilarga, ayniqsa tajribasi katta o'qituvchilarga, o'quv materiali oddiy tushunarli va qandaydir alohida izohni talab etmaydigandek tuyulmaydi.

Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsaning o'quvchilarga tushunarsiz va mavhum bir narsa bo'lishi mumkin ekanligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishni xarakter va shaklini alohida o'ylab chiqadi hamda rejalashtiradi.

Qobiliyatli o'qituvchi materialni bayon etish jarayonida turli o'quvchilarning tushuntirilayotgan materialni qanday o'zlashtirayotganlarini qator belgilar asosida to'g'ri aniqlab oladi va zarurat tug'ilgan hollarda bayon qilish usulini o'zgartiradi. Shuningdek qobiliyatli o'qituvchi o'quvchilarning saboqni o'zlashtirib olishlari uchun zamin tayyorlab, ularning dam olishdan ishga o'tishlari bo'shashish, lanjlik, loqaydliklariga barham berish uchun minimal darajada vaqt ajratish zaruratini hisobga oladi. U tegishli vaziyat yuzaga kelmagunga qadar ish boshlamaydi. Masalan, darsning haddan tashqari zo'riqish bilan va kuchli boshlanishi o'quvchilarda muhofaza qiluvchi tormozlanish deb atalmish holatiga sabab bo'ladi, miya faoliyati tormozlanadi va o'qituvchining so'zlari etarli darajada idrok qilinmaydi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati o'quvchining tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Qobiliyatli o'qituvchi uncha katta bo'lmagan tashqi ko'rinishlar asosida o'quvchining ichki holatidagi juda arzimagan o'zgarishlarini ham fahmlab oladi. O'quvchilarning ba'zan shunday gaplarini eshitamiz: "Qaramayotganga o'xshaydi-yu, hamma narsani ko'rib turadi", "O'qituvchimiz biror o'quvchining xafa bo'lganini yoki dars tayyorlamaganligini ko'zidan biladi".

4. Nutq qobiliyati - nutq yordamida shuningdek imo - ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyatidir. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir.

O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi mavzuni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqayotganligi bilan ajralib turadi.

Fikrlar ifodasi o'quvchilar uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi. O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratiladi. O'qituvchi o'quvchilar oldiga savollar qo'yib ularni asta - sekin to'g'ri javob berishga olib boradi, o'quvchining diqqatini ishga soluvchi hamda fikrini faollashtiruvchi so'z va iboralar qo'llaniladi. O'qituvchi uzundan uzoq jumlar, murakkab so'z birikmalari, qiyin, tumtoq iboralarni qo'llashdan qochadi. O'rinli yumor, hazil, engilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi, uni o'quvchilar yaxshi qabul qiladilar.

O'qituvchining nutqi aniq, jonli obrazli, talaffuzi jihatidan erkin ifodali, his - hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Bir xildagi cho'ziq zeriktiradigan nutq o'quvchilarni tez charchatadi, ularni lanj, loqayd qilib qo'yadi. Ayrimlar tez, ayrimlar sekin gapirishga moyil bo'ladilar. O'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq yaxshi natija beradi. ?addan tashqari keskin va baqiroq nutq o'quvchilar asabini buzadi, toliqtirib qo'yadi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati - birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish muhim vazifalarini hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan o'z ishini to'g'ri uyushganligini nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishini to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga xos his etish vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilangan muddatda ulgurish xususiyati hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari uchray turadi. Ammo tajribali o'qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o'zgartira oladi.

6. Obru orttira olish qobiliyati - o'quvchilarga bevosita emotsional irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obru orttira olishdir. Obru faqat shu asosdagina emas, balki o'qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hakovolar asosida ham qozoniladi. Avtoritar qobiliyatlar o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamligi, qat'iyligi, talabchanligi va hakovolar) shuningdek o'quvchilarga ta'lim - tarbiya berish mas'uliyatini his etishga o'zini haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga etkaza olish kabilarga ham bog'liq.

O'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, qo'rqitmaydigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchini hurmat qiladilar.

7. Kommunikativ - to'g'ri muomala qila bilish qobiliyati. Bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabat o'rnatish bilish pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati - o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'rishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishi haqidagi tasavvur bilan bog'liq bo'lgan shaxsni tarbiyalab etishtirishda, tarbiyalanuvchining qanday fazilatlarini taraqqiy etishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan maxsus qobiliyat. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bilan bog'liq bo'ladi.

9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati - o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari hajmi, ham uning kuchi, ham ko'chuvchanligi, idora qilina olishi, ham taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Diqqat ayni bir vaqtda faoliyatning bir qancha turlari o'rtasida taqsimlanish qobiliyati o'qituvchining ishi uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyat tajribali o'qituvchi materialni bayon qilish mazmunini va formasini o'z fikri yoki o'quvchi fikrini diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni o'z diqqat e'tiborida tutadi, toliqish, e'tiborsizlik tushkunlik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzish hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat shaxsiy hatti harakatlarini kuzatib boradi. Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha materialni bayon qilishga berilib ketib o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldiradi.

O'qituvchi yuqoridagi qobiliyatlardan tashqari sabr - toqatli, irodali bo'lishi va ibrat - namuna bo'la olish qobiliyatiga ega bulishi lozim. O'qituvchi o'quvchilarni o'zining shaxsiy namunasi, o'z shaxsiy xulq atvori va butun shaxsi bilan ham tarbiyalaydi. Bolalar uchun

o'qituvchining har bir hatti harakati namunadir. Bu holat o'qituvchidan bolalarga nisbatan juda ziyrak munosabatda bo'lishni talab etadi. Shuning uchun o'qituvchi o'zi o'qitadigan fanni mukammal bilish bilan birga yuksak axloqiy, ma'naviy pok, irodali, nazokatli, sabr toqatli, qat'iyatli, mehnatsevar, kamtar bo'lishi lozim.

O'qituvchining irodasi va ahamiyatiga to'xtalib o'tgan maqsadga erishish yo'lida turgan qarama - qarshiliklarning bartaraf qilish uchun zo'r berish bilan bog'liq bo'lgan va ma'lum maqsadga qaratilgan ongli hayotiy harakatlar irodaviy harakatlar deb nomlanadi. O'qituvchida irodaviy sifatlarning musaqillik, didaktik, qat'iylik, o'zini tuta bilish kabi muhim tomonlari bo'lishi kerak.

Mustaqillikning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi o'zining ish harakatlarning tevarak atrofdagilarning tazyini, tasodifiy taassurotlar bilan emas, balki uz ishonch aqidalari, bilimlari va shu vaqtda qanday ish tutish kerakligi haqidagi tasavvurlarga asoslanib belgilaydi.

Dadillikda o'qituvchi o'z vaqtida va ortiqcha ikkilanishlarsiz etarli darajada asoslangan qarorga keladi va shundan so'ng ularni o'ylab hayotga tadbiiq etadi.

Dadillik bilan bir qatorda qat'iylik ham ishni muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlovchi muhim sifatdir. Maqsadga erishadigan qiyinchiliklar uni hayiqitirmaydi, maqsad sari intilaveradi. Irodaviy faoliyatning yuksak darajasi o'zini tuta bilishdir.

O'qituvchining sobitlilik, o'zini tuta bilish, his - tuyg'ulari, kayfiyati kechinmalarini, temperamentini boshqara olish sifatlari juda muhimdir. Far qanday vaziyatda o'zini tuta oladigan, uzini yo'qotmaydigan, ko'pam asabiylashmaydigan va bolalarning asabini ham buzmaydigan o'qituvchini o'quvchilar afzal ko'radilar.

Nerv sistemasining tipi (temperament) g'oyat barqaror, uni xoxlagan paytda tez o'zgartirib bo'lmaydi. Ammo uni qandaydir ma'noda boshqarish, jumladan salbiy tip ko'rinishlarini tutib turish mumkin. O'z tipidagi ijobiy tomonlaridan foydalana oladigan va salbiy tomonlariga barham bera biladigan, nerv sistemasi istalgan tipining namayondasi bo'lgan kishi o'qituvchi bo'lishi mumkin.

O'qituvchi ishining muvaffaqiyatiga bu tiplardan tashqari, yuzaga keladigan vaqtincha psixik holatlar (kayfiyat) ham ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilar kayfiyati yomon bo'lsa, ularning darslari ham yurishmasligini biladilar. Buni o'quvchilar ham sezaдилar, ularga ta'sir qiladi

O'qituvchi ayrim hollarda xunob bo'lishi va g'azablanishi ham mumkin, lekin shu vaqt ham o'zini yo'qotmasligi kerak, qo'pollik va haqoratga o'tmasligi lozim.

O'qituvchi bukilmas irodaviy xususiyatga ega bo'lishi, hayot va faoliyatda aslo og'ishmasdan maqsadni hatti harakatlarni amaliyotda qo'llashi lozim. O'qituvchining sabr toqatlilik xususiyati ushbu hollarda qamrab olinishi mumkin:

turli xususiyatlardan tashkil topgan sinfni jamoa sifatida shakllantirishda;

o'qituvchining xulq atvoriga, uzlashtirish darajasiga, o'qishga munosabatiga, o'ta faolligi (sustligiga) vazminlik bilan yondashishda;

shaxslararo munosabatdagi har xil nizoli, ziddiyatli holatlarga nisbatan shaxsiy fikrini bildirishda, ularning oldini olishda;

maktab ichki rejimiga jamoatchilik topshiriqlariga, rag'batlantirishning zaifligiga, ba'zi illatlar kurinishga toqat qilib faoliyat ko'rsatishda;

milliy an'analar bilan zamonaviylik o'rtasidagi ziddiyatda va boshqalarda.

O'qituvchining andishalilik xususiyati muhim rol o'ynab, u pedagogik faoliyatning mazmundorligi, uning ta'sirchanligi mezonini bulib hisoblanadi.

O'qituvchining andishaliligi bir qancha holatlarda ifodalanishi mumkin:

o'quvchi yoki ota - onaga etkazilishi, uzatilishi mo'ljallangan axborot, xabar, ma'lumotga o'qituvchining kasbiy nufuziga zarar keltirishi ehtimoli nuqtai nazardan kelib chiqqan holda yondoshiladi;

o'quvchi shaxsiyatiga, o'qishga munosabatiga, sinf jamoasi o'rtasidagi nufuzga sezilarli xalal berish ehtimoli mavjudligini hisobga olishda;

ota - onalar bilan oila sha'niga nisbatan salbiy kechinmalar paydo bo'lishini e'tiborda tutishda;

oilaviy nizolar, mojarolar, ziddiyatlar, janjallar oldini olish, ularning oqibatlarini tushunishda;

shaxslar munosabat, muomala, muloqot sharoitini buzilishi va boshqa nozik holatlarni anglatadi va hakoza.

O'qituvchining andishaligini, andishaning oti qo'rqqoq qabilida tutmasligi kerak.

Bag'rikenglik o'qituvchining bag'rikenglik xususiyati xulq odob ko'rinishlari, noxulq kechinmalari, ziddiyatlar oqibatlarini ruhiy dunyodan chiqarib tashlashda kurib ko'rmaslikka, sezib sezmaslikka olishda ko'zga tashlanadi.

Samimiylik o'qituvchining maktab, sinf, turar joyda yuzaga kelayotgan ijobiy taraqqiyparvar voqealarga va hodisalarga nisbatan ilk munosabatini, undagi samimiylikni ifodalaydi.

Uning asosiy mohiyati quyidagi hollarda ifodalanadi:

hamkasblar faoliyati, yutuqlariga nisbatan xayrixolikda;

shogirdlar yutuklariga munosabatining tabiiyligida;

kishilarning xulqi, tadbirkorligi ishbilarmonligi kabi fazilatlar va xususiyatlarni xolisona baholashda;

el, yurt, xudud, jamoa, guruh zafarlariga jahon sivilizatsiyasi va turli mohiyatdagi yaqqol voqeliklarga odilona munosabatda bulish va h.k.

3-mavzu. O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATI.

R E J A:

1. Muloqot orqali ta'sir etish usullari.
2. Muhitga kirishish, aloqa o'rnatish (kommunikatsiya) tushunchasi va uning maqsadi.
3. O'qituvchining kommunikativ ko'nikmasi: "yuzni o'qish san'ati o'zgalar holatini tushuna olish, uzini namoyish qila bilish".
4. Nutq orqali va so'zsiz tushuna olish.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisida"gi qonuni. T.1997 y.
2. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" T.1997 y.
3. Azarov Yu.R. "Bolalarni sevish san'ati". T. O'qituvchi 1992 y.
4. Ganoblin D.N. O'qituvchi haqida qissa. T.O'qituvchi 1969 y.
5. Yunusov T. Yosh o'qituvchilar bilan ishlashni takomillashtirish yo'llari.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muomalasi jarayonida munosabatning ikki xil xissiy (emotsional) holati vujudga kelishi mumkin. Pedagogning ijodiy xissiyotlari asosida o'zaro hamkorlikni tashkil eta olish qobiliyati haqiqiy samara beradi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik jarayonning borligi o'qituvchiga munosabatni ijodiy hissiyotlar asosida tashkil etishga, bolalar bilan psixologik muloqot o'rnatishga imkon beradi. O'qituvchi o'quvchilarga biron -bir narsani o'rgata olishi uchun ular bilan munosabatga kirishishi shart. Munosabat odamlar o'rtasidagi birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishning ko'p qirrali jarayonidir. Munosabat birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayriboshlashni o'z ichiga oladi. Bunday axborot ayriboshlanishi munosabatning kommunikativ jihati sifatida ta'riflanishi mumkin. Munosabatning ikkinchi jihati munosabatga kirishuvchilarning o'zaro birgalikdagi harakati nutq jarayonida faqat so'zlar bilan emas, balki harakatlar, hatti - harakatlar bilan ham ayriboshlashdan iborat.

Munosabatning uchinchi jihati munosabaga kirishuvchilarning bir - birlarini idrok eta olishlarini taqozo qilishdir. Shunday qilib, yagona munosabat jarayoniga shartli ravishda uchta jihatni kommunikativ (axborot uzatish), interaktiv (o'zaro birgalikdagi harakat) va pertseativ (o'zaro birgalikda idrok etish) jihatlarni alohida ko'rsatish mumkin. Kishi birgalikda faoliyat

ko'rsatayotganda zaruriyatga ko'ra boshqa odamlar bilan birlashishi, ular bilan muomalaga kirishi, ya'ni aloqa o'rnatishi, o'zaro hamjihatlikka erishishi, kerakli axborot olishi va javob tariqasida axborot berishi lozim. Munosabatning o'zaro birgalikda harakat qilish va faoliyat kursatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan umumiy narsa (avvalo) ishlab chiqarish tarzida tushunilishi ana shu umumiy narsa avvalo munosabat vositasi sifatidagi tildan iborat ekanligini bildiradi.

Turli xil tillarda so'zlashadigan kishilar bir - birlari bilan murosaga kela olmaydilar. Bu esa birgalikdagi harakatning amalga oshirilishini amri mahol qilib qo'yadi. Qo'llaniladigan belgilar (so'zlar, imo-ishoralar va h.k.) zahirida mohiyat munosabatda ishtirok etayotgan shaxslarga tanish bo'lgan taqdirdagina axborot ayriboshlash mumkin bo'ladi. Mohiyat - belgini tevarak atrofidagi voqelikni bilishni ifoda etadigan qism sifatidagi mazmunga ega bo'lgan jihatdir. Qurol odamlarning mehnat faoliyatini ifodalagani singari belgilar ham ularning bilish faoliyati va munosabatini namayon qiladi.

So'zlar belgilar sistemasi hayot kechirish, ijtimoiy tarixiy tajribani o'zlashtirish va uzatish vositasi sifatidagi tilni tarkib toptiradi. Qo'llarida biron mehnat qurolini ushlab, ko'zlari esa ushbu narsalarga qarab turgan vaqtda bir - birlari bilan munosabatga kirishish uchun aniq tovushlardan foydalanish kishilarga ayniqsa moyillik tug'dirgan. Munosabatga kirishadigan odamlar o'rtasidagi masofa anchagina olis bo'lgan kezlarda ham, xuddi shuningdek qorong'ilikda, tuman tushganda, chakalakzorda o'y - fikrini tovushlar vositasida etkazish qo'lay bo'lgan. Til yordamida munosabatga kirishish tufayli borliqning alohida bir kishining miyasidagi in'ikosi boshqa odamlarning himoyasida aks etayotgani bilan doimiy ravishda to'ldirilib turadi. O'y - fikrlarni ayriboshlash, axborot berish ro'y beradi. So'zlar muayyan bir mohiyatga ega, ya'ni ashyoviy olamga allaqanday tarzda tegishli bo'ladi. O'qituvchi u yoki bu so'zni ishlanganda uning o'zi ham, uning tinglovchilari ham yolg'iz o'sha bitta hodisani nazarda tutishadi va ularga anglashilmovchilik yuz bermaydi. Mohiyatlar sistemasi kishining butun hayoti davomida rivojlanib va boyib boradi. Uni shakllantirish o'rta ta'limning ham, oliy ta'limning ham markaziy bo'g'ini hisoblanadi.

Nutq bu og'zaki kommunikatsiya, ya'ni til yordamida munosabat qilish jarayoni demakdir. Ijtimoiy tajribada biron bir mohiyatni anglatadigan so'zlar og'zaki kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. So'zlar eshittirib yo ovoz chiqarmasdan aytilishi, yozib qo'yilishi yoki kar-saqov kishilarga biron bir mohiyatga ega bo'lgan imo - ishoralar bilan almashinishi mumkin. Odamlar o'rtasidagi munosabatni telegraf orqali axborot berishga o'xshatish mumkin emas. Odamlar munosabatiga aloqa bog'lovchilarning his - hayajoni ham qonuniy ravishda jalb etilgan. U kommunikatsiyaning mazmunini hisoblanishi nazarga ham, munosabatga ham, kirishganlarga nisbatan ham muayyan tarzda taalluqli bo'lib nutqiy fikr mulohazalar bilan qo'shilgan holda yuzaga chiqadigan bu his - hayajonli munosabatda axborot ayriboshlashning alohida nutqsiz jihati o'zgacha nutqsiz kommunikatsiya tarkib topadi. Nutqsiz kommunikatsiya vositalarga qo'l, barmoq va yuz harakatlari, imo - ishora, ohang, pauza, turq - tarovat, kulgu, ko'z yoshi qilish va shu kabilar kiradi. Bular og'zaki kommunikatsiya vositalari so'zlarni to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi, ba'zan esa urnini bosuvchi belgilar sistemasini hosil qiladi. O'rtog'ining boshiga tushgan kulfatdan xabar topib unga hamdardlik bildirayotgan suhbatdosh nutqsiz kommunikatsiya belgilarini ishlatadi: yuzlarini g'amgin tutadi, past ohangda, qo'llarini yuziga yo peshonasiga qo'ygan va boshini chayqagan holda chuqur xursinib gapiradi va h.k. Nutqsiz kommunikatsiya amalga oshirish uchun turli xil yosh gruppalariga turlicha vositalar tanlanadi. Masalan, Yosh bolalar yig'idan ko'pincha katta yoshdagilarga ta'sir qilish va ularga o'z istaklari hamda kayfiyatini etkazish vositasi sifatida foydalanadilar. Nutqsiz kommunikatsiyada qo'llaniladigan vositalarning axborotni so'z bilan etkazish maqsadlariga va mazmuniga muvofiqligi munosabat madaniyatining tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Pedagog bitta so'zning o'zini o'quvchiga goho buyruq, goho iltimos, goho nasihat va hakoza ma'no baxsh etgan xilda turli ohangda talaffuz eta bilishi kerak. Nutqsiz kommunikatsiya imo - ishora, pantomimika, nutqning ohangidagi rang baranglik ham rivojlana boradi. Kommunikatsiya jarayonida teskari aloqalar shakllanadi, ya'ni bola hamsuhbatining yuzlaridagi ifodani o'qishga uning ohangida ma'qullash yoki ma'qullamaslik alomatini payqashga katta yoshdagi kishining so'zlariga ilova bo'ladigan va kuchaytiradigan qo'l - barmoqlari va yuz - harakatining ma'nosini tushunishga o'rganadi.

II. BO'LIM. MULOQOT - PEDAGOGIK QOBILIYATNING NAMOYON BO'LISHIDIR

4-MAVZU. TURLI XILDAGI MULOQOTNI TASHKIL ETISHDA MILLIY MADANIY ASOSLAR VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR USTIVORLIGI. PEDAGOGIK MULOQOT

R E J A:

1. Ta'limda turli xildagi muloqotni tashkil etish va unda umuminsoniy qadriyatlar ustivorligi
2. Sharqona tarbiya va uning muloqaotga ta'siri.
3. Muloqotga kirishda o'zbek urf odatlari, udumlar, ular haqida rivoyat, afsona, hikmatlardan foydalanish va kasbda tatbiq etish usullari.
4. Pedagogik muloqot mohiyati.
5. Pedagogik muloqot funksiyalari va tuzilishi.

ADABIYOTLAR

1. I.A.Karimov. Ma'naviy yuksalish yo'lida. T. 1998 y.
2. Abu Nosr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.1993 y.
3. Ajdodlar o'giti. Hikmatlar, hikoyatlar tamoyillari. T.1991 y.
4. Vatan tuyg'usi. T."O'zbekiston", 1995.
5. Ship I.N. Muomala san'ati (Pedagogik izlanishdan). T.1990 y.
6. Kaykavus. Qobusnoma. T.1991 y.
7. Muomala treningi. (Uslubiy qo'llanma ToshDU). T.1994 y.
8. A.Munavvarov. Oila pedagogikasi. T.1994.

Insonning o'zini qurshab turgan olam bilan o'zaro birgalikdagi harakati odamlar o'rtasidagi ularning ijtimoiy hayoti va ishlab chiqarish faoliyati jarayonida tarkib topadigan ob'ektiv munosabatlar sistemasida yuz beradi. Kishilar ishlab chiqarish jarayonida tabiatgagina emas, balki bir - birlariga ham o'zaro ta'sir ko'rsatadilar. ("Pedagogik muloqot" -1-8 bet)

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablariga muvofiq ta'lim - tarbiya ishlarida milliy - madaniy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligiga e'tibor berib kelinmoqda. Bu ustuvorlik turli xildagi muloqotlarda ham saqlab kelinsa maqsadga muvofiqdir.

Bunda ayniqsa, Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan ko'rsatib berilgan O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy axloqiy negizlari:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik
- kabilar turli muloqotlarda asos bo'lib xizmat qilishi lozim.

Milliy qadriyatlarimiz va sharqona tarbiyamizning ta'siri muloqotda ham sezilib turadi.

Bizda kishilar bilan munosabat, so'zlashuv va shuningdek ish, xizmat bilan bog'liq aloqaga muomala deyiladi. Eng go'zal muomala lutf - karamdir. A.Navoiy buni muomala - pardoz deb yozadi. Xullas xalqimizda odamlar bilan munosib tarzda muomala qila bilishlik madaniyat, olijanoblik alomati deb tushunilgan.

Muomala madaniyati, eng avvalo, xalqimizning bolajonligi, oilani muqadas bilishida namoyon bo'ladi.

Ikki notanish o'zbek yigiti uchrashib qolsa, salom - alikdan keyingina suhbatni "Uylanganmisiz?" degan gapdan boshlaydi. Agar ular 30 yoshlarda bo'lsa savol boshqacharoq bo'ladi: "Og'ayni bolalardan nechta?" Ha, kasb - kor, uy - joy, boylik va shu kabi moddiy jihatlar surishtirilmaydi, bu odob doirasiga kirmaydi ham, lekin bola - chaqadan so'z ochish o'zbeklarga xos milliy odatlardandir. Ota - ona uchun farzandlari haqida maqtov eshitish, "Otangga rahmat" degan olqish ham eng katta saodatdir.

O'rta yoshdagi tanish yoki notanish erkaklar va ayollar muloqotida "hammasidan qutilganmisiz?" degan savol uchrashi tabiiy. O'g'illarini uylantirib, qizlarini uzatib bo'lganmisiz? Ota - ona farzandlarini oilali, uy - joyli qilish tashvishi bilan yashaydi, bu ular hayotining mazmuni bo'lib qoladi.

Barcha madaniy xalqlarda bo'lgani kabi o'zbeklarda ham muomal "Assalomu - alaykum" va "Vaalaykum assalom"dan boshlanadi, keyin hol-ahvol so'rashishga o'tiladi.

Muomala va muloqotda xalqimizning milliy an'analari va urf-odatlar ham ta'sirini ko'rsatadi.

"An'ana" arabcha so'z bo'lib, uzoq zamonlardan beri avloddan - avlodga, otalardan bolalarga o'tib davom etib kelayotgan urf - odatlar, axloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir. Xalqimizning ilg'or an'alarini o'zlashtirish, unga rioya qilish va boyitib borish lozim.

Xalqimizda azaldan ko'pchilik ishtirokida o'tadigan turli bolalar o'yinlari, choyxona suhbatlari, to'y - ma'rakalar, mavsumiy bayramlar - lola sayli, "boychechak" aytish, qovun sayli, qizlar majlisi, kelin salomi, yuz ochtisi, sumalak, kurash, mehmon kutish kabi ko'plab marosimlarimiz o'zbek xalqiga xos bo'lgan "o'zbekona", "Sharqona" tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

Xalq og'zaki ijodimiz ham bolalarda turli axloqiy sifatlarni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi.

Sharqona munosabatda ota - onaga hurmat bilan qaralishi, oilada otani o'rni alohida bo'lganligi, ota - onaning gapini ikki qilmaslik, ota - onaning izmidan chiqmaslik, shu bilan birga otaga gap qaytarish, unga tik boqish gunoh hisoblanishi kabi holatlarni ko'rishimiz mumkin. Yoki ustozga hurmat bilan qarash kabi xislatlar ham katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Muloqotda turli xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan afsona, rivoyat, ertaklar, maqollar va hikmatlardan foydalanish ham kishini muomala madaniyatni kuchaytiradi va ikkinchidan katta tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'ladi.

Jamiyatni demokratlashtirish - maktabdagi munosabatlarni insonparvarlashtirishdir. Pedagogik amaliyot davrida talablar bilan birga maktab direktori fan bo'yicha eng ilg'or deb tanishtirgan o'qituvchining darsiga kirdilar. Haqiqatdan ham, o'qituvchi mavzuni juda yaxshi biladi, qator ko'shimcha adabiyotlardan foydalaniladi, mavzuni yorita oladi. Lekin o'quvchilarga nima bo'lgan? O'qituvchi qiziqarli, mazmunli savollar berayapti. Lekin hamma o'quvchilar pedagog fikrini tshunib etmayapti, ozgina yordam kerak. Lekin o'qituvchida o'quvchi javobini eshitishga chidam etishmayapti. Hatto bir qo'l ko'tarib javob bermoqchi bo'lgan o'quvchiga jerkib

berdi: "Nimaga qo'lingni buncha chaypaysan? Sendan boshim og'rib ketdi" (Bilmasangnimaga qo'l ko'tarasan?)

Darsdan so'ng talabalar bir ovozdan darsni qoniqarsiz deb baholaydilar. Bu erda faqat o'qituvchining bilimi emas, balki dars muhiti, o'qituvchi va o'quvchi muloqoti, munosabati muhimdir. Ayniqsa hozirgi kunimizda oldimizga erkin, mustaqil fikrlovchi har tomonlama etuk yoshlarni tarbiyalash vazifasi turganda, bu muloqot aslida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu haqda Prezidentimiz I.A.Karimovning "Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" nutqida ham alohida ta'kidlanadi: "Bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'limi va tarbiyasining ko'rgan shaxslar kerak". So'ngra esa Prezidentimiz maktablarda mutlaqo fikr yuritishga o'rgatilmayotganligining qoralab dnydi: "Maktabda biror o'quvchi o'qituvchiga e'tiroz bildirsa, ertaga u hech kim hafas qilmaydigan ahvolga tushub qoladi. Maktabdagi jarayonda o'qituvchi hukmron. U boladan faqat o'zi tushuntirayotgan narsani tushunib olishini talab qiladi. Printsip ham tayyor: "Mening aytganim - aytgan, deganim - degan".

Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrleydigan etib tarbiyalanadi".

Bir maktab direktori shunday deydi: "O'quvchilar bilan bir o'zim kurashayapman, aslida hamma birga kurashishi kerak". U maktabdagi o'quv va tarbiya jarayonini yaxshilash uchun o'quvchilarga qarshi kurash yo'lini tanlagan. Ularni o'z irodasiga bo'ysundirmoqchi. Buning natijasida bir biriga qarshi 2 lager yuzaga keladi: o'quvchilar va o'qituvchilar.

Muloqot - pedagogik faoliyatdagi eng muhim kasbiy quroldir.

Pedagogik muloqot - bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari vaqtda eng qulay psixologik muhit yaratishga qaratilgan kasbiy munosabatdir. Noto'g'ri pedagogik muloqotdan o'quvchida qo'rquv, ishonchsizlik, e'tibor, diqqat, ishchanlik pasayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil fikrlash pasayadi.

O'qituvining o'quvchilar bilan muloqoti bunday kayfiyatga yo'l qo'ymasligi, o'quvchini faollikka undashi, unda quvonch paydo qilishi kerak.

A.S.Makarenko fikricha o'qituvchi muloqoti hurmat va talabchanlikka asoslangan munosabat bo'lishi kerak.

V.Suxomlinskiy aytadiki: "Maktab hovlisida gapirilganda har bir so'z o'ylangan aqlli, maqsadga qaratilgan bo'lishi kerak". O'qituvchi so'zi faqat quloqqa emas, balki yurakka ham qaratilgan bo'lishi kerak.

O'quvchi o'qituvchisiga do'stiga, o'rtog'i va ustoziga bo'lgan munosabatda bo'lishi kerak. O'qituvchi o'quvchi munosabati do'stlikka asoslanishi lozim.

Umuman ilg'or pedagoglar fikricha ta'lim faqat hamkorlik pedagogikasi pozitsiyasida bo'lishi kerak.

Pedagogik muloqot funksiyalari. Pedagogik muloqot sotsial - psixologik jarayon sifatida quyidagi funksiyalari bilan xarakterlanadi: shaxsni bilish; axborot almashinish; faoliyatni tashkil etish; rollar bilan almashish; boshqalar uchun qayg'urish; o'zini tasdiqlash.

Muloqotning axborot almashish funksiyasi materiallar va qadriyatlar bilan almashish jarayonini ta'minlab, hamkorlikdagi izlanish muhitini, o'quv tarbiya jarayoni uchun qulay sharoit yaratadi.

O'qituvchi ta'lim - tarbiya jarayoniga shaxsiy rolli shakl kiritadi: o'quvchilarni darsning turli elementlarini bajarishga jalb etadi, o'quvchilarga tashkilotchi va ijrochi rollarida qatnashishga imkoniyat beradi.

Muloqot shaxsni o'zini tasdiqlash funksiyasini ham bajaradi. Pedagogning vazifasi o'quvchiga o'zining "Menligi"ni anglashga o'zining shaxsiy ahamiyatini bilishga, o'ziga baho berishga o'rgatishi kerak.

O'qituvchi darsni rejalashtira turib, faqat axborot berishni emas, balki bolalarni o'z fikrlarini bildirish, o'zini tasdiqlash uchun imkoniyat ham yaratish kerak.

Pedagogik muloqot tuzilishi. V.A.Kan-Kalik fikricha pedagogik muloqot jarayoni quyidagicha tuziladi:

Pedagog tomonidan sinf bilan bulg'usi muloqotni modellashtirish (prognostik etap).

Dastlabki o'zaro faoliyatdagi bevosita muloqotni tashkil etish. (Kommunikativ aloqa).

Pedagogik jarayon borishida muloqotni boshqarish.

Amalga oshirilgan muloqotni tahlil etish va uni yangi faoliyat uchun modellashtirish.

Muloqotning har bir bosqichida o'qituvchi nimani bilishi kerak?

Modellashtirish bosqichi auditoriyaning o'ziga xosligi, xususiyatlarini bilishini talab etadi: bilish faoliyati xarakteri, uchrashi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar: ish dinamikasi tayyorlanayotgan dars o'zaro hamkorlikka mos va faqat o'qituvchi shaxsidan emas, balki o'kuvi shaxsi tomonidan hamo'ylangan bo'lishi, turli variantlarda tuzilishi lozim.

"Kommunikativ ataka" bosqichida sinfning tezda ishga jalb qiladigan texnika kerak, samoprezantitsiya va dinamik ta'sir priyomlarini egallash lozim.

Muloqotni boshqarish bosqichida o'quvchilar tashabbusini quvvatlash, dialog muloqot tashkil etish, o'z fikrlarini real sharoitga moslay olish ko'nikmalari zarur bo'ladi.

Tahlil etapida maqsad, vosita va natijalar birgaligini tahlil etadi. O'quv tarbiya jarayonida o'qituvchi muloqotni tashkil etish va boshqarishda rahbar, tashabbuskor bo'ladi.

Insonning axloqiy tarbiyalanganligi uning atrofidagi narsalarga bo'lgan turli - tuman munosabatlarda namayon bo'ladi. U insonning hislarida kechinmalarida ifodalanadi hamda xulq atvorida hatti harkatida bo'ladi.

Bolalarga yaxshilik qilish va mehribonlik ichki kechinmamiz bilan holatdagina emas, balki pedagogik faoliyatimizdagi bola bilan yoki sinf bilan munosabatdagi asosiy motiv asosiy rag'bat bo'lishi kerak.

Muomala rollar orqali shaxs faoliyati uchun sotsial maydon yaratib, unda u yoki bu sotsial xulq atvorni programmashtirish. O'qituvchi o'quv tarbiya jarayoniga shaxsiy roli shaklini kiritadi. Dars jarayonida o'quvchilarni o'qituvchi tashkilotchi va ijrochi rollarida bo'lishga imkon beradi. Muomala shaxsga o'zini tanishga o'rgatadi. O'qituvchi darsni rejalashtirar ekan faqat axborotni egallash haqida o'ylamasligi, balki avvalo o'qituvchining yordamiga muxtoj bo'lgan o'quvchilarning o'zi ifodalay olishi uchun sharoit yaratish haqida o'ylash, har bir o'quvchining qiziqishini ta'minlovchi sharoitlarni ko'ra olishi va hamkorlikni ta'minlanishi lozim.

Muomala jarayoni ikki tipda bo'lishi mumkin: Dialog va monolog. Monolog muomalada hamkorlik bir tomonning ijrochiligi asosida quriladi. Pedagogik faoliyat pedagogning bolalar bilan yaxshi munosabati jarayonida, ishni demokratik tashkil etish va birgalikdagi ijodiy faoliyat jarayonida bo'lishi mumkin.

Pedagogik muloqot bu o'qituvchi professional aktivligining bir ko'rinishi bo'lib, bunda ta'lim va tarbiya vazifalari o'qituvchi hamda o'quv tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir vositasi bilan hal qilinadi.

Bu vaziyatda o'qituvchi baho beruvchi rolida chiqadi, ikkinchi uning o'zi baho oluvchi hisoblanadi. Ravshanki bunday hollarda pedagogik ta'sir ko'rsatish vazifalari va vositalari ham o'qituvchining pedagogik muloqoti har xil bo'ladi. Biz quyida o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotini qarab chiqamiz.

Pedagogik muloqotning tarkibiy qismlari uning vazifalari o'qituvchining o'quvchilar va kasbdoshlari bilan uzviy aloqalari vositalar hamda usullari muloqot xarakteriga baho berishdan iborat bo'ladi. Muloqot vazifalari o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: o'quvchiga yangi ma'lumot berish yoki fikr almashish, o'qituvchi va o'quvchilarning bir - birlarini o'zaro bilishlarini; bir - birini xulqlarini tuzatish va boshqarish muloqot har bir ishtirokchisi shaxsning imkoniyatlarini ochish va undan foydalanish, ularning o'z oldilarida turgan muammolarni o'zlari mustaqil hal etishlari; o'qituvchi shaxsiy fikrining pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqligi muloqot ishtirokchilarining bir - birlaridan qanoat qilganliklari va hokozo.

Pedagogik muloqotning boshqa jihati uning vositalari va usullaridir: vositalar tashkil etuvchi, baho beruvchi, intizomga undovchi bo'lishi mumkin. Adabiyotlarda o'qituvchi o'z ishining ustasi ekanligi ta'kidlanib intizomga undovchi vositalarga nisbatan tashkiliy ta'sir ko'rsatishga ko'proq yondashiladi.

Muloqot usuli sifatida shakllangan uslub amalda o'zining uchta shakli bilan namoyon bo'ladi, bilimlarni egallashda o'qituvchi bilan o'quvchilarning birgalikdagi hamkorlik qilishlari o'qituvchining o'quvchilarga tazyiq o'tkazish va ularning aktivligini ruyobga chiqarmasligi,

o'qituvchining o'quvchilarga nisbatan neytral munosabatlarda bo'lishi va uning hal etilayotgan masaladan chetga chiqishi.

Muloqotdagi vaziyat bir xil o'zaro harakatni, boshqa ishtirokchiga tazyiq o'tkazishni, boshqa ishtirokchiga muvofiqlashni o'z ichiga oladi.

Muloqotga emotsional tus berish xarakteri neytral hol orqali ijodiydan salbiyligicha o'zgaradi. Bularning hammasi muloqot muhitini, sinfda ma'lum iqlimni yaratadi. Etuk pedagogik muloqot o'qituvchining o'z - o'zini muloqot jarayoni va natijalarini nazoraqt qilib borishini nazarda tutadi.

To'g'ri tashkil etilgan pedagogik muloqot davomida o'qituvchi tanlagan vositalarni vazifa va sharoitlarga muvofiqligining ulchovchi sifatida tushuniladigan pedagogik nazokat mujassamlanadi.

Pedagogik muloqotda qanday o'ziga xos qiyinchiliklari mavjud?

Eng avvalo, muloqot maxsus vazifalarining yo'qligidir, natijada o'qituvchi pedagogik muloqotni o'z mehnatining alohida tomoni sifatida qaramaydi, uni rejalashtirmaydi, muloqotning barcha vazifalari o'quvchilarga bilim berishga keltiriladi. O'qituvchi bilan o'quvchining bir - birlarini o'zaro tushunmasliklari, muloqot vositalarining qashshoqligi, bir xildagi zarbador emasligi ham uchrab turadi. M: o'quvchilarning tor doiradagi intizomga chaqiruvchi emotsional jihatdan salbiy tus berilgan muloqot ularga ko'pincha aks ta'sir keltirib chiqaradi. Pedagogik muloqot usullari ustida ishlashning asoslangan programmasini tuzish uchun har bir o'qituvchi o'zining qiyinchiliklarini tahlil qilib chiqish muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik muloqotga doir barcha mashqlarning umumiy yo'nalishini mavjud pedagogik vaziyatlarda malaka hosil qilish har bir muloqot ishtirokchilarining imkoniyatlarini ochishga ko'maklashuvchi uning shaxsiy hislatlarini rivojlanib boruvchi ta'minlovchi va shu muloqot orqali qoniqtiriladigan va hakoza vositalardan foydalanishi tashkil qiladi. Bunga bir qator mashqlar imkon tug'dirishi mumkin. Muloqotga boshqa kishilarning sub'ektiv qarashlarini aniqlash, bu odam bilan muloqotda oqilona hal qilinishi zarur bo'lgan vazifalarni aniqlash, masalan uning xulqini tuzatish yoki unda shunchaki ishonch kayfiyatini yaratish.

Mazkur vaziyat uchun o'zaro harakatlarning sistemali vositalari majmuasini belgilash:

- muloqotda boshqa kishining javob harakati imkoniyatini oldindan ko'ra bilish;
- boshqa odamda psixologik to'siq va qarashlik keltirib chikaruvchi vositalarini qo'lga kiritish;
- vaziyatning o'zgarishiga qarab foydalanishi mumkin muloqotlarning bir necha modeliga ega bo'lish;
- boshqa odamlarni tinglash, uning fikrlariga qo'shilish, unga hamdardlik ko'nikmasini rivojlantirib borish;
- muloqot natijalarini baholash va ularni ifodalanilgan vositalar bilan taqqoslash.

Pedagogik faoliyat va pedagogik muloqot xarakteri o'qituvchi shaxsi, uning qarashlari nuqtai nazarlarida xulqida namayon bo'ladigan g'oyaviy siyosiy saviyasi, professional tayyorgarligi va bilishga intilishi bilan uzviy bog'liq.

Bu asosiy hislatlardan tashqari o'qituvchining umumiy va boshqa qobiliyati, uning moyilligi xarakteri, muvaqqat psixik holatlari shuningdek to'plangan tajribasi muhimdir. O'qituvchi shaxsini xarakterlash uchun faoliyatning individual uslubi kabi yig'ma ko'rsatkichlar, jumladan individual faoliyat uslubidan ham foydalanadilar. Ijodiyot: aktiv sotsial tutilgan yo'l vaziyat etuk shaxs har doim bundan keyingi rivojlanishi uchun kurashadi, bu hol o'qituvchiga ham taalluqli. shaxsning professional jihatini o'z - o'zini tarbiyalash yo'llaridan biri o'zining sifat va xislatlarini, shuningdek pedagogik faoliyat va muloqotlarining barqaror xususiyatlariga, o'qituvchining ta'lim olganligi va tarbiyalanganligidagi erishilgan natijalarini tahlil qilishga doir mashqlarda:

5-mavzu. O'QITUVCHI FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI. O'QITUVCHI VA O'QUVCHINING MULOQOTI

R E J A:

1. Pedagogik muloqot uning o'ziga xos xususiyatlari va vazifasi.
2. O'quv tarbiya jarayonida pedagogik muloqotni boshqarish uslublari. Tashabbusni boshqarish, muloqot turlari.
3. O'qituvchining o'quvchi, o'quvchilar jamoasi, o'qituvchilar jasmosi, maktab rahbariyati, ota - onalar bilan muloqot madaniyati.
4. Muloqotda ishonitirish, ta'sir etish usullaridan foydalanish.

A D A B I Y O T L A R

1. I.A.Karimov. Ma'naviy yuksalish yo'lida. T.1993 y.
2. Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.1993 y.
3. Ajdodlar ugiti. Hikmatlar, hikoyatlar, tamoyillar. T.1991 y.
4. Muomala treningi (uslubiy qo'llanma). T. 1994 y.
5. Shermuhammedov Ya., Turmuhammedov Ya. Xulq va muomala madaniyati. T.1974y.
6. Yusuf Xos Xojib. "Qutadg'u bilig" 1990 y.
7. Hikmatnoma (N.Eshonqulova). T.1992 y.

Muomala kategoriyasi umumiy psixologiya fanining asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o'z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi. Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng ma'noda tushunilganda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni aks ettirib, ijtimoiy protsessual jabhasini ifodalaydi. Muomalaning eng muhim tarkibi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o'ynaydi.

Muomala - hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiquvchi, shaxslararo muloqot rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. muomala quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan:

Kommunikativ (bir tomonlama axborot uzatish. Muomala o'z ichiga hamkorlik faoliyatining qatnashchilari bilan o'zaro axborot almashuvni qamrab olgan bo'lib, kommunikativ jabha sifatida tavsiflanishi mumkin. Odamlar bir - birlari bilan muloqotda kirishishi jarayonida muomalaning muhim vositalaridan biri tilga va nutq faolyaitiga bevosita murojaat qiladilar.

Interaktiv (ikki tomonlama ta'sir) - muloqotga kirishuvchilarni o'zaro ta'siri, ularning nutq faoliyatid na faqat so'z orqali fikr almashinuvi, balki hatti - harakat va xulq atvori bilan o'zaro ta'sir o'tkazishi tushuniladi.

Pertseptiv (o'zaro bir - birini idrok qilishi, anglashi) bunda muloqotga kirishuvchilar o'zaro bir - birlarini idrok qilish jarayoni namayon bo'ladi, ya'ni ulardan biri ikkinchisining ishonchiga loyiq, aqlli, farosatli, tajribali, yuksak tayyorgarlikka ega inson sifatida idrok qilinadi.

Muomalaning har uchala tomonini birlikda yaxlit olib qarash, u hamkorlik faolyaitini tashkil qilishning usuli va unda ishtirok etuvchilarning munosabatlari tariqasida namayon bo'ladi.

Kasbiy muammoni muvaffaqiyatli echish mumkinki, qachonki o'qituvchi bilan o'quvchilar (talaba) hamkorlik faoliyatiga kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsad va vazifalariga o'zaro ta'sir va tushunuvchi yo'lga qo'ya olsa shundagina pedagogik muomala amalga oshadi.

Pedagogik muomala - bu o'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish usullarining muayyan tizimidir.

hamkorlik ishtirokchilarning o'zaroaxborot almashuvi

turlicha kommunikativ vositalar yordamida o'qituvchi tomonidan talabalar bilan o'zaro ta'sir va o'zaro munosabatni tashkil qilish

muayyan maqsadni dasturiy asosda amalga oshirishning rejalashtirish va o'tkazish funksiyasini bajaradi.

Pedagogik faoliyatda muomala birinchidan, o'quv faoliyatini yakkahol bajarishning vositasi, ikkinchidan tarbiya jarayonini ta'minlashning ijtimoiy - psixologik tizimi, uchunchidan ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlovchi o'qituvchi bilan talabalarning o'zaro munosabatining

muayyan tizimini tashkil qilishning usuli, to'rtinchidan talaba individualligini takomillashtirish, iste'dodini qaror toptirish imkonini beruvchi jarayon ekanligi, beshinchidan yakka-hol faoliyatning sub'ekti sifatida ruyobga chiqarish asosidir.

Pedagogik muomala deganda o'qituvchi va talabalar (o'quvchi) jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimi anglashinib uning mohiyati, o'zaro axborot almashishi, ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir o'tkazish o'zaro tushunishga erishish va uni tashkil etish tushuniladi.

Muomala jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonun qoidalar muhim ahamiyatga ega. Bu nazoratda 3 ta muhim ta'sir etish vositasi ishtirok etadi: ma'qullamaslik, qoralash va jazolash.

Muomala jarayonida o'quvchi yoki talaba xulqi ijtimoiy qonun - qoidalar maromiga zid kelsa, u holda uni hatti harakati qoralanadi, e'tiroz, tanbeh, eslatish kabi vositalar bilan ta'sir o'tkaziladi. Muomala vaqtida odob, odoblilik muhim ahamiyatga ega bulib, uning muvaffaqiyatli kelishini ta'minlaydi. Uning asosiy vazifalari (axborot almashinuv, o'zaro ta'sir, o'zaro idrok qilish) to'g'ri amalga oshirishni idora qilib turadi.

Har bir fikr bildirilganda muloqotdan qabul qilinayotgani fahmlab turishi tashqi ko'rinishlari, o'zgarishiga e'tibor berish, uzr so'rash, tavoze bilan murojaat qilish evaziga muomala odobi ushlab turiladi.

Muomala jarayonida bir hatti - harakat o'ylanmay bildirilgan fikr, ortiqcha imo - ishora odobsizlikni keltirib chiqaradi.

Odobsizlik esa nizoli vaziyat, qarama - qarshilik ziddiyatli holatni keltirib chiqaradi. Buning natijasida muomala fikr almashuv o'zini vazifasini nizoli vaziyatga bo'shatib beradi. Pedagogik muomalada psixologik aloqa o'rnatish alohida ahamiyatga ega, chunki talaba bilan o'zaro munosabat, hurmat, ishonch negizida quriladi. Bunda o'qituvchi talabaning huquq va majburiyatining uning maktabda, jamoada, oilada bajaradigan roli nimada iborat ekanligini e'tibordan chetga chiqarmasligi lozim.

O'quv - tarbiya jarayonida pedagogik muloqotni boshqarish uslublari. Psixologiyada rahbarlarning o'z jamosi a'zolari bilan munosabat texnikasi tahlil etilib, turli tipdagi ijtimoiy - psixologik portretlari ishlab chiqilgan. Rahbarlarning muloqotni boshqarish uslublari: avtoritar, demokratik, liberal uslub tarzida berilgan. Mana shu uslublarni pedagogik muloqotda o'qituvchi rahbarligi uslubi tarzida ko'rish mumkin.

Avtoritar uslub. O'qituvchi guruhning faoliyat yunalishini shaxsan o'zi belgilaydi, kim - kim bilan o'tiradi, kim bilan ishlaydi o'qituvchi o'zi hal qiladi. Bunday uslubda ish yurituvchi o'qituvchi o'quvchilar tashabbusiga yo'l bermaydi. Hamkorlikning asosiy shakli - buyruq, ko'rsatma, instruktsiya, ogohlantirish. Hatto kamdan kam bildiriladigan minnatdorchilik ham kamsitish shaklida bo'ladi. "Sen bugun yaxshi javob berding. Sendan buni kutmovdim" kabi.

O'quvchi xatosini ko'rsa, uni tuzatish o'miga ustidan kuladi. U yo'qida ish sekinlashadi yoki butunlay to'xtab qoladi.

Demokratik uslub. O'qituvchi faoliyat maqsadini har bir o'quvchi ongiga etkazishga, ish borishini hal etishga hammani faol ishtirok etishga undaydi. O'zining vazifasini faqat nazorat va muvofiqlashtirishda emas balki tarbiyalashda deb biladi, har bir o'quvchi rag'batlantiriladi, unda o'ziga ishonch paydo bo'ladi, o'z - o'zini boshqarish rivojlanadi. Demokratik uslubda boshqaruvchi o'qituvchi bolalarning individual qobiliyat va qiziqishlarini hisobga olib vazifalarni optimal tarzda taqsimlashga undaydi. Faollikni rag'batlantiradi, tashabbusni quvvatlaydi. Muloqotning asosiy shakli - iltimos, maslahat, axborot tarzida bo'ladi.

Liberal uslub. O'qituvchi jamoa faoliyatiga aralashmaslikka harakat qiladi, faollik ko'rsatmaydi, maslahatlarga formal qaraydi, turli ta'sirlarga tez beriladi. Javobgarlikdan o'zini olib qochadi.

Eng yaxshi uslub - demokratik uslub. Miqdoriy ko'rsatkichlar avtoritar uslubdan kam bo'lishi mumkin, lekin ishlash ijtifoqi rahbar yug'ida ham davom etadi. Ijodkorlik yuqori bo'ladi, javobgarlik hissi, o'z jamoasi uchun faxrlanish rivojlanadi. Eng yomon uslub - liberal uslub bo'lib, bunda ham ish kam bajariladi, ham sifat yomon bo'ladi.

Avtoritarizm o'qituvchi etukmasligini, uning axloqiy va siyosiy tarbiyasizligini, pedagogik madaniyati pastligi bilan xarakterlanadi.

O'qituvchilar maktab amaliyotida axloq tarbiyasida qo'llashi mumkin bo'lgan quyidagi asosiy pedagogik uslub turlari mavjud:

1. Tarbiyaviy maqsadni amalga oshirishga demokratik yondoshish, tarbiyaviy ishlar natijasini oshkora muhokama qilish va uni o'quvchilar bilan birgalikda baholab, kelgusi rejalarni tuzishni taqozo etadi. Bu uslub pedagog - o'qituvchi - o'quvchilar kollektivi shaxslararo munosabatlarni erkinlik, demokratik talablar asosida shakllantirib, o'quvchilarning tashabbuskorligi, o'z - o'zini tarbiyalash ishiga ijodiy yondashish orqali barcha psixologik - individual imkoniyatlarini, qobiliyatini ro'yobga chiqarishga zamin yaratadi.

2. O'quvchilar bilan do'stona munosabat - pedagogik uslub. U o'quvchi shaxsini hurmat qilish va talbchanlik mezonini asosida qurilgan. Ushbu uslub asosida o'z faoliyatini tashkil etgan pedagog har o'quvchining kelajagiga umid bilan qarashi, unga individual yondoshishga harakat qilishi, jazo usullarini tartibsiz qo'llamasligi, o'quvchilar kollektivi oldiga istiqbolli tarbiyaviy maqsad qo'yishga intilishi lozim. Aslida bu uslub biz ko'rib o'tgan birinchi uslubga o'tishga zamin tayyorlashi, unga muqaddima bo'lishi mumkin. Aksincha, o'qituvchi ma'lum pedagogik mohiyatga ega bo'lishga intilmasa, o'z fanidan bilimi sayoz bo'lsa, shaxslararo munosabatlarga ijodiy yondoshmasa, kommunikativ qobiliyatini takomillashtirib bormasa o'quvchilar uni "katta birodar", "konsultant" sifatida asta - sekin tan olmay qo'yishadi. Pedagog o'zining tarbiyaviy ishlarini amalga oshirishdagi etakchilik rolini yo'qotib, o'quvchilar hurmatini engil yo'l bilan qozonmoqchi bo'lgan bachkana shaxsga aylanib qolishi mumkin.

3. Pedagogik muomala - masofa uslubi. Bundan tajribali pedagoglar ham, faoliyatini endi boshlagan yosh o'qituvchilar ham foydalanishiga harakat qilishlari mumkin. O'qituvchilar asosan pedagogik talabga tayanadilar: o'quvchilar oldiga ma'lum tarbiyaviy maqsadlarni qo'yib, uni bajarilish jarayonini kuzatish, xatolarini tuzatish, baholash bilan mashg'ul bo'ladilar. Bunday pedagoglar o'qitayotgan sinflarda tarbiyaviy maqsadlar nomigagina amalga oshiriladi; tarbiyaviy tadbirlar o'quvchilarda hatti - harakat motivlari, rivojlanish ehtiyojlarini shakllantirmaydi. Nari borsa, sinf o'quvchilari axloqiy bilimlarni o'zlashtirib olishlari mumkin. Lekin bu xil bilimlar amaliyotda kam qo'llaniladi.

4. Qo'rquvga asoslangan uslub. Bundan odatda yosh, tajribasiz o'qituvchilar foydalanishga harakat qiladilar. Ushbu uslub asosan taqiqlashga tayanadi. Bolalar faolligi, tashabbuskorligi inkor etiladi. Bu uslub maktab islohoti manfaatlariga mutlaqo mos emas.

5. Ustamonlik qilishga harakat qilish uslubi. Uni odatda ma'lum bilimlarga ega bo'lmagan, pedagog sifatida o'ziga ishonchi yo'q, sinfda o'quvchilar kollektivini boshqara olishga ko'zi etmagan ayrim o'qituvchilar qo'llashga harakat qiladilar. Ammo o'quvchilar ertami - kechmi bu nayrangbozlikning oxiriga etadilar. Buning oldi olinmasa, sinfda tarbiyaviy ishlarga jiddiy putur etishi mumkin. O'quvchilar hurmatini qozonishga intilish pedagogik maqsad bo'libgina qolmay, balki kommunistik tarbiyamaqsadlarini amalga oshirish vositasi hamdir.

O'z - o'zidan ko'rinib turibdiki, birinchi va ikkinchi pedagogik uslublar tarbiyaviy faoliyatda yaxshi samara beradi; uchinchi, to'rtinchi va beshinchi pedagogik uslublardan pedagoglar iloji boricha o'zlarini halos qilishlari kerak.

O'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish samarasi uning printsiptalligi va talabchanligi o'z aksini topadi. Bundan tashqari u o'ziga ham o'ta talabchan bo'lmog'i, shaxsiy namunasi bilan tabiiy ravishda obru, e'tibor qozonmog'i lozim.

Muomala jarayonida va hamkorlik faoliyatida o'qituvchining talabalarga ta'sir o'tkazish natijasida ularda:

- o'z - o'zini va o'zgalarni ho'rmat qilish;
- o'z - o'zini va boshqalar faoliyati, xulqini baholash;
- o'z - o'zini nazorat va o'zgalarni nazorat qilish;
- o'z - o'zini boshqarish (ham bilish faoliyatida, ham xulq atvorda)
- o'z - o'zini takomillashtirish va yangi fazilatlarini egallash shakllanadi.

Do'stona muomala talaba bilan o'qituvchi o'rtasidagi bilimlarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi va mukammal shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda sodir bo'ladigan muomala odobi muallimning axloqiy madaniyati, tarbiyalanganlik darajasi aks etadi. Muallimning pedagogik kasb egasi sifatida o'ziga o'z kasbiga, o'quvchilarga bo'lgan munosabati uning muloqotida yaqqol namayon bo'lishi mumkin.

Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomala - munosabatlar katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda bola insoniyat asrlar davomida to'plangan bilimlarni axloqiy tajribani egallab oladi. Muallimlik pedagogik jarayonda etakchi kishidir. Unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. Shuning uchun ham o'qituvchiga, uning axloqiy sifatleri xulqiga, o'quvchilar bilan muomalasiga nisbatan alohida, yuksak talablar qo'yiladi. Muallim hayotga endigina kirib kelayotgan barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan insonlar yosh bolalar bilan muloqotda bo'ladi.

Bolalar ta'lim tarbiya jarayonida umuminsoniy va milliy axloq normalarini o'zlashtiradi. O'quvchi muomala odobini asosan o'qituvchi timsolida anglab oladi. Pedagoglar jamoasida o'qituvchilar o'rtasidagi muomala munosabatlar insonparvarlik, ixtiyoriylik tamoyillariga asoslanadi. Ular odatda ikki xil bo'lib biri rasmiy, ikkinchisi norasmiy muomala deyiladi. Rasmiy muomala munosabatlar O'zbekiston Respublikasining qonunlari, direktiv hujjatlariga asoslanadi. Norasmiy muomala pedagogik etikaning qonunlariga (o'qituvchi odobining) asoslanadi va jamoaning har bir a'zosi tomonidan ixtiyoriy ravishda bajariladi. Muomala odobi psixologik qonuniyatlar, odob normalari, qoidalar, talablari pedagoglar jamoasining fikri asosida boshqariladi. Yoshlarga ta'lim - tarbiya berish bir kishining ishi emas, uning pedagoglar jamoasi bujaradi. Ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun maktab, o'quv yurtining butun jamoasi, hamma o'qituvchilar birlashib harakat qilishlari lozim. Har bir muallimning hatti - harakati, xulqi, muomalasi pedagoglar jamoasining maqsadi talablariga mos bo'lmog'i kerak. Jamoaning ayrim o'qituvchiga ta'siri pedagoglar jamoasida shakllangan muomala odobi, munosabatlariga bog'liq. Har bir bolaning tarbiyasi uchun mas'uliyatning birligi pedagoglar jamoasining o'quvchiga nisbatan talablari ham bir xil bo'lishini taqozo etadi. Bu o'qituvchi odobining qonuniyatlaridan biridir. Darsda o'quvchilarning intizomi pedagogik jamoadagi muomala odobi, axloqiy munosabatlar darajasini ko'rsatadi. Maktabda o'quv intizomini saqlash butun pedagoglar jamoasining ishi. Pedagoglar jamoasida o'zaro yordam va ishonchning mavjudligi muomala odobiga rioya qilish pedagoglar jamoasining maqsadga o'qituvchilarning axloqiy saviyasiga bog'liq. Pedagoglar jamoasida o'zaro muomala munosabatlar kollegiallik va yakka boshchilikka, intizomni saqlashga asoslanadi. Pedagogik jamoada sog'lom aqliy ruhiy muhit mavjud bo'lsa, axloqiy norma va yo'l - yo'riqlar bajarilibgina qolmasdan balki ular har bir muallimning e'tiqodiga odatiga aylanadi. Pedagoglar jamoasining shaxs va kollektiv uchun foydali ishlariga asoslangan ta'sir natijasida muallimning ma'naviy qiyofasida chuqur sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi. Ijtimoiy burchni to'g'ri anglash, xulqni to'g'ri baholay olish odatda shakllanadi, jamoada o'zaro muomala yaxshilanadi. Pedagoglar jamoasidagi muomala munosabatlar bu oddiy do'stlik va qo'shnichilik emas, balki umumiy ish uchun javobgar jamoa a'zolarining mas'uliyatli bog'lanishlaridir.

Pedagoglar jamoasida ijodkorlik muhiti muomala odobini shakllantirishning muhim shartidir. Muomala odobining shakllanishida jamoat tashkilotlarining roli kattadir. Ular muallimning o'qitishni oshirish jamoat ishlarida faol qatnashtirish yo'li bilan o'qituvchining axloqiy va pedagogik majburiyati, mas'uliyatini oshirishga ko'maklashadi. Muallim har bir so'zini o'ylab gapirishi, boshqalarning, kasbdoshlarining so'zi, fikri, mulohazalarini tinglab bilish ham pedagogik jamoada o'zaro muomala munosabatlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Pedagogning tutgan yo'li. Agar o'qituvchi o'quvchilarga nisbatan muayyan holatda tursagina (bu holat ularning yoshiga qarab turlicha bo'ladi) pedagogik ta'sir ko'rsatishni muvaffaqiyatli amalga oshira oladi. Mazkur holat o'quvchilar bilan muomala sohasida o'qituvchining asosiy yo'l - yo'rig'idan iborat bo'lib, u o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlariga monand bo'ladi. O'quvchilar yoshiga muvofiq ravishda o'qituvchi holati (tutgan yo'li)ning o'zgarish mezonlari - bu o'quvchilar jamoasiga nisbatan tashqi holatdan ma'lum darajada ichki holatga o'tish, o'quvchilarga bevosita ta'sir ko'rsatishning kamayishi va bevosita ta'sirning

ortishi; jamoani boshqarish vazifalarining bir qismini o'quvchilarni o'z - o'zini boshqarish organlariga berish, har bir bola shaxsining ichki olamiga ko'proq ta'sir ko'rsatishiga o'tishdir.

Turli yoshdagi o'quvchilarning muomalasiga ta'sir ko'rsatish sub'ekti bo'lgan o'qituvchi tutgan yo'lning umumlashtirilgan tavsifini quyidagicha tasavvur qilish mumkin. Quyi sinflarda o'qituvchi tashkilotchi bo'lib maydonga chiqadi. (Tuzuvchi, ta'sis etuvchi). Pedagogning kichik yoshdagi o'quvchilar hayotiga ta'sir ko'rsatishining asosiy mazmuni uni tashkil etish zarurati bilan belgilanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilar jamoalarida talabchan va quvnoq tarbiyachi bo'la oladigan bolalarning faol ijodkorlik bilan to'la hayotini tashkil etib, ular orasida o'zaro xayrixoxlik, g'amxo'rlik vaziyatini, zavqli vaziyatni vujudga keltira oladigan tarbiyachilar katta obru - e'tibor qzonadilar. Bolalar katta yoshdagi bunday kishilarni o'z do'stlari deb qabul qilishga mayildirlar. Bu eng yaxshi munosabat bo'lib, u tarbiyachining tashkiliy vazifalarni hal etishini osonlashtiradi.

O'smirlar o'qiydigan sinflarda o'qituvchining holati rahbar degan so'z bilan ifodalanishi mumkin. U ko'rsatuvchi, murabbiy, boshlovchi sifatida ish ko'radi. Pedagoglarning o'smirlarga ta'sir ko'rsatishining asosiy mazmuni ularning faoliyatiga rahbarlik qilish zarurati bilan belgilanadi, bu faoliyat o'z - o'zini tashkil qilishning ko'proq ulushini o'ziga qamrab oladi. Bu esa o'qituvchining ta'lim - tarbiya jarayonining rahbari sifatida o'quvchilarga qo'yadigan talablari mazmunini belgilab beradi. O'smirlar pedagogik talablarni ongli va sidqidildan bajarishlari uchun talab mavzuiga nisbatan o'qituvchi va o'quvchining bir xil yo'l tutishi zarurdir, u bilish nuqtai - nazaridan qiziqarli bo'lishi yoki amaliy jihatdan foydali bo'lishi zarur, yoxud jamoa faoliyat jarayonini qulaylashtirish uchun zarurdir, aks holda talab samarasiz bo'lib qoladi.

Katta yoshdagi o'smirlarga nisbatan o'qituvchi homiy yoki tarbiyachi holatida turadi. Bunday holat shuni taqozo qiladiki, o'qituvchi faoliyatining shunday sohalarida, ya'ni bevosita aralashuv kam samara beradigan sohalarida o'quvchilarning o'zaro harakatlariga alohida e'tibor berish lozim, bu esa pedagogdan katta yoshdagi o'smirlarga o'ziga xos homiylik qilishni talab etadi, bu avvalo ularning bu sohada ahvoli yaxshi bo'lishi haqida bevosita g'amxo'rlikni o'z ichiga oladi. Shu munosabati bilan o'qituvchilarning o'quvchilar bilan munosabati xarakteri ko'p jihatdan pedagoglarning katta yoshdagi o'smirlarning o'ziga xos bo'lgan katta bo'lishga intilishdan iborat yosh xususiyatini qanchalik hisobga olishiga bog'liq.

O'qituvchi o'quvchilarning katta bo'lib qolganligini e'tirof etishmagach, ularning bir qismi o'qituvchilar bilan o'zlarining chinakam qiyofalarini yashirib muomala qila boshlaydilar. Ular ba'zan o'qituvchilarga ma'qul tarzda o'zlarini tutishga intiladilar. Shunday qilib, tarbiyalanuvchilarda moslashuvchanlik va nosamimiylik kabi xususiyatlar shakllanishi uchun zamin yaratiladi. Bu esa o'qituvchining o'quvchilarga ta'sirini qiyinlashtiradi, ularni to'lqinlantirayotgan muomalalarni hal qilishga yordam ko'rsatish, ya'ni homiylik pozitsiyasini ro'yobga chiqarish imkoniyatidan mahrum etadi.

Yuqori sinflarda o'qituvchining holati konsultant, ya'ni muayyan sohada maslahatlar beruvchi mutaxassis so'zi bilan ifodalanishi mumkin. O'quvchilarga ta'sir ko'rsatish mazmuni o'qituvchi ularning faoliyati bilan bog'liq ravishda beradigan tavsiyalar bilan belgilanadi.

O'qituvchi bilan o'quvchi ob'ektiv ravishda turli avlod vakillari hisoblanadilar. Har bir yangi avlod oldingi avlodlarga nisbatan birmuncha yangi sharoitda hayotga kirib keladi. O'quvchilarning o'zlari ham avlod - avlodga o'zgarib boradilar. Buning oqibatida har bir yangi avlod ota merosini passiv ravishda emas, balki faol ravishda o'zlashtiradilar. Bu o'zgartirish katta avlodlar bilan doimiy muloqotda bo'lgandek sodir bo'ladi. O'qituvchi yuqori sinf o'quvchilari bilan muloqot yo'li bilan muomala qilganda o'tmish g'oyaviy merosining muhim ahamiyatini tasdiqlab borishi lozim. Bunday holda u keng muammolar bo'yicha maslahatchi bo'lib qoladi va yuqori sinf o'quvchilariga samarali ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ishontirish va ma'qul qilish. Ishontirish faqat o'qituvchi bilan muloqotga emas balki boshqa hollarda ham o'quvchiga ta'sir qiladi. (O'rtacha qobiliyatli, sekinlik bilan ish qiluvchi o'quvchi borgan sari yomon o'zlashtiradigan bo'la boradi. O'qituvchining "Nima uchun o'zlashtirmayapsan?" degan savoliga "Mening kallam ishlaymaydi", deb javob beradi. Suhbatdan aniq bo'ladi-ki, uyda vazifa bajarganda buvisi yonida o'tirgan va uning sein harakatlanishi va sekin

fikrlashidan zerikaib "Sening kallang ishlamaydi", degan ekan. Bola bu fikrga o'zini ishontirib yomon o'zlashtira boshlagan).

Ishontirish ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. O'qituvchi o'quvchida ijobiy holat - uy vazifasi tayyorlashga shakllanishini xoxlaydi. Uning ko'ziga ifodali qarab, hukmron tovushda deydi: "Sen yaxshi o'qishni xoxlaysan va o'qiy olasan. Bugun soat 3da dars tayyorlashga o'tirasan".

shaxs rivojlanishiga o'z - o'zini ishontirishning o'rni muhimdir. O'z - o'zini ishontirishning yuksak darajasini biz yoglar faoliyatida ko'rishimiz mumkin.

O'quvchi o'z kamchiligini bilib, uni to'g'rilashga kirishishini ko'rsak o'z - o'zini ishontirdi deb bilamiz. Ba'zan esa salbiy holatlar, sifatlarga o'z - o'zini ishontirish ham bo'ladi.

O'z - o'zini ishontirish tarbiyaviy maqsadlarda qo'llash faqat etarli darajada rivojlangan shaxsda qo'llash mumkin.

Ishonuvchanlik - bu kishining o'z xulqini boshqa kishi yoki kishilar guruhi talabi bilan o'zgarishi.

Ishonuvchanlik - nerv sistemasining normal holati. Lekin uning aks etishi turli hollarda turlicha. U yoshga (yoshroqda yuqoriroq), jinsga (ayollarda ishonuvchanlik), intellektga (ma'lumot oshishi bilan inonuvchanlik pasayadi), sog'liq holatiga (charchaganda, kasallikdan so'ng ishonuvchanlik yuqori bo'ladi) va boshqa omillarga bog'liq. Bundan tashqari ishontiruvchi shaxsning roli ham muhim.

6-MAVZU. PEDAGOGIK NAZOKAT VA PEDAGOGIK ODOB AXLOQ

R E J A:

1. O'qituvchi pedagogik odobi haqida tushuncha.
2. O'qituvchining pedagogik nazokati vazifalari.
3. Pedagogik nazokatning mohiyati va xususiyati. Darsda pedagogik nazokat.
4. Nazokat va taktika.
5. Pedagogik nazokatni egallash shart - sharoitlari.

A D A B I Y O T L A R

1. I.A.Karimov. Ma'naviy yuksalish yo'lida. T.1998 y.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. T.1997 y.
3. "Ajdodlar o'giti" ?ikmatlar hikoyatlar, tamoyillar. T.Cho'lpon. 1991 y.
4. Ma'rupov, Nurmuhammedov. Qalb quyosh murabbiy". T. 1987 y.
5. Rasmiy va norasmiy uchrashuvlar odobnomasi. T.Adolat. 1992 y.
6. Rashidov A. Milliy an'analar tarbiya maktabi. Xalq ta'limi. 1992 y.
7. Tarbiyaviy ish metodikasi (L.Ruvinskiy tahriri ostida) T.1991y.
8. Yusuf Xos Xojib. Qutadg'u bilig" T.Yulduzcha. 1991 y.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, dastlabki kunlardan boshlab ta'limni bosqichma - bosqich isloh qilishga kirishildi, hamdo'stlik mamlakatlari ichida birinchilardan bo'lib "Ta'lim to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Ta'lim O'zbekiston Respublikasida jamiyatni ijtimoiy - iqtisodiy, ma'naviy va madaniy rivojlantirishning ustivor sohasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi ta'slim sohasidagi davlat siyosatini, umuminsoniy qadriyatlarni, xalqning tarixiy tajribasini, madaniyat va fan bobidagi ko'p asrlik an'alarini, jamiyatning istiqbolidagi rivojini hisobga olgan holda amalga oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "Ma'naviya va ma'rifat" jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'rsidagi farmoni 1997 yildan boshlab 1 oktyabr "O'qituvchilar va murabbiylar kuni" deb e'lon qilinishi hukumatimizning o'qituvchilarga bo'lgan yana bir bor g'amxo'rliklaridan dalolat beradi. Yosh avlodni buyuk an'alarimizga yuksak ma'naviy qadriyatlarimizga sodiq va porliq kelajak egalari ekanligiga qat'iy ishonch ruhida tarbiyalash

bevosita o'qituvchining zimmasiga yuklanadi. Bu esa avvalo, o'qituvchining uzi ma'naviy barkamol, bilimli, odobli bo'lishini talab etadi.

O'qituvchilik kasbini sevish pedagogik odobning zarur talablaridan biri hisoblanadi. O'z kasbini sevgan kishigina butun kuch - g'ayratini qalb quri va dil haroratini bu ishga bag'ishlaydi va o'z faoliyatida yaxshi natijalarga erishadi. Shuningdek, bolalarni sevish, ularga mehr - muhabbatli bo'lish, o'qituvchilik kasbi, o'qituvchi axloqiy qiyofasida juda muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining bolalarga bo'lgan mehribonligi talabchanligi va qattiqqullikni ham taqozo etadi.

Muallimning bilimdon bo'lishi, ma'naviy barkamolligi o'quvchi shaxsining shakllanishiga ijobiy axloqiy ta'sir o'tkazadi. "Qadimgi ajdodlarimiz, - degan edi I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasidagi ma'ruzasida, - komil inson haqida butun bir axloqiy talablar majmuasini, zamonaviy tilda aytsak, sharqona axloq kodeksini ishlab chiqqanlar".

Kishi qalbidan haromdan xazar, nopoklikka, adolatsizlikka nisbatan murosasiz isyon bo'lishi kerak.

O'qituvchi halollik, rostguylik, axloqiy poklik, odamiylik, kamtarlik kabi fazilatlarga ega bo'lishi pedagogik odobining muhim talab qoidasidir. Muallim deyarli har kuni o'quvchilar bilan uchrashadi, savol - javob qiladi, ularning yaxshi xulq, ezgu ishlarini ma'qullaydi, bilimni baholaydi, nojuya hatti - harkati uchun tanbeh beradi.

Albatta o'qituvchining fikri, mulohazalarida nisbiylik, sub'ektivlik alomatlar mavjud. U hammaga aynan birdek to'g'ri munosabatda bo'la olmasligi mumkin, lekin u hamma o'quvchilarga nisbatan xolis niyatli, yaxshilik qilishga intiluvchi, adolatli kishi ekanligiga barchaning ishonchi komil bo'lmog'i lozim. Sinfda o'qituvchi "yaxshi ko'radigan", "yomon ko'radigani" bor, degan taassurot tug'ilmasligi kerak. Pedagogik ijodkorlik manbai - pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba muammolariga, muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda o'qituvchining o'z vazifasiga ijodiy yangicha yondashishi, o'quvchilarning ta'lim sohasida yangi samarali yo'l va vositalarni qidirib topa bilishi tushuniladi. Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ham ega bo'lishi zarur, chunki hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi va nihoyat o'quvchilarni ham ijodiy fikrlashga tadqiqot ishlariga o'rgatish va jalb etishni talab qiladi. Xullas, yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun bulajak muallim yuksak pedagogik odob madaniyatini egallashi zarur. Buning uchun bo'lajak o'qituvchi pedagogik odobning talab va qoidalarini bilib, o'zlashtirib olishi tajribada pedagogik faoliyatda qo'llashi, o'zining dunyoqarashi va axloqiy tajribasi bilan boyitishi lozim, fikrlash va his etish turmushda sinab ko'rish natijasida pedagogik odobning talab va qoidalari o'qituvchining shaxsiy e'tiqodiga, axloqiy fazilatlariga aylanadi.

Haqiqatdan, o'qituvchi yoshlrga ta'lim - tarbiya beruvchi kishi. Ta'lim to'g'risidagi qonunning 5-moddasiga shunday yozilgan: "Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega". Chunki hukumat xalq ta'lim sohasida o'rta qo'yilayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq.

O'qituvchilarning bolalarga bo'lgan munosabati katta mehribonlik va g'amxo'rlik bilan xarakterlanadi. Bu esa oqilona talabchanlik bilan qo'shib olib boriladi. Bolalar o'qituvchiga doimiy ishonch bilan javob beradilar, har bir masala yuzasidan unga murojaat qiladilar.

O'qituvchining o'quvchilar bilan o'tkazadigan suhbatlaridan ham keng foydalanish mumkin. bunda suhbatning maqsadi, uni o'tkazishning aniq plani belgilangan bo'lishi, u erkin formada o'tkazilishi va kishini zeriktiradigan savolga aylanib ketmasligi muhimdir.

Har qanday mutaxassis odob, axloq namunalariga ega bo'lishi tabiiy, lekin pedagogik odoblilik mutlaqo o'zgacha holdir. Chunki tabiatga, jamiyatga notanish kishilarga jism va ashyolarga o'z - o'ziga munosabatda haqiqiy mezon rolini bajaruvchi qobiliyatga ega bo'lishlik, aynan o'qituvchi shaxsiga mujassamlashadi. Pedagogik nazokat etno - psixologik his - tuyg'ulari, milliy xarakter xususiyati, xulq, faoliyat, muomala qoidalari, qonuniyatlari, hodisalari, mexanizmlari, vositalari va ko'nikmalaridan me'yoriy ravishda maqsadga muvofik tarzda foydalanish o'z aksini topadi.

- emotsional his - tuyg'ular, kechinmalar stress va affektiv holatlar xossalari, chegaralariga batamom rioya qilishda;
- xulq atvor malakalarini amaliyotda oqilona qo'llashda;
- bachkana qiliqlar, ortiqcha harakatlar qilishdan o'zini tiyishda;
- nutq madaniyatidan tashqari chiqmaslikda, shaxsiyatiga tegadigan iboralar ishlatmaslikda, qo'pol va dag'al so'zlar qo'llamaslikda;
- hissiy, aqliy bilish jarayonida muayyan me'yorlarga asoslanishda, manmanlikni namoyish etmaslikda;
- o'quvchilar va o'qituvchilar jamoalari bilan ota - onalar hamda notanish kishilar bilan munosabatga kirishda rasmiy, qat'iy ishbilarmonlik uslublariga asoslanishda va hakoza.

O'qituvchi ziyolilar ichida ma'naviy dunyosi muayyan darajasi bilan tafovutlanib, ko'rsatkichi bo'yicha ancha yuksaklikka ega. Uning bu darajaga erishishi manbalari - o'qituvchining kundalik, ijodiy izlanish faoliyatini ko'rinishidan, ijtimoiy status va rolni qat'iy ijro etishdan iborat. O'qituvchining kasbiy mahoratidan tashqari uning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, tarixiy bilimlarga ega bo'lishidek zaruriyati, ehtiyoji, imkoiyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Jahon sivilizatsiyasi va boshqa ommaviy axborotlardan xabardorlik uning ma'naviy darajasini o'lchash uning reyting vazifasini bajaradi. Ma'naviy yuksaklik namunalari quyidagi ko'rinishlarga ega bo'lishi shart:

- aksariyat fan tarmoqlari yuzasidan muayyan bilimlarni egallaganlikda;
- madaniyat, san'at, adabiyot bo'yicha etarli ma'lumotlarni o'zlashtirganlikda;
- turli muammolar mohiyati va echilishi to'g'risida mukammal axborotlar tizimi bilan qurollanganlikda, ya'ni tashkiliy ishlarni olib borish, ommaga ma'lum darajada ta'sir o'tkaza olishda;
- ishonchli omillar, dalillar, konunlar, amaliy materiallar mohiyatini tushuntirish va izohlash imkoniyatini mavjudligi;
- dunyo voqealari, noyob hodisalar, insonning cheksiz imkoniyati, ruhiy zahirasi to'g'risidagi mulohaza to'laqonli sharxlashda;
- kasbiy xulq, muomala va faoliyatga nisbatan qat'iylikda ma'naviy boylik bilan g'ururlanish tuyg'usini ifodalanishida namoyon bo'ladi.

Pedagogik nazokat o'qituvchiga muloqotni ijobiy hissiyotlar asosida qurishga, bolalar bilan psixologik kontakt saqlashga yordam beradi.

O'qituvchi pedagogik nazokat talablariga amal qilib o'zida muloqotning demokratik uslubini shakllantiradi, o'quvchilar bilan haqiqiy muloqot madaniyatiga erishadi.

Pedagogik nazokat o'qituvchiga bolalar bilan muloqotda konflikt (qarama - qarshilik)dan qochishga, uzaro munosabatni to'g'ri qurishga yordam beradi.

Takt so'zi ta'sir etish ta'sir etish ma'nosini bildiradi. Bu kishilar o'zaro munosabatini boshqarishga yordam beruvchi axloqiy kategoriyadir. Taktik xulq insonparvarlik printsipiga asoslanib murakkab qarama - qarshilik holatlarida ham kishiga hurmat saqlab qolishini talab qiladi.

Nazokatli bo'lish barcha kishilarga qo'yilgan axloqiy talab, ayniqsa pedagoglarga bu juda muhim. Pedagogik takt o'qituvchining kasbiy sifati, uning mahoratini bir qismi.

Pedagogik takt - bu o'qituvchining o'quvchiga maqsadga muvofiq pedagogik ta'sir o'lchovi, muloqotning mahsuldor muloqot uslubini o'rnatish ko'nikmasi. Pedagogik takt o'quvchilar bilan muloqotda oxirgi holatga (choraga) yo'l qo'ymaydi.

Hurmat erkalash, talabchanlikni ham talab etadi. O'quvchiga munosabat ularning yosh xususiyatlariga ham bog'liq bo'ladi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarga munosabatda o'qituvchi bolani quchog'iga olishi, boshini silashi, erkalab chaqirishi mumkin. Katta o'quvchilar bilan bunday holatga ayrim sharoitlarda yo'l qo'yiladi. Uspirinlar bilan bunday munosabatda bo'lishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Ularni o'zini katta, mustaqil deb bilishadi.

O'qituvchi takti darsda, sinfdan tashqari ishlarda va boshqa joylarda namoyon bo'ladi.

Darsdagi pedagogik takti. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi qarama - qarshiliklar tahlili shuni ko'rsatadiki, buning muhim sabablaridan biri - o'qituvchining taksizligidir. Ba'zi o'qituvchilar "nimaga jim o'tirolmaysan, tagingda mix bormi?" kabi ogohlantirishlarni normal holat deb hisoblashadi. Ba'zi o'qituvchilar darsga kirib o'quvchini ko'chada ko'rganligi kim bilan yurganligi va nima kiyinganini kesatib aytib beradi. Ba'zan shundan qarama - qarshiliklar boshlanadi.

Nazokat (takt) darsning barcha etaplarida zarur. Ayniqsa, o'quvchilar bilimini baholash vaqtida bunga alohida e'tibor berish kerak. Javob berayotgan vaqtda gapni bo'lish "hech narsa bilmaysan", "bu gaplar nima kerak?" kabi so'zlar bilan ularni to'xtatish mumkin emas. Ba'zi duduq o'quvchilar nazokatli o'qituvchi darsida yaxshi gapira olsa, taksiz o'qituvchi darsida javob berishda qiynaladilar.

Barcha o'quvchilar ularning javobini e'tibor va hurmat bilan tinglovchi o'qituvchiga javob berishni xoxlashadi. O'quvchi gapirayotganda o'qituvchi ularni qo'vvatlab, qarashi, mimikasi bilan ma'qullab turishi kerak. Javobni befarq tinglasa yoki mensimay e'tibor bermasa o'quvchi shu o'qituvchiga javob berishdan qochadi.

Baho qo'yish vaqti ham muhim. ba'zan o'qituvchi avval yaxshi javob bermagan yaxshi gapirib qolsa: "Sen meni hayron qoldirding, senga "4" baho qo'yishga majburman", - deydi. Aslida u o'qituvchi m'voffaqiyatidan mamnun bo'lishi kerak edi.

Pedagogik takt o'qituvchi xulqining moslashuvchanligi - taktikani talab etadi. Chunki o'qituvchi bolalar oldida turlicha nazokatni talab qiluvchi turli rolarda chiqadi.

Sinfda darsga tayyor bo'lmaganda qat'iylik va muomalaning sovuq bo'lishi yuz beradi. Sinfdan tashqari ishlarda ko'ngil ochiqligi, majbur etmaslik, ayniqsa individual suhbat, sayohatlar, do'stona aloqa, bolalarga ishonch o'qituvchiga zaruriy holatdir. Shuning uchun muloqotning turli shakllari: yig'ilish, munozara, bo'sh vaqtlar turli muloqot uslubini talab etadi.

Muloqotda takti tanlash rol'i holatlarda foydalanish ko'nikmasi bilan bog'liq. Bunda 4 ta holat bor:

- yuqoridan qurilgan holat;
- pastdan qurilgan holat;
- yonma - yon holat;
- aralashmalik holati.

Yuqoridan o'rnatilgan holatda o'qituvchi o'zining mustaqilligini, javobgarligini o'z ustiga olishini, hech kim bilan hisoblashmasligini ko'rsatadi. Bu holat "Ota - ona" holati deyiladi.

Pastdan o'rnatilgan holatda bo'ysunuvchan o'ziga ishonmaydigan shaxs namoyon bo'ladi. Bu "bolalar" holati deyiladi.

Yonma - yon qurilgan holat. bunda sharoitni hisobga olish, boshqalar qiziqishini tushunish, javobgarlikni o'zi va bolalar o'rtasida teng bulishi kabilarda ko'rinadi. Bu "Katta kishi" holati deyiladi. Bunda o'qituvchi, "Men sizlar bilan maslahatlashmoqchiman" yoki "birgalikda o'ylab kuraylik" usulida ish ko'radi.

Ba'zan o'qituvchi passivlik holatini ko'rsatadi. Masalan "doskada adashadi", o'quvchilar esa katta quvonch bilan uni to'g'rilashadi. Bu holat o'quvchi mustaqilligini ko'rsatishiga kengroq imkoniyat beradi. umuman bu holatlarda o'qituvchi o'quvchilar bilan rol almashib turadi.

Pedagogik nazokatni egallash sharoitlari. Pedagogik nazokat pedagog mahorat bilan birga tarbiyalanadi va egallanadi. O'qituvchining ma'naviy etuklik darajasi, bolalar bilan muloqot ko'nikmalarini egallashi uchun maxsus bilimlarni egallashida o'z ustida katta mehnat natijasida erishadi.

Avvalo bu bilimlar yosh psixologiyasini va bolalarning individual xususiyatlarini bilish bilan bog'liq.

Axloq asoslarini bilish, hatti - haraktlardagi axloqiy ma'noni ko'rish ham katta ahamiyatga egadir. ShU bilan birga o'quvchiga ta'siretish yo'llarini bilish ular qobiliyatiga aylanishi lozim:

- bolalarni sevis, o'z muhabbatini ko'rsatish;
- bolalar xulqidagi ichki tushunchalarini ko'rish va kuzatish;

- sharoitga moslashish;
- hamkorlikni maqsadga muvofiq yo'lini tanlash;
- bolalar bilan suhbat.

To'g'ri muloqot uslubini tanlashda o'zini boshqara olish, adolatlilik, boshqalar tajribasiga ijobiy yondashuv, pedagogik texnikni rivojlanishi, hazil - mutoyibaga moyillik ham katta ahamiyatga ega. Bunda o'qituvchi bolalarni hurmat qilishi va o'z qadrini saqlashi muhimdir.

Pedagogik faoliyatda turli konfliktlar pedagogik vaziyatlar uchrab turadi. Shuning uchun yosh pedagoglar qator qoidalarini bilishi lozim.

III - BO'LIM. PEDAGOGIK TEXNIKA

7-MAVZU. PEDAGOGIK TEXNIKA HAQIDA TUSHUNCHA

R E J A:

1. Pedagoglar texnikasi o'qituvchi faoliyatini tartibga soluvchi shakl sifatida. Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlari.
2. Pedagogik texnika malakalarining xususiyatlari
3. Pedagogik texnikani egallash yo'llari.
4. Maqsadga qaratilganlik va pedagogning tashqi ko'rinishi.

A D A B I Y O T L A R

1. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Ruvinskiy tahririda. T.1991.
2. Pedagogik izlanish. T.1991.
3. M.O.Ochilova, N.Ochilova. O'qituvchi odobi. T.O'qituvchi 1997 y.

Pedagogik texnika o'qituvchiga ukuv faoliyatida ham o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalar majmuidan tashkil topadi.

Avvalo, pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida o'qituvchining nutq malakalarini, ya'ni savodli gapirish, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon etishi, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda anik ifodalash malakasini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi pedagogning mimik va pantomimik ifodaligidir. Aniq imo - ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedagogik ta'sir ko'rsatishda ko'p so'zli tushuntirish yoki e'tiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muomila vositalari bo'ladi.

Pedagogik texnika tushunchasi 2 guruh komponentlarini o'z ichiga oladi.

Birinci guruh komponentlari o'z xulqini, yurish turishini boshqarish malakalari bilan bog'liq. O'z organizmini boshqarish (mimika, pantomimika); hissiyoti, kayfiyatini boshqarish; ijtimoiy perseptiv qobiliyatlar (diqqat, kuzatuvchanlik, xayol); nutq texnikasi (nafas, ovozni qo'yilishi, diktsiya, nutq tempi).

Pedagogik texnikaning ikkinchi guruh komponentlari shaxsga va jamoaga ta'sir ko'rsatish malakalari bilan bog'liq bo'lib, ta'lim - tarbiya jarayonining texnologik tomonini yoritadi: didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ, qobiliyatlar; talab qo'yish, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish, pedagogik muloqotni boshqarish va boshqalar.

Ikkinchi guruh komponentlari mavzularda o'tilyapti. Shuning uchunbiz o'qituvchining yurish turishi bilan bog'liq pedagogik texnikalarga to'xtalib o'tamiz.

Pedagogik maqsadga yo'naltirilganlik va o'qituvchining tashqi ko'rinishi. Tarbiyachi tashqi ko'rinishi estetik ma'no kasb etgan bo'lishi lozim. Tashqi ko'rinishga e'tiborsiz qarash va haddan tashqari e'tibor berish ham to'g'ri kelmaydi.

O'qituvchining kiyinishi ham yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash ishiga samarali ta'sir ko'rsatishi lozim.

O'qituvchi yuzidan mehribonlik, harakatida, yurishidan bosiqlik, tabiiylik bilinib turishi kerak.

Sinfga qanday kirasiz, qanday qaraysiz, qanday salomlashasiz, stulni qanday surasiz, sinfda qanday yurasiz bular hammasi bolaga ta'sir qiladi.

Yosh o'qituvchi o'zini ruhiy jihatdan darsga tayyorlashi kerak, har xil qo'rquvdan qutilishi, o'zini erkin tutishi, birinchi darsdagi muvaffaqitsizlikdan o'zini yo'qotmasligi, o'z ustida ishlashi psixik tayyorlanishi kerak.

Pantomimika - gavda, qo'l, oyoq harakati. O'qituvchi darsda o'quvchilar oldida to'g'ri turish monyorasini shakllantirishi kerak. Gavda, qul, oyoq harakati ham joyida bo'lishi kerak.

Mimika - o'z fikri, kayfiyati, sezgisini yuz muskullari harakati orqali aks ettirish san'ati. Qarash va yuz holati ba'zan o'quvchilarga so'zdan ko'ra ko'proq ta'sir qiladi. Ayniqsa kishining ko'zi ko'proq ifoda kasb etadi.

Pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishda o'qituvchining o'z hissiy psixik holatini boshqarish, o'zida eng qulay hissiy (ijodiy) jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixoxlik kayfiyatini saqlash o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol o'ynaydi. Bu mahorat pedagogning kasbiy jihatdan o'z - o'zini nazorat kilishni ta'minlaydi. Ko'p yillar davomida sog'lom asab sistemasini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zerikishdan o'zini tiyishga yordam beradi. Shunday kilib, o'qituvchining pedagogik texnikasi - bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u pedagogga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini etkazish imkonini beradi. Bolalar bilan bevosita muomala qilishda pedagogning xuddi ana shu malakalari uning xulq atvorida namayon bo'ladi. A.S.Makarenko ularni nazarda tutib, "tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishini bilishi lozim. U o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalasin" deb yozgan edi.

Pedagogik texnika o'qituvchini malakalarining xuddi shunday yig'indisidirki, u o'qituvchining eng yaxshi ijodiy xulq atvoriga, boshqacha qilib aytganda har qanday pedagogik vaziyatda tarbiyalanuvchilarga samarali ta'sir ko'rsatishga yordam beradi. Mukammal pedagogik texnika pedagogning vaqti va kunlarini ijodiy ish uchun bushatib beradi, pedagogik o'zaro ta'sir

ko'rsatish jarayoida bolalar bilan muomala qilishda zarur so'zni topish yoki muvaffaqiyatli chiqmagan gap ohangini tushuntirishga o'z fikrini chalg'itmaslik imkonini beradi. Pedagogik texnikani egallab olgan o'qituvchi ovozi bo'g'ilgandan yoki o'zining ish bilan bog'liq bo'lmagan qandaydir kechinmalarini unutishni bilmaslikdan azoblanib yurmaydi. Demak, pedagogik texnikani egallash o'qituvchining o'z kasb faolyaitidan qanoatlanish darajasini o'sishiga olib kelishi mumkin va lozim.

Pedagogik texnikaning hamma uchun umumiy bo'lgan malakalarni tadbqiq etish sohasini pedagogning bolalar bilan bevoista muomalasini kayd etib o'tamiz. Bundan tashqari xaqiqiy pedagog ta'sir ko'rsatishda o'qituvchining pedagogik texnika sohasidagi barcha malakalari bir vaqtda namayon bo'ladi. Nutq, imo - ishora, mimika, harakat bilan birga sodir bo'ladi. Uzluksiz o'zini tuta bilish ta'sirchan vositalarni tanlashga muvaffaqiyatli ravishda tuzatish kiritib borish imkonini beradi va hakoza.

Individual pedagogik texnika pedagogning yoshi, mijozi, fe'l atvori, sihat salomatligi, anatomik fiziologik xususiyatlariga ancha bog'liq bo'ladi.

Pedagogik texnikani shakllanishi shaxsning unchalik payqash sifatlariga ham rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi, nutqning ifodali, sof, savodli bo'lish ustida ishlash, fikrlashning ravon bo'lishiga ta'sir qiladi. Psixik faoliyatni mustaqil tartibga solish usullarini egallash fe'l atvor belgisi bo'lgan hissiy vazminlikning rivojlanishiga olib keladi. Pedagogik texnika malakalarning shakllanish darajasi ma'lum darajada pedagogning umumiy madaniyat darajasini, ya'ni shaxsning pedagogik imkoniyatlarini aks ettiradi, desak to'g'ri bo'ladi. Agar pedagogning nutqi qashshoq va tartibsiz bo'lsa, agar u bular bo'lmas sabablar bilan o'z hissiyotlariga erk bersa, didi past, estetik jihatdan omi bo'lsa, u holda "eng to'g'ri" so'zlar ham "eng kerakli" tadbirlar ham tarbiyalanuvchilarning na aql idrokiga, na xissiyatiga ta'sir qiladi.

Pedagoglarning o'quvchilar bilan bevosita muomalasini maktab o'quvchilarning muomilasiga pedagogik ta'sir ko'rsatishning o'ziga xos vositasi deb qarash mumkin.

Pedagogik texnika xususiyatlari. Avvalo pedagogik texnikaning hamma uchun umumiy bo'lgan malakalarni tadbqiq etish sohasini pedagogning bolalar bilan bevosita muomalasini qayd qilib o'tamiz. Xuddi ana shu narsa pedagogik texnika malakalrining namoyon bo'lishini ma'lum darajada vaziyat taqozosi bilan, ichki sabab natijasida vujudga keladigan - aytish mumkinki, to'satdan bo'lgan narsaga aylantiradi. Rivojlangan pedagogik texnika o'qituvchiga o'quvchilar bilan muomala qilinganda zarur so'z, gap ohangi, qarash, imo ishorani tez va aniq topish, eng o'tkir va kutilmagan pedagogik vaziyatlarda osoyishtalikni va aniq fikr yuritish, tahlil qilish qobiliyatini yuklab qolish imkoniyatini beradi.

Pedagogik texnika malakalarining boshqa muhim xususiyati shundan iboratki, ularning hammasi aniq ifodalangan individual - shaxsiy tusda bo'ladi, ya'ni pedagogning individual - psixik fiziologik xususiyatlari asosida tarkib topadi. Individual pedagogik texnika pedagogning yoshi, jinsi, mijozi, fe'l - atvori, sihat - salomatligi, anotomik - fiziologik xususiyatlariga ancha bog'liq bo'ladi.

Pedagogik texnikaning shakllanishi shaxsning unchalik payqab bo'lmagan sifatlariga ham rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Chunonchi nutqning ifodali, sof, savodli bo'lishi ustida ishlash fikrlashning ravon bo'lishiga ta'sir qiladi. Psixik faoliyatni mustaqil tartibga solish usullarini egallash fe'l - atvor belgisi bo'lgan hissiy vazminlikning rivojlanishiga olib keladi.

Pedagogik texnikaning uchinchi muhim xususiyati shuki, pedagogik ta'sir ko'rsatishdagi xuddi ana shu malakalar orqali pedagogning ma'naviy va estetik nuqtai nazarlari tarbiyalanuvchilarga yanada to'laroq ochib beriladi. Pedagogik texnika malakalarining shakllanishi darajasi ma'lum darajada pedagogning umumiy madaniyat darajasini, ya'ni shaxsning pedagogik imkoniyatlarini aks ettiradi desak to'g'ri bo'ladi. Agar pedagogning nutqi qashshoq va tartibsiz bo'lsa, agar u bo'lar bo'lmas sabab bilan o'z hissiyotlariga erk bersa, didi past, estetik jihatdan omi bo'lsa, u holda "eng to'g'ri" so'zlar ham, "eng kerakli" tadbirlar ham tarbiyalanuvchilarning na aql - idrokiga, na hissiyotiga ta'sir qiladi.

Pedagogik texnikani egallash yo'llari. Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari o'qituvchi rahbarligidagi mashg'ulotlar va mustaqil ishlashdir. Pedagogik texnika malakalarining individual shaxsiy tusda ekanligini hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z - o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir o'qituvchi shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat etakchi rol o'ynaydi, deb aytish mumkin. Kasbiy ideal sari bu harakatda ham pedagogik texnikani egallash muhim rol o'ynashi lozim.

Tashkiliy - metodik jihatdan pedagogik texnika mashg'ulotlari individual, guruhli yoki ketma - ketlikda o'tkazilishi mumkin. Masalan, zarur bilimlar ma'ruzalarda yoki tegishli adabiyotni mustaqil o'qishda egallanishi mumkin. Avtomatlashtirishga doir oddiy harakatlar ketma - ket ko'rsatilishi mumkin. Tegishli kunikmalarni ishlab chiqish individual ishlashni dastlab o'qituvchining nazorati va rahbarligida keyin esa mustaqil ishlashni talab qiladi.

Malaka axborot jarayonidir. Axborot ikki yo'nalishda boshqarish sub'ektidan boshqarish ob'ektiga boradi va aksincha ob'ektdan sub'ektga boradi. Pedagog bevosita shaxslararo muomaladan uz tarbiyalanuvchilari, umuman kollektiv haqida, undagi ichki jarayonlar haqida g'oyat xilma xil axborotga ega bo'ladi va hokazo.

O'z navbatida pedagog o'z tarbiyalanuvchilariga ham maqsadga qaratilgan axborotni, ham uning o'quvchilarga murojaatida tom ma'no tarzida botinan kirib boradigan axborot ma'lum qiladi.

Pedagogik muomila vositasi orqali qanday axborot rolini qarab chiqar ekanmiz, o'quvchining shaxsi haqidagi axborotning muhimligini alohida ta'kidlab o'tish kerak. Bevosita muomala shaxsning g'oyat xilma xil sharoitlarda va ko'rinishlarda urganishga imkon beradi. U faqat shaxsning xulq atvorida namoyon bo'ladigan erkin va eng ta'sirchan tashqi belgilargina qayd etish imkonini berib qolmaydi. Pedagog o'quvchilar bilan muomala qilar ekan, juda mayda detallarni ham anglab olishga qodir bo'ladi. Bu detallar sirdan qaraganda unchalik ahamiyatli bo'lmay, shaxsda sodir bo'layotgan, uni tushunish uchun juda muhim bo'lgan zarur ichki jarayonlar ko'rinishlarining alomatlarini bo'yicha bo'lishi ham mumkin. Bu hol shaxsni chuqur tushunish imkonini beradi, tashqi qatlam ostida boshqa usullar bilan aniqlab bo'lmaydigan narsalarni topish imkonini beradi.

Pedagoglik faoliyati kishini o'zi duch keladigan hodisalarni tahlil etish va umumlashtirish tajribasi bilan boyitiladi. Bu esa o'z sheriklari ahvolini fahmlab bilib olish va ular haqida hukm yuritish qobiliyatini oshiradi. Nihoyat pedagogning o'quvchilar bilan kundalik muomilasi shunga olib keladiki, u o'quvchilarni hatti - harakatlaridagi chuqur ma'no va haqiqiy sababni turli vaziyatlarda payqab oladi, buning uchun namuna sifatida uzi tez - tez qayd qilgan dalillardan va o'quvchilarning xulq atvor usullaridan foydalaniladi. Bu narsa pedagoglik faoliyatida ayniqsa sezilib turadi. Bu qonuniy bir holdir. Chunki "Biz kundalik hayotda odamlar bilan muomalada bular ekanmiz ularning xulq atvorini bilib olamiz, chunki biz uni guyo o'qiganday" bo'lamiz, ya'ni xulq atvorning tashqi ko'rinishlari ahamiyatini tushunib olamiz va shu tariqa kontekstda hosi bo'lgan o'zining ichki psizologik rejasiga ega bo'lgan tekstning ma'nosini ochib beramiz. Bu "o'qish" yo'l - yo'lakay bo'ladi, chunki atrofimizdagilar bilan muomila jarayonida bizda ularning hulqiga doir ma'lum darajada avtomatik tarzda mavjud bulgan psixologik tag ma'no hosil bo'ladi".

O'qituvchining o'quvchilar bilan muomilasi sifatida qaralib, birlashtiruvchi o'rnini to'ldiruvchi vazifasini ham bajaradi. Bolalar kiradigan turli kollektivlar, unga nisbatan tarbiyaviy vazifani bajaruvchi katta yoshdagi kishilar, unga ta'sir etuvchi tevarak atrofidagi voqealikning ketma - ket omillari bir - birlari bilan etarli darajada aniq vaqtda ishlab chiqilgan aloqa sistemasiga ega emas. ?ar bir o'quvchiga har xil ta'sirlar oqimi etib borgan, ular bir - birlari bilan unchalik mos kelmasligi va ma'lum darajada biri ikkinchiga zid kelishi mumkin. Pedagogning o'z tarbiyalanuvchilarga ko'rsatiladigan turli tuman ta'sirlarining xususiyatidan xabardorligi, yana shu ta'sirini birlashtirish, o'rnini to'ldirish va unga tuzatish kiritishga intilish, uning shaxsiy sifatleri o'quvchilarga munosabati va pedagogik mahoratiga qarab, boshqarish vositasi bo'lgan muammolarning samaradorligi ko'p yoki oz darajada bo'lishi mumkin. Pedagogik qobiliyatlar strukturasiga kiradigan yordamchi xislatlar va xususiyatlardan ayrimlarini qarab chiqamiz. Bu avvalo, aql idrokning xislatlarini hozir javoblik, tanqid ko'z bilan qarash, sobit qadamlik va boshqa

bir qator xislatlardir. O'qituvchining nutqi: notiqlik qobiliyatining mavjudligi so'z boyligi va hakazolar ham muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyat samarali bulishining shartigina emas, balki ko'p jihatdan o'qituvchining muvaffaqiyatli ishlashining natijasi hamdir. Shu munosabat bilan o'qituvchining o'zida pedagogik qobiliyatlarining aniq maqsadni ko'zlab tarkib topishi va rivojlanishi katta rol o'ynaydi. Tajriba va maxsus tadqiqotlar buning batomom haqiqiy narsa ekanligini ko'rsatmoqda, masalan shaxs pertseptiv xususiyatlarining eng muhim elementi bo'lgan kuzatuvchilik o'qituvchining pedagogik tajriba hosil qilishiga ham, uning maxsus kuch - g'ayrati natijasida ham rivojlanadi, takomillashadi. O'qituvchi o'zining sotsial psixologik kuzatuvchanligini, ya'ni o'qituvchilar turli xarakter xususiyatlari va mayillari payqab olish qobiliyatinigina emas, shu bilan birga ularning paydo bo'lish vaziyatiga muvofiq baho berish mahoratini va hokazolarni rivojlantirishga qodirdir. Agar o'qituvchida o'quvchilar bilan munosabatlarning ishonch asosida qurilishiga yo'l - yo'riqlar bo'lsagina, bunday muloqot ro'y beradi. Tarbiya tajribasida bunday yo'l - yo'riqni amalga oshirish qiyin ishdur, lekin bunga butunlay erishish mumkin. Albatta katta yoshdagi kishining bolalar muhitiga uzviy ravishda qo'shilib ketishi nihoyatda qiyin narsa. Lekin bu muhitga u yaqinlasha oladi, ancha yaqinlashib boradi.

Pedagogda bolalar bilan o'zaro ishonch va do'stlik munosabatlari vujudga kelgandagina bunga erishish mumkin.

8-MAVZU. NUTQ MADANIYATI VA TEXNIKASI

R E J A:

1. Til va nutqning inson hayoti va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni.
2. Til va nutq madaniyati haqida buyuk mutafakkirlar va pedagoglarning fikrlari
3. Pedagogik nutq va uning shakllari.
4. Pedagogik nutqning funktsiyalari va xususiyatlari.
5. Nutq texnikasi, nafas olish, talaffuz.

A D A B I Y O T L A R

1. Barkamol avlod - O'zbekiston traqqiyotining poydevori. T.1998.
2. Kaykovus "Qobusnoma". T.1993.
3. A.Navoiy "Mahububul - qulub" T.1983.
4. M.O.Ochilov, N.Ochilova. O'qituvchi odobi. T.O'qituvchi 1997 y.
5. Umumiy psixologiya. T.1995.
6. T.Qudratov. Nutq madaniyati asoslari. T.1993.
7. Yusuf Xos Xojib. Qutadg'u bilig. T.1991.

Tabiat kuchlarini bilish va egallashda juda qisqa vaqt maboynida g'oyat katta muvaffaqiyatlarga erishuvchi odamning hamma boshqa jonzotlar - hayvonlardan farqli tomoni ularda tilning mavjudligidir. O'zining ongi - tili va nutqi bilan inson hamma narsadan ustun turadi.

Til jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi kuch va millatning mavjudligini ko'satuvchi belgilardan biri hamdir.

Barcha rivojlangan davlatlarda bo'lganidek bizda ham o'z milliy tilimizni rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. O'zbek tili bizda davlat tili deb e'lon qilingan va shunga amal qilinmoqda.

Yurtboshimiz I.Karimov o'z nutqlarida chet tillarni o'rganishning ahamiyati muhimligini ko'rsatish bilan birga yana shunday deydi: "Ammo shunga alohida urg'u berishimiz zarurki, chet tillarni o'rganish, minba'd ona tilini esdan chiqarish hisobiga bo'lmaligi lozim.

O'z fikrini mutloqo mutaql, ona tilida ravon, go'zal va lo'nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni, avvalombor, rahbar kursisida o'tirganlarni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin" ("Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori").

Til aloqa vositasi yoki qurolidir, nutq esa aloqa jarayonining o'zidir.

Nutq faoliyati - odam tomonidan ijtimoiy - tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga berish yoki kommunikatsiya o'rnatish yoki o'z harakatlarini rivojlantirish maqsadida tildan foydalanish jarayonidir.

Nutq qanchalik chiroyli, mazmundor bo'lsa kishilarni o'ziga shunchalik jalb etadi. Bu masalaga kishilar qadimdan qiziqib kelishgan. Qadimgi Yunoniston va Rimda nutq madaniyatining nazariy asoslari yaratilgan. Notqlik san'at darajasiga ko'tarilgan. Ularda etuk inson bo'lish uchun notqlik san'atini egallashlari shart bo'lgan. 335 yilda Aristotelning "Ritorika"si yaratiladi. Sitseronning "Notiq haqida", "Notiq"asarlari, Mark Fabiy Kvintilianning "Notiq tayyorlash to'g'risida" asari ham notqlik san'ati haqidadir.

Sharqda, jumladan Movarounnahrda ham va'zxonlikka katta e'tibor berilgan. Va'zxonlik notqlik san'atining o'sib borishi bilan nutq oldiga qo'yilgan talablar ham mukammallashib boradi. Buyuk allomalar Beruniy, Forobiy, Ibn Sino, Maxmud Qoshg'ariy, Zamaxshariy, Kaykovus va boshqalar tilga, mantiqshunoslik va notqlikka oid asarlar yaratdilar.

Kaykovus o'zining "Qobusnoma" asarida farzandini yoqimli, muloyim, o'rinli so'zlashga, behuda gapirmaslikka undaydi. "Xalq oldida gapirganda so'zing go'zal bo'lsin, bu so'zni xalq qabul qilsin. Xaloyiq sening suz bilan baland darajaga erishganingni bilsin, chunki kishining martabasini so'z orqali biladilar ...", deb yozadi alloma. U yana notiq xalq tilini, uning fikri va ruhiyatini bilishi kerak deydi.

Yusuf hos Xojibning "Qutadg'u bilig" asarida ham til odobi va notqlik madaniyati haqida juda qimmatli fikrlar bayon etiladi. U qisqa so'zlash, so'zlarga iloji boricha ko'proq ma'no yuklash haqida gapiradi. Til insonning qadr - qimmatini oshiradi yoki shu til orqali inson yuz tuban ham ketishi mumkin, deydi adib.

Omonlik tilasang agar sen o'zing,

Tilingdan chiqarma yaroqsiz so'zing.

Qizil til qilar qisqa yoshli seni,

Omonlik tilasang avayla uni.

Alisher Navoiy turkiy tilda go'zal nutq tuzish bayroqdoridir. U o'z ijodi bilan o'zbek adabiy tiliga asos soldi. Bu tilning boyliklarini namoyon etdi. Navoiyning "Muhokamatul - lug'atayn", "Mahbubul - qulub", "Nazmul javohir" asarlari o'zbek tilida nutq tuzishning go'zal namunalarini bo'lishi bilan birga uning yuksalishiga ham katta hissa qo'shdi. "Mahbubul qulub" asarida tilning ahamiyati, undan foydalanish, nutq madaniyati haqida muhim fikrlar briladi.

"Tilga ixtiyorsiz - elga e'tiborsiz". "Tilini tiyolgan odam - donishmand oqil; so'zga erk bergan odam - beandishaa va pastkash. Til shirin va yoqimli bo'lsa yaxshi, til bilan dil bir bo'lsa yana yaxshi".

Navoiydan keyingi qator adib, allomalarimiz, jumladan jadid ziyolilari ham til va nutq,til va nutq madaniyati haqida o'zlarining muhim qarashlarini bayon etganlar.

O'qituvchi, tarbiyachi madaniyatini egallamasa hech vaqt o'z ishinings chinakam ustasi bo'la olmaydi, yomon ma'nodagi eski usuldan, bir qolibdagi tayyor andozalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi. O'qituvchi nutqi, o'quvchilar bilan muoamala qilishi uning o'z tarbiyalanuvchilari bilan muloqot olib borish mahoratini taqozo etadi. Buning uchun esa u gapirishni bilishi lozim. Gapirishni muloqot olib borishni doimo o'rganib borish kerak.

Pedagogik jamoa bilan, bolalar guruhlari, ayrim o'quvchilar bilan gaplasha olishi kerak. U darsni samarali olib borishi uchun gapirishni bilishi, suhbat, lektsiya, hikoya qilish kabi usullardan foydalanishi lozim. Birinchi navbatda o'qituvchi suhbatni boshlaganda, gapni masalaning qo'yilishidan boshlashi mumkin. Bu masalada bo'lajak suhbatning ma'nosi mujassamlashga bo'ladi.

Mavzuga diqqatni tortishga urinib ko'rish ham mumkin, bunda gapni erkin, qiziqarli faktni ma'lum qilishdan boshlasa bo'ladi. Suhbatni tugallash ham muhim ahamiyat kasb etadi. U turlicha bo'lishi mumkin. Asosiy g'oyalarni yana bir marta qisqacha bayon qilib berish mumkin uni she'riy satrlar bilan tugallasa ham bo'ladi.

Bu qoidalarga rioya etish pedagogning so'zlari o'quvchilarga zarur ta'sir ko'rsati uchun shart - sharoit yaratadi. So'z bilan ta'sir ko'rsatishni amalda qo'llanish o'z hissiyotlarini, ijodiy ta'sirlanishini boshqarish ko'nikmalariga va o'z his - tuyg'ularini ifodalash uchun aniq shaklni topa bilishga asoslanishi lozim. Bu sohada aktyor ishi osonroq ekanligini e'tirof qilish kerak. Ta'lim - tarbiya ishi rahbarning doimiy tutgan yo'li ba'zan pedagogika his - tuyg'ular va fikrlarni so'z bilan ifodalashda qolibda ish tutishga olib keladi. Ko'pincha so'z bilan ifodalashning bir kolibdaligi o'qituvchi hayajonlanganda va jiddiy ayb, gunoh qilgan o'quvchilarni qoralash lozim bo'lganda yaqqol ifodalanadi.

Imo - ishora yuz harakatlari bilan ta'sir ko'rsatish mumkin. Bunda ham imo - ishoralar so'z - tovush nutqini to'sib qo'ymasligi kerak. Og'zaki ta'sir qilish mazmuni ta'sir qiluvchi ta'sir ko'rsatishning aniq turiga bog'liq. Agar biz ta'sir qiluvchi nasihatdan foydalansak, nutqimiz nihoyatda muxtasar bo'lishi lozim. ta'sir qiluvchi ta'sir ko'rsatish uchun o'ziga xos narsa faqat narsaning mazmuni emas, balki nutqning ohangdorligi, bo'yog'i hamdir.

Hatto oddiy nutqda ham agar kuchli ta'sir qiluvchi ta'sir ko'rsatish vazifasi qo'yilmasa, faqat axbortoning mazmuni emas, gapiruvchining so'zlashish ohangi ham idrok etiladi. Nutq texnikasini takomillashtirish uchun o'z ovozi chetdan turib eshitish muhimdir. Bu o'rinda magnitafon o'qituvchilarga bebaho yordam beradi. Og'zaki ta'sir qilishning har xil turlarini magnit lentasiga bir necha marta yozib olib, eshitib ko'rish zarur, shunga erishish kerakki, u galda bu galga ovoz ohangi tobora aniqroq bo'lib borsin, hal etilayotgan vazifaga tobora mos kelib, so'zlovchining individual xususiyatlarini juda mukammal ifodalaydigan bo'lsin.

Pedagogik jarayonda qo'llanadigan uzaro fikr almashishining asosiy shakllari tahlil qilish va ularga ta'rif berish darsni vaqtda bo'lajak o'quvchining kasb - koriga o'z - o'zini tarbiyalashi uchun ham. pedagogik muomala madaniyatini takomillashtirish uchun ham asos bo'lib xizmat qiladi.

Tilshunoslik bolalar nutqni kattalarga taqlid qilish yuli bilan egallab olishlarini isbotlab beradi. O'qituvchi nutqi o'quvchilar uchun namuna va ularga ta'sir etish vositasidir. Kichik sinf o'quvchilarining nutqlari uncha o'smaganligi sababli kattalar nutqidagi yaxshi jihatlari ham, yomon tomonlariga ham bir xilda taqlid qilaveradilar. O'qituvchi nutqining xususiyatlariga nuqsonlari tarbiyalanuvchilar nutqining xususiyatlari va nuqsonlariga aylanib qoladi. Shuning uchun o'qituvchilar nutqiga g'oyat katta talablar qo'yiladi. O'qituvchining nutqi adabiy til mezonlariga javob berishi va bolalarning yoshiga mos, ularga tushunarli bo'lishi kerak, o'qituvchi o'z nutqida ko'proq sinonimlardan antonimlardan foydalanish kerak.

Buning uchun u shoshilmasdan. duduqlanmasdan, ona tilidagi hamma tovush so'zlarni to'g'ri, aniq, burro, orfografiya normalariga rioya kilib talaffuz eta bilishi kerak. O'qituvchi ko'pincha bolalarga berilgan savolni bir necha marta takrorlaydi, bu berilgan savolni to'g'ri tushunib olishga, vujudga kelgan pauzani to'ldirishga yordam beradi. Bu vaqtda uqituvchi bolalarga birgina fikrning o'zi turlicha bayon etilishi mumkinligini ko'rsata olish imkoniga ega bo'lishi kerak.

O'quvchilarni uz fikrlarini to'g'ri shaklda bayon etishda o'rgatib borish kerak. Avvalo, to'g'rilash, aytib berish, keyinchalik bolaga o'z xatosini mustaqil to'g'rilash imkonini berish kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirish borasida "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga katta ahamiyat berilgan. O'quvchilar nutqini o'stirish vositasi asosan ona tili o'qitish, tabiat, matematika va boshqa fanlarni o'qitish orqali amalga oshiiladi O'quvchilar nutqini o'stirish uchun ko'proq ertak, hikoya, she'r, rasmlar o'rganti yo'li bilan erishiladi. Nutq o'stirishda ikki usul davr talabidan biri bo'lishi mumkin. O'qituvchilar har bir darsni boshlashdan oldin 5 minut suhbat o'tkazishadi. Bu usulni boshlang'ich sinf o'qituvchilarining hammalari ham amalda qo'llay bermaydilar. ?ar bir o'qituvchi har kungi birinchi soatlarida, o'qish darslarida turli mavzular tanlab dars boshlashdan oldin 3-5 minut kirish suhbat o'tkazishsa foydadan holi bo'lmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'quvchilarning og'zaki nutqlarini muntazam o'stirib borishda, ularning atrof muhitni kuzishlari va qayta tasavvur qildirish orqali bog'lanishli nutq, matnlar tuzutishlariga amaliy yordam beradi. Bunda o'qituvchi erinmay ishlab borishi lozim.

Yosh avlodni tabiat, jamiyat rivojlanishi qonuniyatlari bilan, kishilarning o'zaro axloqiy munosabatlari bilan tanishtirishda o'qituvchi nutqi katta rol o'ynaydi. Har bir o'quvchi o'z sevimli o'qituvchisining tovush, nutqiy xususiyatlari, o'quvchilarga murojaat qilish, savollarga javob berish usullarini doimiy eslay oladi.

O'qituvchi nutqi o'quvchilarga ta'lim - tarbiya berish vazifasini bajarishi kerak. Shuning uchun unga faqat umummadaniy emas balki kasbiy va pedagogik talablar ham qo'yiladi. O'qituvchi o'z so'zining mazmuni, sifati va oqibati uchun ijtimoiy javobgardir. Shuning uchun o'qituvchi nutqi pedagog mahoratining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'qituvchi nutqi deyilganda o'qituvchining og'zaki nutqi ko'zda tutiladi. Og'zaki nutq - bu o'qituvchining gapirish vaqtida tuziladigan nutqi.

Pedagogning nutqi quyidagilarni ta'minlashi kerak:
pedagog va uning tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabati va mahsuldor muloqotini;
ta'lim jarayonida bilimni to'la qabul qilinishi, anglashi va mustahkamlanishini;
o'quvchilar faoliyatiga undagi insinktni shakllantirish maqsadida ular ongi va hissiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatish;
o'quvchilarning o'quv va amaliy faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etish.

"Pedagogik nutq" tushunchasi o'qituvchining kommunikativ xulqi tushunchasi bilan uzviy bog'liq. O'qituvchining kommunikativ xulqi deyilganda faqat uning gapirish va axborot berish jarayonigina emas balki pedagog va o'quvchi muloqoti uchun emotsional psixologik muhit yaratishga, ular o'rtasidagi munosabat va ish uslubiga ta'sir ko'rsatuvchi nutqni tashkil etish va unga mos o'qituvchining nutqiy nazokati ham ko'zda tutiladi.

O'qituvchining og'zaki nutqi monolog yoki dialog shaklda bo'ladi. Monologik nutqning keng tarqalgan shakli hikoya, maktab ma'ruzasi, sharx kabilardir. Dialogik nutq turli suhbat, savol - javob shaklida bo'ladi.

Pedagog vazifani muvaffaqiyatli bajarishi uchun o'qituvchining nutqi ma'lum talablarga javob berishi, ya'ni kerakli kommunikativ sifatlarga mos bo'lishi kerak. Nutq bir necha normalarga mos bo'lishi kerak: zamonaviy normalarga, ifodali, adabiy til normalariga.

Pedagog nutqning tug'rilik, aniqlik, moslik, leksik boylik, ifodalilik va tozalik kabi kommunikativ sifatlari o'qituvchi nutqining madaniyatini belgilaydi.

Maqsadga muvofiq pedagogik nutq o'zining mantiqiyligi, ishonchligi, qo'zg'atuvchanligi bilan xarakterlanadi.

Pedagogik nutqning funktsiyalaridan biri - bilimni to'liq holda berilishini ta'minlashdan iboratdir.

O'qituvchi nutqining kommunikativ o'ziga xosligi bilan bilimni o'quvchilar tomonidan qabul qilinishi va esda qolishi o'rtasida to'g'ridan - to'g'ri aloqa bor. Nutq buni ta'minlashi yoki qiyinlashtirishi mumkin.

O'qituvchining nutqi faqat axborot berib qolmay, o'quvchining ongi, sezgisiga ta'sir qilishi, ularni o'ylash faoliyatiga undashi kerak.

O'qituvchi nutqi ikkinchidan o'quvchining samarali o'quv faoliyatini nutqi avvalo darsda samarali o'quv eshituvchini ta'minlashi kerak.

O'quvchi o'qituvchi nutqini eshita turib qator operatsiyalarni bajaradi: berilayotgan axborotni ko'rgazmali shaklda aniqlashtiradi, o'zidagi bilim bilan unga munosabat bildiradi, eslab qoladi, nutq mantiqini, fikrlar rivojini kuzatib boradi.

Ovoz tonining balandligi, tovushning yuqoriligi, bir xilda gapirish bolalarni charchatadi. O'quv - biluv jarayonning samarali bo'lishiga darsda o'qituvchi tanlagan kommunikativ xulq uslubi ham ta'sir qiladi. O'qituvchi ko'pincha "o'chir", "jim o'tir", "o'tir", "tugat", "yop" kabi norozilikni bildiruvchi so'zlarni ishlatadi, o'quvchi javobini bo'ladi, "har doimgidek hech narsa bilmaysan", "sen buni qaerdan ham tushunarding" kabi gaplarni aytadiki, bo'lar o'qituvchi o'quvchi munosabatini buzilishiga, aqliy faollik pasayishiga olib keladi.

Pedagogik nutqning uchinchi funktsiyasi - o'qituvchi o'rtasidagi maxsuldor o'zaro munosabatni ta'minlashdan iborat.

O'qituvchi nutqi o'quvchi - o'qituvchi munosabatini boshqarish rolini ham bajaradi. Bu erda hamma narsa ahamiyatli: o'qituvchi o'quvchilarga qanday murojaat qiladi, salomlashadi, talablarini qanday qo'yadi, qanday ogohlantiradi, hoxishini qanday bayon qiladi; nutqi impotentsiyasi, yuz ifodasi, qarashi, ham bolaga ta'sir ko'rsatadi. Darsdan tashqari muloqotda ularning ahamiyati yanada katta bo'ladi. Ko'p narsa o'qituvchining individual muloqot uslubiga ham (qurquvga asoslangan, o'yinga, do'stona aloqaga asoslangan), muloqot doirasidagi sotsial xarakterlariga ham bog'liq bo'ladi.

O'qituvchi nutqining xususiyati u avvalo o'quvchilarga qaratilgan va yo'naltirilgan bo'ladi. O'qituvchi monologi ham o'quvchilar bilan ichki dialog shaklida bo'ladi. Uning nutqida birgalikdagi ish uchun gapirish bo'ladi: "Birgalikda o'ylab ko'raylik", "O'ylaymanki, bu ishlar qiziqtiradi", "siz albatta esladigiz" va boshqalar.

O'qituvchi og'zaki nutqining yana bir xususiyati, uning mazmuni o'quvchilar tomondan ikki kanal orqali tovush va vizual yo'l bilan qabul qilinadi. Vizual harakatlar o'qituvchi nutqining ta'sirchanligi, ifodaliligini oshiradi, u o'qituvchining kayfiyati haqida ham o'quvchilarga axborot beradi. Shuning uchun yosh o'qituvchi muloqotda o'zining tashqi ko'rinishini boshqara olish ko'nikmasini shakllantirishi kerak.

Og'zaki nutqning yana bir xususiyati uning improvizatsiya xarakterida ekanligidir. Tajribali o'qituvchi tekstga yoki konspektga qaramasdan gapiradi, o'quvchi uni tinglay turib, so'z va ifodalar birdan tug'ilayotganligini ko'radi. Shunday holat vujudga keladiki, guyoki o'qituvchi bu haqiqatni fikrlarini birinchi marta o'quvchilar bilan ochayotgandek bo'ladi.

Bo'lajak o'qituvchini takomillashtirish. Nutqni takomillashtirishni quyidagi yo'nalishlarini ko'rsatish mumkin: o'z - o'zini nazorat va nutq madaniyatini rivojlantirish; nutqiy muloqotning barcha holatlarida adabiy nutq qoidalarini egallash uchun o'ziga sharoit yaratish.

O'z - o'zini nazorat va ifodali nutq malakalarini rivojlantirish. O'z nutq inpotentsiyalarini kuzatish: u jonli, xilma - xil, hissiy buyoqlimi yoki bir xil monoton-mi?

Nutq tayyorlash jarayonida o'zingizcha quyidagi savollarga javob toping: tinglovchilarda qanday fikr uyg'otmoqchisiz? Ularda qanday kayfiyat yartmoqchisiz? Nutq mazmuni va sharoiti qanday intonatsiya va ritm talab etadi? Bir necha bor nutqingizni qaytarib ko'ring.

Nutqingizni badiiy adabiyotdagi lavhalarga o'z taassurot-laringizni qo'shgan holda qayta to'ldiring.

Kommunikativ nutqning muvoffaqiyatli bo'lishi o'qituvchida qator maxsus qobiliyatlar rivojlanishini talab qiladi: sotsial - pertseptiv qobiliyati, ijtimoiy tasavvur qobiliyati, o'zini boshqara olish qobiliyati, muloqotda o'zining ruhiy holatini boshqara olish qobiliyati, irodaviy ta'sir ko'rsatish, ishontira olish qobiliyati.

Nutq malakalri va ko'nikmalarini muvaffaqiyatli egallash uchun sharoit yaratuvchi kishining umumiy ruhiy. jimoniy xususiyatlarini rivojlantirish, bunda tasavvurni, obrazli xotira va fantaziyaning rivojlantirish ko'zda tutiladi.

Tovush. Ba'zilarga tovush tug'ma berilgan, lekin bu ham mashq qilib turilmasa buziladi. Kishi tovushini kuchli, egiluvchan, jarayonli qila olishi mumkin.

O'qituvchi tovushining o'ziga xosligi nimada?

Avvalo bu tovushning kuchliligi. Uning kuchli nutq aparati organlarining aktivligiga bog'liq.

Tovush eshitishtirishining poletnost (uchuvchan)ligi, bu ovozni masofaga moslay olish, tovushni boshqara olishdir. Gipkost (egiluvchanlik) va podvijnost (harakatchanligi) tovushning uni engil o'zlashtira olish, tinglovchilarga moslashdir.

Diapazon - tovushning hajmi. Uning chegarasi juda yuqori va past ton bilan aniqlanadi.

Tembr - tovush buyog'i, yorqinligi, shu bilan birga uning yumshoqligi, iliqiligi, o'ziga xosligi.

O'qituvchida kasbiy kassallik kelib chiqmasligi uchun tovush gigenasiga amal qilish kerak. O'qituvchi ish vaqtining 50% davomiy gapirib turadi. Pedagog ish vaqti tugagach 2-3 soat

davomida uzoq vaqt so'zlashishdan qochishi kerak. Zarur bo'lib qolsa qisqa va sekin gapirishi kerak.

Dars jadvali qo'yilishida shunga e'tibor berish kerak. 3 - 4 soat darsdan so'ng nutq apparati charchaydi, shundan so'ng 1 soat tovush dam olishi kerak. Ko'p stajli o'qituvchi 2 - 3 soatda charchaydi va 2 soat dam olishi kerak. Yuqori nafas yo'llari, nerv sistemalari, ovqatlanish rejimiga e'tibor berish kerak.

Diktsiya - so'z, bo'g'in, tovushning aytilishidagi to'g'ri va aniqlik. Diktsiyani takomillashtirish nutq organlarining harakatini qayta ishlash bilan bog'liq. Maxsus mashqlar boshqariladi.

Ritmika - ayrim bo'g'inlarni aytishdagi to'liq davomiylik, shu bilan birga nutqni tashkil qilish etapi. Bu nutqning muhim elementi bo'lib, ba'zan intonatsiya va pauza o'ziga so'zdan ko'ra kuchli etotsional ta'sir qiladi.

Nutq tezligi o'qituvchining individual sifatiga, uning nutq mazmuni va muloqot holatiga bog'liq bo'ladi. Turli millatlarda nutq tempi turlicha bo'ladi. Ruslarda minutiga 120 so'z atrofida, inglizlarda 120 -150 so'zgacha. Tadqiqotlarga ko'ra 5 - 6 sinflarda o'qituvchi minutiga 60 so'z, 9 - 11 sinflarda 75 so'z gapirishi to'g'ri bo'ladi.

Materialning murakkab qismini o'qituvchi past tempda. Keyin esa tezroq gapirishi kerak. Qoida, qonunlar aytganda, xulosada nutq sekinlashadi.

Nutq texnikasi. O'quv vaqtining ko'p qismi (1G`4, 1G`2) da o'qituvchining nutqi bilan bog'liq bo'ladi. Shuning uchun o'quv materialini o'quvchilar tushunishi o'qituvchi nutqi mukammalligi bilan bog'liqdir.

Ba'zilar tovush va uning tembri tug'ma deb bilishadi. Lekin hozirgi eksperimental fiziologiya tovushni to'liq qayta qurish mumkinligini aniqlamoqda.

Tarixdan ham ma'ulumki, ba'zi kishilar o'zlarining nutq, tovushlarini takomillashtirib borganlar. Masalan, Demosfen o'zining bu sohadagi kamchiliklarini tugatib borib Qadimgi Gretsiyaning siyosiy oratorlaridan biriga aylangan. Yoki Vladimir Mayakovsikiy ham 20 yoshdan o'zini rasmiy chiqishlari uchun tayyorlagan, og'ziga toshchalar olib, Rion daryosi bo'yicha nutqlar tayyorlagan.

Bugunda nutq texnikasi bo'yicha ishlashning teatrli pedagogika tajribasi asosida nutqiy nafas, tovush, diktsiya, ritmika kabi komplekslarini ishlash ko'zda tutiladi.

Nafas. Nafas organizmga hayot ta'minlab turishi bilan birga u nutqning energiya bazasi sifatida ham faoliyat qiladi. Nutqiy nafas fonotsiol nafas deyiladi (fono - tovush). Kundalik hayotda nutqimiz dialogik tarzda bo'lib, nafas qiyinchilik tug'dirmaydi. Lekin darsda o'qituvchi ko'p gapirgan, ma'ruza o'qigan vaqtlarda o'zgaragan nafas gapirgan, ma'ruza o'qigan vaqtlarda o'rganmagan nafas qiyinchilik tug'diradi: yuz qizarib ketishi, odo'shka bo'lishi mumkin.

Nafas jarayonida qaysi muskullar ishtirok etishiga qarab nafasning 4 ta tipi ajratiladi:

1. Elka va ko'krak qafasining yuqori qismini ko'taruvchi muskullar ishtirok etadi. Bu kuchsiz, yuqori nafas bo'lib, o'pkaning faqat yuqori qismi faol ishlaydi.

2. Ko'krak orqli nafasni qovurg'alar orasidagi muskullar amalga oshiradi. Diofragma kam harkatda bo'lib, nafas chiqarish kuchsiz.

3. Diafragmali nafas - ko'krak hajmining o'zgarishi, diafragma qisqarishi hisobiga bo'ladi. Diofragma va qovurg'a orqali nafas - diafragmaning har tomonlama hajmi o'zgarishi, qovurg'alar orasidagi va qorindagi nafas muskullari ham qatnashadi. Shu nafas to'g'ri bo'lib, bu nutqiy nafas uchun asos bo'lib hisoblanadi.

9-mavzu. O'QITUVCHINING DARSDAGI MAHORATI

R E J A:

1. O'quvchilarning bilish, anglash faoliyatini boshqarishda o'qituvchi mahorati.

2. Darsga o'quvchilar diqqati, qiziqishni uyg'otish va faolligini oshirishda o'qituvchi tutadigan yo'l. O'TV va ko'rgazmalardan foydalanish.
3. O'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishda o'qituvchi mahorati.
4. O'quvchilar bilim malakalarini tekshirish va baholashdagi o'qituvchi mahorati.
5. O'qituvchining darsgacha, dars davomidagi va darsdan keyingi ijodiy holatini tashkil etish.

A D A B I Y O T L A R

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.O'zbekiston 1997 y.
2. M.O.Ochilov, N.Ochilova. O'qituvchi odobi. T.O'qituvchi 1997 y.
3. Yu.K.Babanskiy. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktablarida o'qitish metodlari. T.1990.
4. Pedagogika. Munavvarov A. tahririda. T.1996.
5. Tarbiyaviy ish metodikasi. A.Ruvinskiy tahririda. T.1991.

O'qitish bilan bolalarning aqliy rivojlanishi yagona, bir - biri bilan bog'liq jarayondir. O'qitishda bilimlar va faoliyat usullarining doimo murakkablashib borishi o'quvchilarning rivojlanishini belgilaydi. Ammo o'qitish natijasida rivojlanish ro'y beribgina qolmay, uning o'zi ham rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lib, uning yutuqlariga tayanadi. O'quvchilar nimaga tayyor bo'lsalar o'sha narsanigina o'rgana oladilar.

Psixolog va didaktiklarning tadqiqotlarida shu narsa isbotlandiki, "O'qitishning mazmuni, ya'ni bolaga beriladigan bilimlar va faoliyat usullarini o'zgartirib, bolaning rivojlanishini ham ancha o'zgartirish mumkin".

O'qish jarayonida o'quvchilarning doimo intellektul o'sishi va rivojlanishini ta'minlamoq uchun o'qituvchi rivojlanishning u yoki bu darajasini, o'quvchilar rivojlanishining bir darajasidan ikkinchisiga o'tishni payqay olishi muhimdir. Agar u maktab o'quvchilari aqliy rivojlanishining ayrim belgilaridan xabardor bo'lsa, bu ishni qila oladi.

Aqliy rivojlanish belgilaridan biri bilimlar sistemasining mavjudligidir. Biroq bilimlar har xil yo'llar bilan olinadi. Bilim olish usullaridan biri - yodlashdir. Ammo, bilimlarni o'zlashtirishning bu usuli o'quvchi faoliyatida asosiy o'rinda bo'lib, u boshqa usullardan xabardor bo'lmasa, bu holda o'quvchi juda oddiy masalani - biror qoidani tasdiqlash uchun misol keltirish haqidagi vazifani bajarishda boshi berk ko'chaga kirib qoladi.

Demak, aqliy rivojlanishning belgisi bilimlagina emas, balki bilimlarni o'zlashtirish jarayonidan, bilim faoliyatining usullaridan ham iboratdir.

O'quvchilar oldiga bilimlarni mutaqil egallash va ularni amaliyotga tatbiq etish zarurati qo'yilsa, ularning aqliy rivojlanishi muvaffaqiyatliroq boradi. Topshiriqlarni bajarish vaqtida o'quvchilar murakkab aqliy ish qilishlari kerak bo'ladiki, bu ish kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, o'quv topshiriqlarini hal etish uchun qoidalarni tatbiq etish singari bir qancha harakatlarni o'z ichiga oladi. Agar o'qituvchi asosan ikki harkatni - tinglash va yodlab qolishnigina talab qiladigan bo'lsa, makta o'quvchilari faqat ana shu harakatlarni bajarishga o'rganib qolib, natijada oddiy dars vazifasini ham hal eta olmaydilar. Demak, o'quvchilarning tayyorgarligisiz o'qitishga ijodiy yondoshish mumkin emas. O'quvchilarni fikr yuritishi, aqliy operatsiyalarni bajarishga o'rgatish lozim.

Aqliy operatsiyalarni bajarish ko'nikmasini egallash darajasi o'quvchilar rivojlanishining muhim belgisidir.

Ammo buning o'zi kifoya qilmaydi. Aqliy operatsiyalarni bajarish ko'nikmasi barqaror bo'lishi kerak. O'quvchi har qanday sharoitda, fanda ham uni tatbiq eta olishga erishishi lozim.

O'quvchi xilma - xil intellektual ko'nikmalarni egallagach, material mazmunigagina emas, balki bilish jarayonining o'ziga ham qiziqish bilan qaray boshlaydi. U qiyin vazifalarni hal etishni yoqtiradi. Bilishga qiziqish rivojlanib va takomillashib, o'quv materialini egallash usullarini takomillashtirish ehtiyojiga aylanadi.

Bilimga qiziqish va bilimlarga chanqoqlik - aqliy rivojlanishning muhim belgilaridir.

O'qituvchi dars o'tish jarayonida o'zi bayon qilayotgan nazariy material to'g'risida o'ylashi va ayni vaqtda o'quvchilarning aqliy mehnatini kuzatib borishi, ularning diqqat e'tiborini, qiziqishini irodaviy kuch - g'ayrat, aqliy mehnatga va o'quvchiga munosabatini kuzatib, tahlil qilib borishi lozim. Pedagogik mehnatning ana shu ikki tomonini uyg'unlashtirish turli narsalar to'g'risida o'ylay bilish va murakkab o'qish - o'qitish jarayonini har tomondan tahlil qila bilish - pedagogik mahoratning eng nozik sohalaridan biridir.

O'quvchi bilan o'qituvchining aqliy mehnatidek jonli, doim o'zgarib turuvchi, jo'shqin hech narsa yo'q. Basharti o'qituvchi ayni vaqtning o'zida ham dars materiali to'g'risida, ham bolalar to'g'risida o'ylay olsa, basharti u belgilangan dars rejasini har bir lahzada o'zgartirishga tayyor bo'lsa va bunday o'zgartirish birdan bir oqilona ish bo'lsa, sinf uning ixtiyorida deyaering.

Dars samarali bulishi uchun avvalo o'qituvchi suhbatni qanday boshlash; o'quvchilarning diqqatini qanday qilib darhol o'qituvchining gaplariga qaratish, ularni qiziqtirish mumkin? Bunda gapni masalaning qo'yilishidan boshlash mumkin, bu masalada bo'lajak suhbatning ma'nosi mujassamlashgan bo'ladi. Mavzuga diqqatni tortishga urinib ko'rish ham mumkin. Bunda gapni yorqin, qiziqarli faktni ma'lum qilishdan boshlasa bo'ladi. Tegishli maqola yoki sitata keltirish ham muvaffaqiyatli bo'lib chiqishi mumkin. Bundan tashqari darhol bolalarga bo'lajak suhbat ularning qiziqishlari bilan bog'liq ekanligini aytib o'tsa ham bo'ladi.

Suhbatga bolalarning diqqati jalb qilindi. Endi uning mavzusini qisqa, lekin etarli darajada aniq qilib ochib berish lozim. Bunda shunday variant bo'lishi mumkin. Dastlab pedagog o'quvchilar ongi va hissiyotiga etkazmoqchi bo'lgan asosiy fikr qisqacha bayon etiladi. So'ngra u ochib beriladi. Buning uchun faktlar, misollar va illyustratsiyalar sistemasi bayon qilinadi. Bunda yorqin taqqoslashlar, kutilmagan o'xshatishlardan foydalanish ham foydali bo'ladi. Shundan so'ng xulosa chiqarish, ya'ni suhbatning asosiy fikrini boshqacha so'zlar bilan takrorlash mumkin.

Suhbat bolalarda doimiy qiziqish uyg'otish uchun bir qator murakkab bo'lmagan usullardan foydalanish zarur, eng muhim so'zlar va iboralarni intonatsiya bilan ajratib ko'rsatish va aksincha, intonatsiyani o'zgartirish, unchalik muhim bo'lmagan tekstni bayon qilish kerak, ovoz va nutq ohangini o'zgartirish lozim.

Suhbatni tugallash ham turlicha bo'lishi mumkin. Asosiy g'oyalarni yana bir marta qisqacha bayon qilib berish mumkin. Uni she'riy satrlar bilan tugallasa ham bo'ladi. Agar pedagog bolalarning o'zlari eshitgan narsalari haqida fikr yuritishlarini xoxlasa, javobsiz savol bilan ham tugallash mumkin.

Pedagog eski fikr uchun yangi so'zlar izlashi va topishi lozim. Bunday qilmasa quyidagi vaziyat hosil bo'lishi mumkin: yaxshi grammafon yozuvini birinchi bor eshitib ko'rganda kutilmagan bir hodisa bo'ladi, ikkinchi marta tinglaganda - nasihat, keyingi eshitib ko'rishda esa ichki, ba'zan esa tashqi qarshilik keltirib chiqaruvchi zo'rlik bo'ladi.

Dars samarali bo'lishi uchun o'qituvchi o'quvchini o'ziga moyil qilib olishi lozim. Buning uchun o'qituvchi o'quvchi bilan o'zini shunday tutishi kerakki, unda MEN pedagog uchun ahamiyatliman degan hissiyot paydo bo'lsin. Shunday hissiyot uyg'otish uchun har bir o'quvchida ustun afzal tomonlarni. boshqalardan farqni topish muhimdir, faqat topishgina emas, shu bilan birga buni aytish ham kerak.

Yangi materialni o'quvchiga etkazishda, uning oldingi to'plagan bilimlariga tayana olishiga, undan samarali foydalana olishiga erishish kerak. Tushunarli bo'lmagan narsalarni tushuntirish uchun o'quvchilarning bilimini yaxshi bilish kerak.

Darsda aqliy mehnatning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining yangi material bilan ilgari o'zlashtirilgan material nisbatini qanday belgilay olishiga bog'liq. Qachonki yangi material yaxshi ma'lum bo'lgan materialga puxta mahkamlansa u mustahkam o'zlashtiriladi.

O'quvchi o'kuv materialni qanday egallaganligini bilish o'quvchi uchun ham o'qituvchi uchun ham muhimdir. Bunga bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish yordamida erishiladi. Tekshirish bilimlarni puxta o'zlashtirish uchun ham muhim vositadir.

Tekshirish jarayonida o'qituvchi bolalar bilimlarini qanchalik o'zlashtirib olganliklarinigina emas, balki ular materialni qanchalik to'g'ri idrok etayotganlarini, ular fikrlash va xotirada saqlab qolishni bilish - bilmasliklarini aniqlashga intiladi.

Tekshirish va baholashning tarbiyaviy ahamiyati yana shunda namoyon bo'ladiki, o'qishni nazorat qilish sistemasi ijobiy yoki salbiy baho o'quvchini sistemali ishlashga rag'batlantiradi, unda mehnatsevarlikni tarkib toptiradi.

O'zlashtirish va tekshirishga didaktik talablar. Avvalo, bilimlarni tekshirish ularni aniqlashdan farq qiladi. Bilimlarni aniqlash tekshirishning boshlang'ich bosqichidir. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchi material ustida ishlagan - ishlamaganligini aniqlaydi. Tekshirish har tomonlama nazoratni, bilimlar hajmi va chuqurligini, ko'nikma va malakalarning puxtaligini va aniqlab olinganligini anglatish o'quvchilar aqliy ongining borishi va natijalarini nazorat qilishni taqozo etadi.

Bilimlarni tekshirish vaqtida e'tibor va tirishqoqlik hisobga olinadi, ammo u asosiy mezon bo'lmaydi. Avvalo bilim, ko'nikma va malakalarning sifati va chuqurligi hisobga olinishi kerak.

Bilimlarni tekshirishda individual hissiyotlarni ham hisobga olish kerak.

Bizda tekshirishning 3 ta turi: kundalik, davriy va yakunlovchi tekshirishdan foydalaniladi. Tashkil etish usuliga ko'ra individual va frontal tekshirish bo'ladi.

Kundalik tekshirish keng tarqalgan nazorat jarayonida axborotni olish jarayoniga ko'ra nazoratni: og'zaki, yozma, laboratoriya nazoratlariga ajratiladi. Nazoratni o'qitishning asosiy bosqichlaridagi o'rniga ko'ra - joriy, oraliq va yakuniy nazoratga ajratiladi.

Og'zaki nazorat individual va frontal so'rash yo'li bilan amalga oshiriladi. Individual so'rashda o'qituvchi o'quvchilar ma'lum vaqt davrida egallagan tushuncha, konun, nazariya hamda dalillarni qay darajada egallaganliklarini aniqlaydi. Individual so'rashda vaqtni tejash uchun doskaga birdan 2-3 o'quvchi chiqariladi.

Dars vaqtida o'qituvchi nazokatsizligi natijasida ayrim fojealar ham yuz berganligiga oid misollar bor. shulardan birini keltiramiz.

Bir o'qituvchi darsni o'z vaqtida boshlab o'tayotgan vaqtda bir o'quvchi darsga kechikib keladi va salom berib o'tirishga ruxsat so'raydi, o'qituvchini darsni buzganligi va o'quvchilarni diqqatini bo'lganligi o'quvchiga uqtiriladi, bir necha so'zlar bilan haqoratlaydi, nimalar deb unga laqab qo'yadi. O'qituvchining shuncha tanbehleri-yu, laqablarini, qo'polliklarini u qulog'iga olmaydi. Seni kasringga shuncha dars o'tib ketdi, - deb uni o'tirishga ruxsat beradi. O'qituvchi darsni davom ettiradi. Lekin o'quvchi qulog'iga hech narsa kirmaydi.

Dars tugashi bilan o'qituvchining stoliga u qisqagina xat tashlab chiqib ketadi. Lekin bu bilan o'qituvchi va maktab ma'muriyati qolaversa ota - onalar hech qanday chora topa olmaydilar, buni iloji ham yo'q edi ...

Xatda o'quvchi o'qituvchidan uzr so'rab o'zidan o'tgan yomonliklardan va uyda bo'lgan ayrim sabablarga ko'ra 5-10 minutga kechikib qolganligi uchun uni o'rtoqlari oldida haqoratlaganligi u nomusga chiday olmaganligini xatga tushurgan edi. Lekin bu xat o'qituvchining qo'lga tushgan vaqtda u hayotdan ko'z yumgan edi. Endi bu o'quvchi o'qituvchi va ota - onalari orasida bo'lmaydi.

O'qituvchi o'sha vaqt maboynida o'quvchini o'tirishga ruxsat berganda edi yosh qalb bizni hayotimizdan ketmagan bo'lar edi.

Yaxshi kishi o'z o'rmini har joyda topa oladi. O'qituvchi avvalom bor aktyor bo'lishi kerak. Sinfga kirganda o'qituvchi o'zini yaxshi tuta bilishi kerak. O'quvchilarga qanday munosabatga bo'lishni bilishi, darsni qanday o'tishi kerakligini bilishi kerak. O'qituvchi o'quvchini oldida o'zini yaxshi tuta bilishi, darsni qanday o'tishi kerakligini bilishi kerak. O'qituvchi o'quvchini oldida o'zini qanday mohirligini, ustaligini ko'rsata bilib dars o'ta bilishi kerak. Ayrim o'qituvchilar sinfga kirgandan keyin o'zini tutishi avvalom bor o'quvchilarni bo'lar - bo'lmasga haqoratlamasligi lozim. O'qituvchi qanchalik o'quvchilar oldida qadrli bo'lsa o'quvchilar ustozini shunchalik yaxshi ko'radi.

10-mavzu. O'QITUVCHINING TARBIYACHILIK MAHORATI

R E J A:

1. Tarbiyachi mahoratining mohiyati.
2. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning milliy va nazariy asoslari.
3. Tarbiyachi mahoratining tizimi: ijtimoiy, estetik, axloqiy, texnologik. Sinf rahbari ishlari mazmuni.
4. Pedagogik tashkilotchilik faoliyatining mohiyati.

A D A B I Y O T L A R

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. T.1997 y.
2. O'zbekiston Respublikasining kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T.1997 y.
3. Azlarov Yu.R. Bolalarni sevisish san'ati.
4. Zyazyuna Yu.V. Osnovo`pedagoicheskogo masterstva
5. ?asanboeva O. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metdikasi. T.1996y.
6. Shukurov E. "Dil kuzgusi". T.O'qituvchi 1990 y.
7. Yusuf Xos Xojib. Qutadg'u bilig. T. 1991 y.
8. Quziev B., Dolimov U. Ma'rifat dargalari. T. O'qituvchi 199 y.
9. M.Ochilov, N.Ochilova. O'qituvchi odobi. T.O'qituvchi 1997 y.

Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada
taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas,
balki bilimdon, ma'naviy jihatdan
etuk farzandlari bilan ham jahonni
qoyil qilishi lozim.

Islom Karimov

Men Abdulla Avloniyning "tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir" - degan fikrini ko'p mushohada qilaman. Buyuk ma'rifatparvarning bu so'zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda biz uchun ham shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarbdir. Chunki ta'lim tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin ta'lim - tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad, ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi degan edilar, - prezidentimiz I.A.Karimov o'z asarlarida.

Darhaqiqat yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni har tomonlama kamolga etgan barkamol inson qilib tarbiyalashda ularning ma'naviy qirralari: iymon, e'tiqod, mehr, vatanparvarlik, do'stlik, insonga cheksiz muhabbat, muruvatlilik, qanoatlilik va sabr - toqatlilik, saxiylik, milliy g'urur kabi fazilatlarni shakllantirish juda muhimdir. Bu mislsiz tengi yo'q ishda o'qituvchilarning, tarbiyachilarning, ta'lim sohasida mas'ul xodimlarning xizmati benihoya kattadir.

Tarbiya tarixiy va ijtimoiy hodisadir. Tarbiya avlod - ajdodlarimizdan bizga etib kelgan buyuk meros bo'lib, u komil insonni voyaga etkazishda muhimdir. Tarbiya insonlarning faoliyati jarayonida ularning ongi va irodasini o'stirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga tarbiya ijtimoiy hodisa bo'lib, insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'ziga xos mazmun va amalga oshirish shakliga egadir. Tarbiya haqida Shayx Sa'diy o'zining "Guliston" asarida shunday deb yozgan: "Kimdakim yoshlikdan tarbiya olmasa, katta bo'lgach baxtli bo'la olmaydi".

Adibning yuqoridagi so'zlariga amal qilgan holda o'quvchilarning ma'naviy boy, jismoniy jihatdan sog'lom qilib tarbiyalash maqsadida dastlab ularning tarbiyaviy darajasini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Buning uchun o'quvchilar qalbini odob - axloq nurlari bilan yoritmoqchi bo'lgan tarbiyachi o'qituvchi chuqur bilim keng mahorat va tarbiyachilik san'atini egallamog'i kerak. Tarbiyachilar yoshlarni tarbiyalashda quyidagi manbalardan foydalanishlari mumkin:

1. Umumiy qadriyatlar.
2. Islom ta'limoti.
3. O'zbek milliy urf odatlari.

Tarbiyaviy jarayon ongli, mas'uliyatli faoliyat bo'lib unda tarbiyachi tarbiyalanuvchilarni komil inson qilib etishtirishda unda har tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyalash jarayonida tarbiyachi o'quvchilar mahorati tarbiya jarayoniga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'quvchilar jamoasining tarbiyaviy darajasini o'rganib, unga ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lishi, tarbiyaviy tadbirlarni o'quvchilarning ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta'sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirish, takomillashtirishi, tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishda o'z bilimini tarkibiy ravishda boyitib borishi lozim.

Yurtimizda tarbiyaviy ishlarini tashkil qilishning asosiy maqsadi milliy istiqloq g'oyasi talabiga javob beradigan yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan ekan, ayni paytda bu niyat tarbiyachi o'qituvchilarga katta mas'uliyatni yuklaydi. Pedagogik faoliyat yuritish davr talabiga javob bermog'i lozim. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 5 moddasida xuddi shu xususda to'xtalgan: "Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega ...".

Tarbiya 3 narsaga ehtiyoj sezadi: iste'dodga, ilmga va mashqqa degan edi ulug' olim Arastu. Ana shu g'oyalarga asoslangan holda tarbiyachilar quyidagi qonunlarga bo'ysunmoqlari lozimdir: tarbiya ulug'lanayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini e'tiborda tutilishi;

milliylikning o'ziga xos an'ana va vositalariga tayanish, lekin tarbiyaning milliy bunyodkorligi yosh avlodning yashashi lozim bo'lgan ko'p millatli va jahon madaniyati boyliklarining qiziqishlarini intilishlarini inkor qilmaslik lozim;

o'quvchilar faoliyatida tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qilish, zarur, qiziqarli, to'laqonli bolalar yosh jihatlariga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat, xayriya, ijtimoiy foydali, ijtimoiy ko'ngil ochar va shunga o'xshash tadbirlar tashkil etish lozimki, natijada o'quvchilar o'zlari xoxlagan ishga qo'l ursinlar, muvaffaqiyat hissini to'yib, o'zlariga ishonchlari ortsin, axloqan barqaror bo'lsin.

O'qituvchi tarbiyachilik mahoratini oshirib borar ekan, o'zaro munosabatlarning quyidagi qirralariga e'tibor qilishi lozim:

- vatanga muhabbat va insonparvarlik;
- ma'naviy tarbiya (odob va axloq);
- iqtisodiy tarbiya;
- ekologik tarbiya;
- go'zallik tarbiyasi;
- jismoniy tarbiya;
- ota - onalar bilan ishlash.

Demak, o'qituvchi jamiyat hayotida etakchi o'rin tutuvchi murakkab shaxs strukturasi ega bo'lgan insonning kasbiy qiyofasidir. Ijtimoiy turmushning barcha sohalarida erishilgan yutuqlarning zaminida uning mehnatining natijalari yotadi. O'qituvchilar tayyorlash jarayonida, ularning ham pedagogik, ham psixologik tayyorgarligi va bilimli, muomala madaniyati, milliy va milliy psixologik omillarni e'tiborga olish kerak. Yuksak saviyali zo'r mahoratli tarbiyachilargina xalq orzusidagi barkamol insonni tarbiyalaydi. Ilm insonni yuksaklik sari olib borad. A.Avloniy aytganlaridek: "Ilm insonlarning madori, hayoti, porloq kelajagi, rahbari, najotiga aylangan. Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas fazilatdir. Shuning uchun avvalom bor ilmli, tarbiyali bo'lmoq har bir yosh insonning burchi. Bu maqsadda ko'ngliga eng oliy orzularni jamlab, o'qituvchi ter to'kib ishlaydi. Ularning mehnatini munosib hurmat qilib, imkonda bor bilimlarini egallamoq kerak. Behbudiy aytganlaridek: "Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdir".

"Kimga qanday pandu nasihat qilsang,

unga avvalo o'zing amal qil". Ibn Sino

Xalqimizda tarbiyachilik san'ati qadimdan juda yuksak darajada rivojlangan. Sharq mutafakkirlari pedagogik olimlari barkamol insonni etishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligini, uning mohiyati va mazmunini asoslab berganlar. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning milliy va

nazariy asoslari mavjud bo'lib o'qituvchilar o'zlarining tarbiyachilik faoliyati jarayonida shu manbalarga asosalar, tarbiya yanada mukammalroq natijaga erishadi.

Turkistonda milliy uyg'onishning vujudga kelishi quyidagi nazariy ta'limotlar asosida olib borildi:

o'zbek xalqining mustamlakachilik zulmidan ozod bo'lishi natijasida o'lkadagi milliy, diniy g'oyalarning keng ruyobga chiqishi;

ma'rifatparvarlik yoki jamiyatni yangilashga intilish - jadidchilik;

ona tilimiz uning sofliigi va xorijiy so'zlar, iboralardan ozod qilish uchun kurash.

Milliy uyg'onishda bunday nazariy yo'nalishlarning maqsadlari quyidagicha edi.

Turkiston xalqlarining avlod - ajdodlari yaratgan xalq og'zaki ijodiyotining milliy tarbiya vositasi sifatida qo'llanishini yuzaga chiqarish va keng foydalanish.

Xalqimiz yaratgan keng urf - odatlar va an'analarni tiklash.

Qur'oni karim va hadis sharifdagi inson kamoloti haqidagi g'oyalarni yoshlarga o'rgatish.

Ma'rifatparvar mutafakkirlar, milliy kahramonlar faoliyati ularning asarlarini o'rganish, ilg'or tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi ta'limotlarga amal qilish.

Yuqoridagi milliy tarbiyaning nazariy asoslaridan foydalanish orqaligina milliy tarbiya - xalq ruhi bilan bog'lanadi. Milliy tarbiya xalq nomi va uning tarixi bilan chambarchas bog'liqdir. O'tmish madaniy milliy merosimiz bu kun bizning hamrohimiz, yoshlarimiz tarbiyasi uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Muxmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'ati turk", Yusuf Xos ?ojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Xibatul haqoyiq", Beruniyning hikmatlari,, Ibn Sinoning "Tadbir al-manozil", Alisher Navoiyning "Maxbubul qulub", ?usain Voiz Koshifiyning "Axloqi muxsiniy" va boshqa asarlarda farzand ota - onaning baxti, uning to'g'ri tarbiyalanishi esa hammaning baxti, degan umumiy xulosa chiqadi. Alisher navoiyning tarbiyaning asosiy belgilaridan biri, bolaga yaxshi ism qo'yish, ilm odob o'rgatish ota onaga umuman kattalarga hurmat hissini singdirishdan iboratligi uqtiriladi.

Buyuk mutafakkir Ibn Sinoning aytishicha pokiza xulq odamiylik gavhari, kishini inson sifatida ulug'laydi, tuban axloq esa odamning umrini zavolidir. U odamlarni do'stlik, o'zaro chinakam axloqiy munosabatda bo'lishga chaqiradi, ota - onani hurmatlashda pastkashdan foyda ko'rmaslikni saxiylikni ta'ma qilmaslikni uqtiradi. Ibn Sino axloq haqidagi nasihatlarini quyidagicha yakunlaydi: "Nasihat bobida uch mingta so'z yozdim, uch mingttadan uch kalimani tanlab oldim. Bu uchtdan 2 tasini esda saqla va birini unutib yubor".

Yusuf Xos Xojib esa shunday deydi: "Donolik yo'li bilan bilim olish, bilimga erishib dono bo'lganlarning elga ham nafi ko'p tegadi. Tug'ilgan paytida uquvi bo'lmasa, uning tilaklari ham amalga oshmaydi." Yana u insonning ko'p so'zlarini odobsizlik va tarbiyasizlik deb atadi.

Ko'p so'zda ortiq foyda ko'rmadim. Yana takror so'zlashdan naf topmadim. Yana tarbiya sohasida ko'p ishlar qilgan kishilardan biri A.Yugnakiydir. U o'z asarlarida xushmuomala, odobli, kamtarin, mehnatkash, saxiy, bilimli bo'lishni targ'ib qiladi.

Shunday qilib boy adabiy merosimiz tarbiya jarayonida juda katta ahamiyatga ega ekan. Dostonlar ertaklar, hikmatlar, topishmog'u matallar bolalar ruhiyatiga juda katta ta'sir etib, ularning ma'naviy shakllanishiga turtki bo'ladi. "Alpomish", "Go'ro'g'li", "?otamnoma", "Siyovush" kabi dostonlar bolalarni chin inson sifatida kamol topishida yordam beradi. Masalan, ushbu hikoyatni olib ko'rylik: "Qadim zamonda bir kishi keksayib qolgan otasini toqqa etib tashlamoqchi bo'lib yo'lga o'tlanibdi. Tog'ning tepasiga chiqib charchabdi, otasini erga qo'yib o'zi bir xarsang tosh ustida o'tiribdi. Shunda otasi kulib, men ham bir vaqtlar otam qarigach xuddi shu erga keltirib, sen o'tirgan toshni ustiga o'tirgan edim, qaytar dunyo ekan-da debdi. Shunda o'g'li qilayotgan ishi nechog'lik gunoh, nechog'lik yomon ekanligini butun qalbi bilan tushunib otasidan kechirim so'rabdi va uni uyga qaytarib olib ketib hurmatini joyiga qo'yibdi".

"Dunyoda ilmdan boshqa najot yuq va bo'lmag'ay"

Imom al Buxoriy.

Xush yosh avlod tarbiyasi kabi mas'uliyatli ish topshirilgan o'qituvchi qanday bo'lmog'i kerak? O'qituvchining pedagogik faoliyatining samaraga ega bo'lmog'i uchun ko'p jihatdan shaxs xususiyatlarining shakllanganligi shaxs yo'nalishining aniqlanganligi va kasbiy mahoratning tarkib topganligi bilan xarakterlanadi. Bugungi kunda ijtimoiy va iqtisodiy shart - sharoitning murakkab tus olishi yoki ta'lim tizimida nisbatan yangicha talablarning yuzaga kelishi pedagoglarning o'z faoliyatlarini tubdan o'zgartirishga hamda izchil aql - zakovatini ishga solgan holda ish tutishni taqozo etmoqda. Bu bir tomondan davr talabi ekanini, ikkinchi tomondan, shart sharoitga nisbatan tub burilish hosil qilish yoki shaxs mazmuni, faoliyat yo'nalishida yangicha o'zgarish kiritish oson emasligini ko'rsatadi.

O'qituvchi shaxsiy xususiyatlaridan tashqari chuqur ilmiy saviyaga, so'zlash madaniyatiga, yuksak odob axloqqa ega bo'lishi kerak. O'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarni yuqori saviyada tashkil qilishda o'qituvchi quyidagi madaniyat qirralariga ega bo'lishi kerak:

- Ruhiyat madaniyati - o'quvchilarning ma'naviy ehtiyojlariga to'g'ri ta'sir ko'rsatish;
- mahorat madaniyati - har bir tadbirni zo'r quvonch va qalbdan tashkil qilish;
- siyosiy madaniyat o'quvchilarning ijodiy, ma'naviy, badiiy faoliyatini tashki qilishdir.

Bundan tashqari o'qituvchi o'zining tashqi ko'rinishiga ham e'tibor berishi kerak. Toza, ozoda, ixcham kiyinishi kerak. Bundan tashqari oliy ma'lumotli, chuqur bilim egasi, o'zining fanini puxta biladigan yurt ravnaqi uchun jonini fido qilishga tayyor, o'quvchilardan bilimni, malakasini ayamaydigan, o'quvchilar bilan aziz do'st, sirdosh, maktabning fidokor xodimi bo'lmog'i kerak.

Avvalombor har bir tarbiyachi pedagogik tashkilotchilik mahoratiga ega bulishi kerak. Tarbiya jarayonini to'g'ri tashkillashtirish, darsdan so'ng o'quvchilarning bo'sh vaqtini to'g'ri taqsimlashi kerak. Bunda o'qituvchilar, ota - onalar bilan yaqin munosabatda bo'lishlari kerak. O'qituvchi yakka suhbatlarni quyidagi sharoitda olib boradi.

O'quvchining xarakter xususiyati, oiladagi o'rni, mavqei, ruhiy holatini o'rganishda.

Odob va axloqqa doir suhbat. Ota - ona shu borada qanday tadbirlarni amalga oshirishda sharqona urf - odat, rasm - rusumlar, yangi chiqqan adabiyotlar.

Tarbiyasi murakkablashgan o'quvchlarning ota - onalarini malahat berish o'qituvchini yakka - yakka suhbat puxta, asosli va mantiqan boy bo'lsa, ota - onani unga ishonishini oshiradi. Natijada erkin dil so'zlari, maslahat o'zaro yordam kabi bir hamkorlik holati vujudga keladi.

O'qituvchi ota - ona va o'quvchilar bilan yakkama- yakk faoliyatini yo'lga qo'yish uchun sinf ota - onalar shaxsini, oilaviy ahvolini bilishi kerak. O'qituvchi ota - onalar haqida ma'lumotga ega bo'lgandan keyin ularning farzandlari haqida ma'lumotni aniqlab olishi muhimdir. O'qituvchi bolalarni to'liq o'rganishi tarbiyaviy tadbirlarini mukammal, ta'sirchan uyushtirishga imkoniyat yaratadi. O'qituvchi quyidagilarga e'tibor berishi lozim.

O'quvchilarda shakllanib kelayotgan fazilatlarni tavsiflash: sinfdagi o'quvchilarni ilm olishga, qiziqish, rostguy, ma'rifatli, mehrli, do'stlik, o'z - o'zini boshqarish, mehnatga munosabati zo'r o'quvchilar sonini aniqlash.

O'quvchilar ruhiy quvvati va temperament turlariga ajrata olish.

O'quvchidagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni kuzatish va sababini o'rganish.

O'quvchida mavjud kamchiliklar: irodaviy xususiyatdagi befarqligi yolg'on gapirish, chaqma - chaqarligi, hurmatsizligi va boshqalar salbaiy sifatlarning sonini aniqlash.

Darslarning samaradorligi, ta'limiy rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi rolini oshirish bo'yicha qilinadigan ishlar quyidagilar:

- o'quvchilarning g'oyaviy - siyosiy o'sirish, ilmiy nazariy va metodik darajasini oshirish haqida g'amxo'rlik;
- pedagogik mehnat sifatiga, darsga tayyorlanishga mas'ul munosabatini belgilash;
- barcha o'quv - tarbiyaviy ishlar bo'yicha samarali nazoratni tashkil etish;
- o'quvchilarda o'qishga mas'ul munosabatni tarbiyalash bo'yicha ular bilan ish olib borish, bilimlaridagi nuqsonlarning oldini olish, bilim, malaka va ko'nikmalarning yuksak sifatiga ega bo'lishi uchun kurashish bu ishga o'quvchilarning o'zini faol jalb qilish kerak.

IV BO'LIM. O'QITUVCHI MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO'LI VA SHART SHAROITLARI.

11-MAVZU. O'QITUVCHI MEHNATINI ILMIY TASHKIL ETISH.

R E J A:

1. Pedagogik mahoratni shakllantirishning asosiy tamoyillari. Pedagogik ta'sir ko'rsatish mahorati.
2. Pedagogik faoliyatda maqsadning qo'yilishi, uning izchilligi.
3. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda metodlarni maqsadga muvofiq tanlash.
4. Pedagogik faoliyatni rejalashtirish. Reja shakllari, ish kunini to'g'ri tashkil etish.

A D A B I Y O T L A R

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
3. "Umumiy o'rta ta'lim davlat standartlari" Ma'rfat. 18.08.99 y.
4. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilar bilim darajasini nazorat qilishning reyting tizimi to'g'risidagi nizom.
5. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri".
6. S.R.Rajabov. "Mutaxassislikka kirish".
7. T.Yunusov. Yosh uqituvchi bilan ishlashni takomillashtirish yullari".
8. "O'qituvchilik ixtisosida kirish kursiga metodik ko'rsatma"
9. M.O.Ochilov, N.Ochilova. "O'qituvchi odobi". T. O'qituvchi. 1997 y.

Kimki shogirdligidan chin dildan shod,
Bir kun o'zi ham bulg'usi ustod.
Ilm ila etish mumkin birodar,
Zarradan tortib to quyoshga qadar.

Nosir Xisrav.

Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Hozirgi sharoitda ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga etishish, o'quvchilarning xilma - xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'quvchi zimmasiga yuklatilgan xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqloli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligi, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Uzlaksiz pedagogik ta'lim g'oyasi amalga oshirilmoqda. Shu munosabat bilan o'qituvchilar malakasini ishirish va ularni qayta tayyorlash ishi davlat va jamoatchilik diqqat markaziga qo'yildi.

O'qituvchilik sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdur. Yaxshi o'qituvchi bo'lishi uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar umumlashtirilgan, usuliy g'oyalar bayon etiladi. O'qituvchilarning yosh individula xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi.

Maktab hayoti amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi. Shuning uchun ham mustaqil O'zbekiston davlatining umumiy ta'lim maktabida ishlaydigan o'qituvchi

- pedagogik faoliyatga qobiliyatli ijodkor, ishbilarmon;
- milliy madaniyat va umuminsoniy, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol;
- O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan e'tiqodli fuqaro;
- ixtisosga doir bilimlarni, psixologik pedagogik bilim va mahoratli shuningdek, nazariy ishlarni mukammal egallagan bo'lishi kerak.

Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar jo bo'lishi kerak. Pedagogik o'qituvchilik faoliyatini yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishini samarali bajarish, ota - onalar va bolalarni izzat - hurmatiga sazovor bo'lishi uchun ham kishida qobiliyat, mahorat, qiziqish bo'lmog'i lozim.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib katta natijaga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin.

Yuksak mahoratli o'qituvchi uchun eng avvalo qobiliyatli, malakali va uddaburo bo'lishi kerak. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa iste'dod layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo fiziologik xususiyat ham bulishi zarur.

Mahoratli o'qituvchi dars materialini bayon etish jarayonida o'quvchilarning qator belgilar asosida payqab oladi va zarur hollarda bayon qilish usulini o'zgartiradi. Shuningdek o'qituvchi o'quvchilarni savodli o'zlashtirishlari uchun zamin tayyorlab, ularni dam olishdan ishga o'tishlari, bo'shashish, lanjlik, layoqatlariga barham berish uchun vaqt ajratish zarurligini hisobga oladi. U tegishli vaziyat yuzaga kelgunga qadar ish boshlamaydi. Masalan darsning haddan tashqari zo'riqish bilan va kuchli boshlanishi o'quvchilarg munozara qiluvchi tormozlanish deb atalmish holatga sabab bo'ladi. Miya faoliyati tumanlashadi va o'qituvchining so'zlari etarli darajada idrok qilinmaydi.

Tarbiya jarayonida pedagogik ta'sir ko'rsatish mahorati o'quvchiga u yoki bu yuksak axloqiy fazilatlarining mohiyatini anglatish jarayonida qo'llaniladigan o'qituvchining ish usullaridan biridir. Pedagogik ta'sir ko'rsatishning eng samarali usullaridan ertaklar, dostonlar, she'rlar, maqollar aytishdir. Masalan: "Ota o'zining 10 yashar o'g'li bilan daladan qaytayotib, yo'l ustida tushib yotgan bir taqani ko'radi va unga deydi: - Taqani ol. - eski taqa uchun egilib o'tiramanmi - deb gap qaytaradi o'g'li. Otasi indamasdan o'zi egilib taqani oladida, yo'lida davom etadi. Kun issiq edi. Bola chanqay boshladi. Bir oz yo'l yurgandan keyin olcha sotib o'tirgan baqqol ko'rinadi. Otasi boyagi taqani olchaga almashtirib belbog'iga tugib oladi. O'g'liga ko'z - ko'z qilib bir dona olchani og'ziga tashladi-da , bir donasini erga tashladi. O'g'li darrov egilib olchani oladi va chanqoqini bostirmoqchi bo'lib og'ziga soladi. Otasi olchani ketma - ket tashlaydi. O'g'li 10-15 marta egilib olchalarni terib olib egandan so'ng nihoyat otasi to'xtaydi va belbog'ida qolgan olchalarni o'g'liga uzata turib deydi: "Ko'rdingmi o'glim, sen taqani ko'tarib olish uchun birmarta egilishga eringan eding, olchalarni terib olish uchun 10-15 marta egilding, agar engil mehnat og'ir deb hisoblasang, undan battar og'iriga duch kelasan!"

Bu ertakning pedagogik ta'sirning salbiy va ijobiy ko'rinishlarini bolalarga izohlashda o'qituvchi quyidagi savollar orqali tarbiyaviy mahorat bilan aniqlanadi:

Otaning talabi to'g'rimi yoki yo'qmi? Sababini ochib bering.

Otaning bolaga mehnatdan bosh tortmasligi uchun tutgan ishi to'grimi?

Bolaga dastlab o'z harakati bilan o'rnak bo'lib, so'ng xatosini tushuntiradi. Bu borada sizning fikr - mulohazalaringiz qanday?

Tarbiya jarayonida tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning quyidagi usullaridan foydalaniladi: bolaga qo'yilgan talab, pedagogik ta'sir ko'rsatish, o'quv tarbiya jarayonida o'qituvchi o'z maqsadiga erishish uchun doimo o'quvchilarga o'z talablari bilan yondoshadi. Ularni rag'batlantiradi, ogohlantiradi, tanbeh beradi.

O'qituvchining pedagogik asosda quyilgan talablarni tushuntirish nojuya harakatlardan bolalarni saqlash, ayniqsa kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini maktab va jamoada moslashguncha ketma - ket talablar quyiladi. Yuqoridagi talablarning qanchalik ta'sir etishi tarbiyachining pedagogik mahorati va obruyiga bog'liqdir. talablarning qo'yilish shakllari:

- Tarbiyachi tomonidan talabni to'ppa - to'g'ri qo'yilishi. Bunday talab bolalar jamoasi bilan ishlashning dastlabki bosqichidir. ulug' pedagog A.S.Makarenko "samimiy, oshkora, ishonarli, qizg'in va qat'iy talab bo'lmasa jamoani tarbiyalashni boshlab bo'lmaydi" degan edi. Bunday talablar jamoani bir maqsad yuliga boshlash uchun;
- talabni ijobiy va bolani hatti - harakatlariga to'sqinlik qilmasligi;
- talab aniq va tushunarli bo'lishi;
- qo'yilgan talab va vazifalarni natijasini bilish;
- talab ochiq chehra, samimiy, bir ohangda berilishi, iltimos maslahat yaxshi niyatga chorlash;
- talab bolalarning yoshi, bilim saviyaiga mos bo'lishi;
- talablarda kesatish, luqma, minnat qilish bo'lmasligi va boshqalar.

Kishilik jamoasi paydo bo'lgan davrdan boshlab inson hech qachon yolg'iz yashay olmagan. Jamoani tashkil qilishi va uning tarbiyaviy ta'sirini nazariy va amaliy asoslari, mutafakkir va olimlar tomonidan o'rganib, ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Tarbiyachining navbatdagi vazifasi bolalar jamoasini tashkil qilish, tarbiyalash va jipslashtirish borasidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib, ilg'or tajribalarga suyanib o'quvchilarni tarbiyaviy jarayonda o'rtoqlik, do'stlik, o'zaro hamkorlik, hamjihatlik, o'z - o'zini tarbiyalash mahoratini o'zlashtirishdan iborat. Ular:

- sinf boshlang'ich jamosini tarbiyalash va ularda o'zaro munosabat aloqalarini yaratish;
- o'quvchilar kundalik faoliyatlarini hamma qirralari jamoada jipslashtirish;
- shaxsiy manfaatdan jamoa manfaatini yuqori qo'yishga o'rgatish;
- jamoada bir - biriga mehr oqibatli. muruvvat va saxiylik, do'stona hamkorlik mavjud bo'lsa, u katta tarbiyaviy kuchga aylandi.
- Kichik yoshdagi maktab o'quvchilar jamoalari tashkil qilishda o'qituvchidan turli tuman vositalardan mahorat bilan foydalanish talab qilinadi.

O'qituvchi jamoa a'zolarini yangi sharoitga moslashuv darsida ularga ishonch, hurmat, xushmuomalalik talablarini to'g'ri qo'ya bilish bilan birga o'qituvchini tushunish va eshita bilish mahoratiga ega bo'lishi kerak.

O'quvchilar jamosaida etakchi kuch tayanch o'zagini tanlash.

Jamoa a'zolarining har birining kuchiga, qobiliyatiga qarab topshiriqlar berish.

Jamoada yangi an'ana, qonun qoidalarni dastlabki kurtagini yaratish va unga amal qilish.

Jamoa istikbolini davr talabi bilan moslashgan holda belgilash talab qilinadi.

Kishikim bo'lsa donishmand oqil

Bular ilm va hunarlar ko'ngli moyil.

Furqat.

Har bir o'qituvchi pedagogik faoliyat yuritar ekan, berayotgan ta'lim - tarbiyasini yanada samarali chiqishi uchun u o'z ustida muttasil ishlashi, bilimini, mahoratini o'stirishi kerak. O'quvchilar bilan bo'ladigan munosabatlarni puxta o'ylab ularning ko'ngliga ozor etkazmasdan ish olib borishi kerak. Muomala madaniyati o'zini tuta bilishini nazorat qilishi kerak. Har bir tarbiyachining dunyoqarashi uning muomalaidan namoyon bo'ladi. Muomalaning sosiy vositasi tildir. Xalqimizdan shunday naql bor: "Bola shirin so'zning gadosi". Bas shunday ekan tarbiyachi muomilasida juda ehtiyotkor bo'lishi kerak. A.Navoiy muomala qiluvchi shaxsning mahorati haqida shunday deydi: "Shirin so'z kungillar uchun bamisli asaldir".

Yana bi haqda ?usayn Voiz Koshifiy shunday deydi: "Nasihatli shirin so'z-u muloyimlik birla ibtido qilday, chunki bu zamonda yumshoqlik va xushruylik ko'rgazmayin nasihat korga kelmas".

Davlat ta'lim standartlarining muhim darajasi bo'lgan eksperimental tayanch o'quv rejasi va dasturlar har tomonlama puxta o'rganilishi zarur. Ushbu dastur va rejani yaratishda mamlakatimizdagi fan texnika ijtimoiy iqtisodiy sohalaridagi rivojlanishlar hisobga olingan. Unda avvalo o'quvchilarni psixologik fiziologik xususiyatlariga muhim o'rin berilgan.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari umumta'lim maktablari oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida ta'lim - tarbiya mazmunini qaytadan mukammal ishlab chiqishlari lozim.

ta'lim tarbiya shakllari usuli vositalarini jahon andozasi talablariga mos holda rivojlantirish; ta'lim madaniy - ma'rifiy muassasalarini yangi texnika va texnologiya asosida zamonaviy jihozlash; o'qituvchi murabbiylar ijodkorligini ta'minlash kasb mahoratlarini oshirishning samarali yo'llarini topish;

oila, mahalla, maktabda ta'lim - tarbiya mazmunini mukammal ishlab chiqish amaliyotiga keng tadbqiq etish.

Shunday qilib o'qituvchining mehnatini ilmiy tashkil etish, davlatning bu haqdagi g'amxo'rliqi, barkamol avlodni tarbiyalashdek muqaddas vazifasini yorug' yuz bilan ado etish uchun kuchli turtki bo'ladi.

Kishikim hayotdan olmasa ta'lim
Unga o'rgata olmas hech bir muallim.
A.A.Rudakiy.

12 - MAVZU. TA'LIM JARAYONIDA O'Z - O'ZINI BOSHQARISH VA O'Z USTIDA ISHLASH. SHAXSIY PEDAGOGIK TAJRIBA TO'PLASH TIZIMI, TA'LIMNING DAVLAT STANDARTLARINI O'RGANISH.

R E J A:

1. Ta'lim jarayonida o'z - o'zini boshqarishning ahamiyati nimadan iborat?
2. O'z o'ziga ta'lim - tarbiya berishda ilg'or o'qituvchilarning usul va uslublaridan foydalanish.
3. O'qituvchi kasbga oid mahoratini shakllantirishda psixologik pedagogik nazariyalarning ahamiyati.
4. Pedagogik mahoratni takomillashtirishda shaxsiy pedagogik ilmiy izlanish.
5. Umumiy o'rta ta'limni standartlashtirish. Davlat ta'lim standartining mazmuni.

A D A B I Y O T L A R

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.O'zbekiston. 1997 y.
2. Munavvarov A.K. Pedagogika. T. 1996 y.
3. Kim qanday o'qitadi. Maqola ?ikmatulla Abdullaev dots. Nizomiy nomli TDPU, 15 iyul 1998 y. "Ma'rifat"
4. Umumiy o'rta ta'limning davlat standartlari. 1999 y. Ma'rifat gazetasi.
5. Rajabov S.R. "Mutaxassislikka kirish". T.1991 y.
6. Yunusov T. Yosh o'qituvchilar bilan ishlashni takomillashtirish yo'llari

Buyuk kelajak taraqqiyoti tomon odim otayotgan mamlakatimizda kadrlar masalasi yosh avlod tarbiyasi birinchi o'rindagi muhim masalalar qatorida turibdi. Zero ki O'zbekiston ravnaqi kelajagi shu yoshlar, ya'ni kadrlar qo'lida ekan, jamiki e'tibor ularni hur fikrli bo'lishi, jahon ta'lim

standartlariga mos kela oladigan ta'lim olishi buyuk kelajak uchun qo'yilayotgan mustahkam poydevordir. Jumladan, 1997 yil 27 avgustda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ta'limni yana bir pag'ona ildamlatdi, desak xato qilmagan bo'lamiz. Chunki zamonaviy ta'lim olishning o'zi har bir yosh avlodga katta - katta mas'uliyatlar yuklaydi. Zeroki ta'lim tarbiya jarayoni shaxsini har tomonlama kamol toptirish, yuksak g'oyali, milliy g'ururli chuqur ma'lumotli, ma'naviy va jismoniy etuk qilib etishtirish maqsadini ko'zda tutadi va o'z ishlarini shu nuqtai nazardan yo'lga qo'yadi. Prezidentimiz mustaqillikning dastlabki yillaridayoq mamlakaimizda yosh avlodni tarbiyalash, hayotda o'z o'rnini topish, demokratik davlat qurish vazifalariga bo'ysundirilishi lozim ekanligini uqtirib o'tgandi. Bugungi kunda zamonaviy ta'limni turli usullarda amalga oshirish mumkin. Bularning barida butun mas'uliyat o'qituvchiga yuklatilmasdan o'quvchidan ham o'z - o'zini boshqarish talab etilmoqda.

O'qitish tizimida o'z - o'zini boshqarishning zarurligi, eng avvalo, butun o'quv yurtlari tizimining samarali, puxta ishlab chiqilganligidan dalolat beradi. Chunki o'z - o'zini boshqarish tufayli o'qitishdagi o'zaro munosabat o'qitishning borishini jadal boshqarish va kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatish keyingi darsga zamin va imkon yaratadi. O'z - o'zini boshqarish biz mustaqil ish jarayonlarida turli xildagi tadbirlar uyushtirish va o'tkazishda, tarbiyaviy soat darslarida ko'rishimiz mumkin. O'z - o'zini boshqarish mohiyati o'quvchilarda birinchi o'rinda o'zini mustaqil his qilishi va o'zi ko'proq darsni qabul qilishidan iborat. Agar o'qituvchi o'quvchilarga ma'lum bir mavzuni o'zlashtirishga qiziqtirib borsa o'qituvchi mavqei nima bilan o'lchanishini bilamiz. Uning mavqei o'z kasbiga muhabbati, o'quvchilariga nisbatan talabchanligi, o'kuv dasturi va darsliklardan to'g'ri foydalana bilishi, shuning bilan bir qatorda o'z ustida tinmay izlanib, o'z - o'zini tarbiyalashi bilan ulchanadi. Kelajagimiz yoshlar qo'lida ekan biz o'qituvchilar ana shu yoshlarni chin inson bo'lib etishishlari uchun qo'limizdan kelgan barcha mahoratimizni ishga solmog'imiz kerak.

O'qituvchilik nihoyatda mas'uliyatli kasb, Bu esa ko'proq o'z ustida ishlash, tajriba almashish, darsga tayyorgarlikni takomillashtirishga da'vat etadi. O'qituvchilarning o'z - o'zini tarbiyalashlarida matbuot sahifalari bilan tanishishi ilg'or o'qituvchilarning tajribalariga suyanagan holda dars tahlillarida qatnashishi, kollektivdagi kasbdoshlari bilan uslub almashish yuqori samara beradi.

O'qituvchi mehnatda, xulq - atvorda tirishqoqlik qilib, o'z imkoniyatlarini ishga solishi, o'ziga majburiyat olishi, o'zini nazorat qilishi, o'ziga - o'zi hisob berishi, o'ziga o'zi baho berishi singari o'z - o'zini tarbiyalashning elementlarini shakllantirib borishi lozim.

O'qituvchilarning toifalari ham har xil, ilmiy dunyoqarashlari, tajribasi ham turlicha bo'ladi. Demak, yosh o'qituvchilar mana shu har xil toifa o'qituvchlarning tajribalaridan, uslublaridan unumli foydalanishlari mumkin. O'qituvchilarni esa quyidagicha toifalashtirish maqsadga muvofiq:

Ijodkor o'qituvchi o'z kasbini sevadi, qobiliyatli, mahorati etarli, bilimdon, pedagogik psixologiya fanlarining rivojiga hissa qo'shuvchi o'quv dasturi, darsliklardan, ko'rgazmali qurollardan unumli foydalanish bilan larni takomillashtirish uchun yangi fikrlar bilan boyitadi. O'z tajribasi asosida maqolalar, metodik qo'llanmalar, darsliklar yozadi, ijod qiladi, o'ylanadi. Bunday o'qituvchilarning darsi namunali, o'quvchilari bilimli bo'ladi. Ularning darslarini kuzatuvchilar esa juda katta ma'naviy ozuqa oladilar hamda o'tilgan darslarni yuqori baholaydilar.

Tashabbuskor o'qituvchi - o'quv dasturi, darslik va metodik qo'llanmalarni talab darajasida amalga oshiradi. Ko'rgazmali qurollar yasaydi, texnik vositalaridan, ilg'or tajribalardan foydalanib, ularni hayotga tatbiq etishda tashabbus ko'rsatadi. Maktabdagi ta'lim tarbiya ishlarida o'z tashabbusi bilan maktab rahbarligiga yordam beradi. U doimo izlanuvchan, yangiliklar yaratuvchi hisoblanadi.

Ilg'or o'qituvchi - o'qitish va tarbiyalash usullarini mukammal egallagan, dars jarayonida o'quv dasturi, darslik va metodik qullanmalarni to'liq amalga oshiradi. Darsga qo'yilgan talablar, uning maqsad va vazifasini namunali bajaradigan o'quvchilarga puxta bilim va tarbiya bera oladigan, bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, eng yaxshi natijalarga erishuvchidir. Dars vaqtini to'g'ri taqsimlovchi, bir daqiqa vaqtning qadriga etuvchi, dars jarayonida o'quv dasturi qodalarini bajara oladigan qobiliyatga ega bo'ladi. Maktabning hamma ishlarida ilg'orlikka intiluvchan hisoblanadi.

Fidoyi o'qituvchi - kasbini sevgan, irodali, qiyinchiliklarga bardosh beradi, o'quvchilar bilan ishlash qobiliyatini mukammal egallagan. U hech qachon nolimaydi, hech kimni yomon demaydi, tinch osoyishtalik bilan o'tgan mazmunli kunlariga shukronalar aytadi. Bunday o'qituvchi o'quvchilarga namuna bo'ladi.

Oddiy o'qituvchi madaniyati, ko'rinishi ham, o'quvchi va odamlar bilan muomalasi ham oddiy dars jarayonida o'quv dasturi, darslik mazmunini oddiy va sodda holda tushuntirishga harakat qiluvchidir. "Ar qaysi o'quvchi mavzuni yaxshi tushunayapti deb ishonuvchan, darsda vaqti - vaqti bilan "Tushundingizmi?", "Yaxshi" so'zlarini ishlatuvchi, ishonuvchan shaxs. Ta'lim - tarbiya ishida kim nimani taklif etsa unga ishonib, bajarishga harakat qiluvchi, o'zicha biror bir yangilik haqid o'ylamaydi, yangicha takliflar aytmaydi, izlanmaydi, eshitgan o'zi ko'rgan tajribalar asosida dars o'tkazaveradi.

Mutaxassisligi boshqa o'qituvchilarimiz ham bor. O'zi fizika, matematikadan dars beradi, tarixchi geografiyadan, tarixchi adabiyotdan, adabiyotchi boshqa bir fandan dars utmoqda. Yaxshi qobiliyatli, mahorati bor umumiy pedagogikada bilimi bo'lsa-yu, sharoitini hisobga olib boshqa fanlarni o'qitishga ruxsat berilgan. Lekin xalq ta'limi bo'limi xodimlari, maktab rahbarlari bunday o'qituvchilarning faoliyatini nazorat qilishlari, ularga metodik jihatdan maslahat va yo'l yo'riqlar ko'rsatishlari shart.

Insonning sog'lom va baquvvat bo'lib tarbiya topishida buyuk mutafakkirlarimizning ug'itlari muhim o'rin kasb etadi. Jumladan, A.Navoiy o'qituvchining talabchan, xushmuomala bo'lishiga undagani, amma har ikkalasida ham ma'lum me'yorni bilish zarurligini uqtiradi. tarbiya haqida gapirar ekan, "Qobiliyatlini tarbiya qilmaslik zulmdir va qobiliyatsizga tarbiya xayf. Uni tarbiya qilmaslik bilan nobud qilma, shunga tarbiyangni nobud qilma" deydi.

A.Navoiy tarbiyada insonning o'z - o'zini tarbiyalashga xato va kamchiliklarining anglab tuzatishga e'tibor beradi. Yangilish va yangilishni anglab ogohlengan kishi baxtli kishidir deydi. Navoiy ta'lim tarbiya masalalariga alohida e'tibor berar ekan, tarbiyaviy jarayonlarni, vositalarni, talablarni ko'rsatadi. U ta'limda ilmiylikka asoslangan, tarixiylik kabi talablarni asos qilib oladi. O'z davridagi musulmon maktablarining yutuq va kamchiliklarini tahlil etadi. U o'qituvchi haqida gapirar ekan, muallim o'z shogirdlarini ham o'zi ta'lim berayotgan fanni ham sevgan bo'lishi zarur deydi. O'ziga nisbatan ham, o'quvchiga nisbatan ham talabchan bo'lishni uqtiradi.

Iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarimizning maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilib borishdan iboratdir. Aynan shuning uchun ham ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg'onish g'oyasini ruyobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga etkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi. (Karimov I.A. 1995 yil fevral Oliy majlis birinchi sessiyasidagi ma'ruza).

Respublikamiz hukumati xalq ta'lim sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Ya'ni iqtisodiy siyosatga o'tish sharoitida ta'lim tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish o'qituvchilarning xilma - xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli va e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

Islohotlar davrida o'zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo'shayotgan ijodkor o'qituvchilar soni ortib bormoqda.

Uzluksiz pedagogik ta'lim g'oyasi o'qituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlarining amalga oshirishi pedagogik mahoratni takomillashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi, shuningdek maxsus bilimlar va malakalar, bolalarni kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir - biriga o'tishini tahlil qilish pedagogik izlanishlar va yutuqlarini ilmiy jihatdan bir sistemaga solish malakalari zarur bo'ladi.

O'qituvchi talabchan bo'lishi yaxshi va mehribon bo'lishi, sabrli, bosiq bo'lishi va o'z kasbiga nisbatan e'tiqodli bo'lishi lozim. Bolani butun qalbi bilan sevadigan o'qituvchi ko'proq

tabassum qiladi, kamroq qovoq soladi, shu tariqa professional pedagog bolalarni bilim berish bilan birgalikda ayni vaqtda ularga o'z xarakterini bera oladi. Ularga odmiylik namunasi bo'lib ko'rinadi.

O'qituvchining kasbga oid mahoratlarini shakllantirishda pedagogik - psixologik nazariyalarning ahamiyati kattadir. Chunki ma'naviyatimiz shakllanishida o'z - o'ziga ega bo'lgan ulug' insonlar ya'ni o'qituvchilar faoliyati to'g'risida ularga qo'yilayotgan talablar ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar to'g'risidagi nazariyalar sharoitida asosiy mahorat manbai bo'lib xizmat qiladi.

Bizga ma'lumki, hayotimizning barcha sohalarida islohotlarni o'tkazish o'zbek modeli deb nom olgan islohotlar siyosatining asoslari bo'lmish besh tamoyilning birida islohotlarni bosqichma - bosqich o'tkazish vazifasi qo'yilgan. O'n yillik mustaqil hayotimiz bo' muhim tamoyil bizning sharoitimizda naqadar to'g'ri ekanligini tasdiqlaydi.

Shuning uchun ham ta'lim tarbiya sohasida belgilanayotgan islohotlarni hayotga tadbii qilishda ana shu printsip islohotlarni bosqichma - bosqich o'tkazish printsi qo'yilgan. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 9 moddasi Ta'lim tizimi to'g'risida bulib, ushbu tizimning faoliyat ko'rsatishini va rivojlanishini ta'minlash uchn zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy pedagogik muassasalaridir.

Ushbu muassasalar faoliyatidan ko'zlangan asosiy maqsad ta'lim sohasida yangiliklarni targ'ib etish, ommalashtirish va shu asosda ta'lim tarbiya sohasida ijobiy natijalarga erishishdan iborat.

Pedagogik mahoratni takomillashtirishda shaxsiy pedagogik ilmiy izlanishni ahamiyati kattadir. Ijtimoiy faollik va fuqarolik burchini aniqlash o'qituvchi shaxsiga xos sifat, zero haqiqiy peagog to'la ma'nodagi jamoatchi bo'lib, bolalarga hayotda ijtimoiy faol holatda turmushining amaliy namunasini ko'rsatadi. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kunlik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyati ta'minlaydi.

Aloqalarda faoliyatda duch kelinadigan turli xil voqealarga pedagogik qoidalar nuqtai nazaridan emas, balki sharoitni hisobga olgan holda ijobiy hal etish talab etiladi.

Keng ilmiy saviya, ma'naviy ehtiyoj va qiziqish, intellektual qiziqish, yangilikni his qila bilish, pedagogik ma'lumotni oshirishga intilish o'qituvchiga xos xususiyatlardan biridir.

Ilmiy pedagogik izlanishlarni baholash mezonlari to'g'risida fikr yuritilganda, avvalo, tadqiqotning zamonaviyligi, dolzarbligi undan ko'zlangan maqsad hamda natijalar nazarda tutiladi.

O'qituvchi shaxsining kasb sohasidagi xususiyatlari quyidagilardan iboratdir, ya'ni bolalarni sevish, ular bilan ishlashga qiziqish, pedagogik ishni sevishi, ruhiy pedagogik ziyokorlik va kuzatuvchanlik: dilkashlik, talabchanlik, qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik, o'zini tuta bilish kasbiy layokatlilik va boshqalar.

Samarali pedagogik o'zaro ta'sir ko'rsatishni to'g'ri tashkil etish o'qituvchiga bolalar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql idrokigagina emas, balki ularning his tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatish, samimiy munosabatda bo'lishga yordam beradi.

Amaliy pedagogik faoliyatda ilmiy g'oyalar va pedagogik tarbiyani qo'llash. O'qituvchi mehnatining o'ziga xosligi shundan iboratki bu mehnat natijalari darhol ko'rinmaydi. U o'zining ijod mahsulini ko'rish uchun yillab mehnat qilishi kerak. O'qituvchi faoliyatini o'rganish shuni kursatadiki, bu faoliyat o'zining sifat ko'rsatkichlari bo'yicha ham turlicha bo'ladi. ?aqqiy fidoyi o'qituvchilar o'z faoliyatida eng yaxshi natijalarga erishadilar.

Pedagogik mehnatni tajribali o'qituvchilarning faoliyatini o'rganish, ular faoliyatidagi quyidagi xarakterli xususiyatlarni aniqlashga imkon beradi.

O'qituvchining siyosiy qarashlari va e'tiqodining aniqligi hamda barqarorligi uning o'quvchilar oldida chinakam obru e'tibor qozonishining muhim shartidir.

Ular mamlakatning butun ijtimoiy hayotida aktiv ishtirok etadilar va ijtimoiy faoliyatni o'z ishlaridan ajratmaydilar. Shuningdek ijtimoiy faoliyat davomida egallagan tajribalarni maktabga olib keladilar. Bu faoliyatga o'z o'quvchilarini jalb qiladilar, ulardan ijtimoiy hayotda aktiv ishtirok etadigan kishilarni tarbiyalab etishtiradilar.

Har bir o'quvchi shaxsiga katta qiziqish bilan qarab, barcha ishlarni o'qituvchilar jamoasi o'zlari tashkil etadilar.

Novator o'qituvchilar uz ishlarida yaqin kelajakdagi vazifalarnigina emas balki kelajakni o'ylab ish yuritadilar, o'qituvchilarni rivojlanishini loyihalashtiradilar. Mohir o'qituvchilarning bolalarga bo'lgan munosabatlarning taqdiri haqida g'amxo'rlik qilish, o'z tarbiyalanuvchilarining kelajagi bilan qiziqish orqali xarakterlanadi.

O'qituvchi shaxsigahar tomonlama ta'sir ko'rsatish tufayli odatda mohir o'qituvchida orqaga qoluvchi o'quvchi bo'lmaydi.

Mohir o'qituvchilar ilg'or pedagogik tajribani hamma ta'lim va tarbiyaning nazariyasini datlab o'rganadilar. Hamma yangiliklarni tushunib olishga o'z tajribalari bilan solishtirib kurishda ba'zilar o'z ishida tadbiq qilishga biror narsalarni qayta qurishga harakat qiladilar.

O'qituvchining ijodkorligi o'quvchining ijodkorligini o'yg'otadi.

Dar haqiqat Prezidentimiz I.Karimov aytganlaridek: Farzandlarimizni vatanga sadoqat ruhida tarbiyalayotgan, ularning qibida oliyjanob fazilatlarini qaror toptirayotgan insonlar hamisha e'zozga loyiqdir.

Hayot kashfiyotlar olami. Tajriba, uslub, fikrlar uyg'unligi tuganmasdir. u samarali mehnat natijasida isbot va dalillar orqali o'quvchilar qalbida kuchayadi, tuyg'ularga ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar muallimning faxri, kelajagidir. Shu bois ular niyati o'quvchilarni mustaqil yurt quruvchilari, muxandislari, ilmu - ma'rifat fidoyilari safida ko'rishdir. O'qituvchilarning eng birinchi maqsadi o'quvchsini tezroq savodli qilishdan iboratdir. Lekin uni amalga oshirish nihoyatda mashaqqatlidir.

Har bir o'qituvchining o'z faoliyat tizimini ishlab chiqishi va unga qat'iy amal qilishi uning ta'lim sohasidagi muvaffaqiyatlarining muhim omillaridan biridir.

O'qituvchi shaxsiy faoliyati tizimini pishlab chiqishda quyidagilarga e'tibor berishlari lozim. Bizga ma'lumki o'quvchilarning xarakteri xususiyati, ruhiy holati jihatdan uch toifaga bo'linadi.

Ota - onalar tomonidan barcha injiqlariga quloq solib, erka va tantiq qilib o'stirilgan, bularning aksariyatida tillari chuchukroq yoki nutqlarida kamchiliklar seziladi. Bu o'quvchilar hech narsaga sidqidildan yondoshmadilar. Bunday o'quvchilarga jiddiy munosabatda bo'linadi. Ba'zi yaxshiroq harakatlarini rag'batlantirib boriladi.

Qattiqqullik, kaltak va dakki tufayli haqoratlariga suyanib qolgan bolalar. Bu toifadagi o'quvchilarga mehr muhabbat bilan yondoshib samarali natijaga erishmoq mumkin.

Ota - onalar bolasiga jiddiy va talabchan bo'lishgan. Bunay o'quvchilar hozirjavob va tirishqoqlik bilan ajralib turadi. Ularga sinfdagi jamoa ishlarini ishonib topshiriladi, rag'batlantirib boriladi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muomalasi tarbiya natijalariga katta ta'sir ko'rstadi. Bolaga muhabbat hech qachon javobsiz qolmaydi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'quvchilar umumta'lim tayyorgarligiga saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajasini belgilab beradi.

Davlat ta'lim standarti ta'lim mazmuni shakllari, vazifalari, usullarini, uning sifatini baholash tartibini belgilaydi. ta'lim mazumnining uzagi hisoblangan standart vositasida mamlakat xududida faoliyat ko'rsatayotgan turli muassasalarda (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshirildi. Davlat ta'lim standarti o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar, nizomlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti o'zining tuzilishi va mazmuniga ko'ra davlat, xudud, maktab manfaatlari va vazifalari muvozanatini aks ettiradi hamda eng asosiy o'quvchi shaxsi. uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustivorligidan kelib chiqadi.

Davlat ta'lim standartini bajarish O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatayotgan mulkchilik shakli va idoraviy bo'ysunishidan qat'iy nazar barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartini ishlab chiqishda "Ta'lim to'grisida"gi qonun "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" to'g'risidagi hujjatlar asos qilib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti quyidagi printsiplarga tayangan holda ishlab chiqildi:

- davlat ta'lim standartining davlat va jamiyat talablariga shaxs ehtiyojiga mosligi;
- o'quv dasturlari mazmunining jamiyat ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyoti hamda fan texnika rivojlanishi bilan bog'liqligi;
- umumiy o'rta ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligining va ta'lim mazmunining uzviyligi;
- umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi;
- ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;
- umumiy o'rta ta'limning mazmuni, shakli, vazifalari va usullarini tanlashda innovatsiyalarga tayanish;
- pedagogik tafakkurda qaror topgan an'anaviy qarashlar bilan "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qonunlarida ifodalangan zamonaviy talablarning uzviyligi;
- ilg'or demokratik xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasidagi me'yorlarni belgilash tajribalarni milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standartining tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim sohalarini me'yorlashda hamda maktabning moliyaviy faoliyatini belgilashda asos bo'ladigan davlat hujjatidir.

Tayanch o'quv rejasi o'quv predmeti bo'yicha beriladigan ta'lim mazmunini o'quvchiga etkazish uchun ajratilgan o'quv soatlarining minimum hajmidagi miqdorini ifodalaydi. U har bir sinfda muayyan o'quv predmeti bo'yicha davlat standartlariga muvofiq beriladigan ta'lim mazmunini aniqlashda asos bo'ladi.

13 - mavzu. O'QITUVCHINING YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINI O'RGANISH VA TADBIQ ETISHDAGI MAHORATI .

R E J A:

1. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida ta'lim tarbiyaga yangicha yondoshish.
2. O'quvchiing faolligini, mustaqil, erkin fikrlashini oshirishda o'qituvchining o'rni.
3. Zamonaviy darsga va o'qituvchiga qo'yilgan talablar.
4. Noan'anaviy dars shakllariga oid misolar.

ADABIYOTLAR:

1. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.1998.
2. Barkamol avlod orzusi. T.1999.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T.1997.
4. M.Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Ma'ruzalar to'plami. T.2000.
5. T.Gulboev. Yangi pedagogik texnologiyalar. Ma'ruzalar to'plami. Navoiy - 2000.
6. "Xalq ta'limi" jurnallari.

Eng avvalo bizning ta'lim
tizimiga bo'lgan munosabatimizni
ham tubdan o'zgartirish kerak.
Ta'lim islohoti bizni demokratik
o'zgarishlar, yangi jamiyat barpo
etish yo'lidan etaklovchi,
barchamizni harakatlantiruvchi
ichki kuch bo'lmog'i lozim.

"Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida ta'lim - tarbiyasha yangicha yondoshish, mavjud ta'lim dasturini zamonaviy talablarga muvofiq isloh qilish va yosh avlod tarbiyasi muammolarini oqilona tarzda hal qilish imkoniyatini beradi. Bu ulug' niyatni amalga oshirishda avvalo ta'lim tizimini maktab yoshigacha bo'lgan bola tarbiyasidan boshlab, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, yuksak aql - zakovat mohiyatini shakllantirish, buning uchun zamonaviy moddiy -texnik va axborot bazasini yaratishgacha bo'lgan barcha sohalarni isloh etish kerak. Ta'lim tizimini isloh etish vazifalari muvaffaqiyatli hal etilsa, ijtimoiy - siyosiy sohalar sekin o'zgaradi, odamlar ongida demokratik qadriyatlar qaror topadi, inson jamiyatdagi o'rnini ongli ravishda o'zi belgilaydi.

Ta'lim - tarbiyaga yangicha yondoshish ta'lim berish jarayonini ongli ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Yangicha ta'lim - tarbiya berishda milliy urf - odatlar, qadriyatlarni hurmat qilib, ularni muhim tomonlarini tarbiyalash jarayoniga tadbiiq etilsa, bu tadbirlar yaxshi samara beradi. Jamiyat ishonib topshirganbu ulug' vazifani bajaruvchi fidokor kadrlar o'zlari har jihatdan barkamol bo'lmoqlari kerak.

Agar maktabda ta'lim - tarbiya to'g'ri tashkil etilgan bo'lsa, aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lsa, maktabni bitiruvchilar emas balki maktab ta'limi va tarbiyasini ko'rgan shaxslar etishib chiqadi. Yana bir yangi pedagogik texnologiyaning asosiy bo'limi o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga o'rgatishdir. O'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom olishi lozim, chunki demokratik jamiyatda bolalar, umuman har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Bunday hol ta'lim - tarbiyani samarali o'tishini ta'minlaydi. O'quvchilarni mukammal ilmi qilib tarbiyalashda o'qituvchi faoliyatini to'g'ri tashkil etish ularni baholashda ko'p ballik reyting tizimida baholarni to'g'ri v adolatli qo'yish, ularni ko'proq o'zlari mustaqil bilim olishga undash, kasbni tanlashda ongli ravishda yo'naltirish kabi masalalar yangi pedagogik texnologiyaning asosini tashkil etadi. O'quv muassasalarini zamonaviy tarzda jihozlash, o'quvchilarni barcha o'quv darsliklari bilan to'la ta'minlash, pedagoglar uchun munosib hayot tarzini yaratib berish, yosh kadrlarni bilimli va malakalarini oshirish maqsadida chet ellarga o'qishga yuborish davlat tomonidan qo'llab - quvvatlanadi va kerakli mablag' bilan ta'minlaydi.

"Agar kelajagimizni o'ylab ish qiladigan bo'lsak deydi I.Karimov, kelajakda ishimizni davom ettiriladigan bugungi yoshlarimizga sharoit yaratib uning hayoti haqida qayg'uradigan bo'lsak, avvalo mahalliy yoshlarni tarbiyalash ishiga munosabatimizni mutloqo o'zgartirishimiz kerak". Iste'dodli va iqtidorli yoshlarni izlab topish, ularni qo'llab - quvvatlash holidi ularning qobiliyatlarini rivojlantirish barcha shart - sharoitlarni yaratishning muhim sohalarni ta'minlash kerak. Sog'lom avlodni tarbiyalash - buyuk davlat poydevorini farovon hayot asosini qurishdir. Buning uchun ham davlat, ham ijtimoiy tashkilotlar, yangi paydo bo'layotgan birlashmalar jamg'armalar o'z kuchlarini mujassamlashtirib bir elkadan bosh chiqarib, mahalla, maktab, oila hamkorligini mustahkamlash jismonan baquvvat, axloqan etuk, ruhan sog'lom avlod tarbiyalashda hech qanday kuch va mablag'larni ayamasligimiz kerak. Shundagina kelajagimiz buyuk bo'ladi, O'zbekiston nomini dunyoga taratadigan fidokor, bilimli, shijoatli yoshlar etishib chiqadi, madaniyatimiz, ma'naviyatimiz, mafkuramiz yuksak darajada bo'ladi, ko'zlangan buyuk maqsadga albatta erishamiz.

Ta'lim - tarbiya sohasida olib borilayotgan tub islohotlarning asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

- ta'lim mazumuni tizimini isloh qilish;
- ta'lim - tarbiya tizimini isloh qilish;
- ta'limning bozor iqtisodiyotiga asoslangan mexanizmini isloh qilish;
- ota - ona, o'qituvchi - o'quvchining ta'lim jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarini yaratish;
- yangi pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

Ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish, chuqurlashtirish, bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma, malaka balki umumisoniy madaniyatni tashkil etuvchi - ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak - atrofga munosabatlarni ham kiritish g'oyasi juda muhimdir. Ilg'or pedagogik, ijtimoiy

tajribalar pedagogik mahoratni shakllantirishda muhim omildir. Ular quyidagi yo'nalishda o'z aksini topgan:

- faoliyat turlari (moddiy - amaliy, ijtimoiy);
- ijtimoiy ong shakllari (axloq, san'at, siyosat, falsafa, fan va boshqalar);
- ijtimoiy munosabatlar tizimi (moddiy va mafkuraviy);
- moddiy ijtimoiy va tabiiy borliq (keyingi avlodlarga meros qilib qoldiriladigan boyliklar).

Yangi pedagogik texnologiyaning asosiy tomoni maktab darsliklarini qaytadan yuksak darajada, yuqori saviyada tuzish lozimligidir. Darsliklar tuzish ko'p yillik ilmiy, madaniy, estetik, ma'naviy tajribalarga tayangan holda tuzilmog'i kerak.

O'qituvchi pedagogik mahoratini shakllantirishda ilg'or pedagogik tajribalarga tayanish yaxshi natijalarga olib keladi.

Dars jarayonida asosiy tashabbus o'qituvchi qo'lida bo'ladi. U darsini tez - tez o'tish, ko'proq bilim berish bilan mashg'ul, lekin sinfda bu ma'lumotlarni barcha o'quvchi turli tarzda qabul qiladi, ularning hoxish - istaklari turlicha, ular passiv eshituvchi, quloq soluvchi, bu hodisalar o'quvchilarning o'quv jarayonidagi mas'uliyatini, javobgarlik hissini susaytiradi. Bu hol ularni erkin fikrlash, mustaqil o'ylash imkoniyatidan mahrum etadi. Shuning uchun tarbiyani samarali chiqishini maqsad qilgan ekanmiz, bu jarayonda o'quvchi asosiy harakatlantiruvchi kuch, ta'lim jarayonini sub'ekti bo'lishi kerak, ya'ni o'qish, o'rganish, mutolaa qilish o'quvchi zimmasida bo'lishi kerak. O'qituvchi esa o'quvchining o'qishga o'rgatishga, bilim berishda o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallashlariga ko'maklashishi zarur. U o'quvchini ehtiyoj tug'dirishdan, muhit yaratishga va undan mas'uliyatni sezishga o'rgantishi kerak. Ilm - quyosh, o'quvchi nihol, o'qituvchi esa quyosh nurini niholga eltuvchi zarrachadir. Har bir dars tarbiyaviy rivojlantirishi uchun uchta maqsad qo'yiladi. Darsni tashkiliy shakli uning qatnashchilarining o'zaro aloqalariga bog'liq bo'lib ta'lim metodlariga va o'quv imkoniyatlariga bog'liq. Bunga erishish uchun o'qituvchi rahbarligida o'qituvchi bilan o'quvchi birgalikda faoliyat yuritishlari kerak. Bu o'quv jarayonining talab darajasida bo'lishi o'qituvchi mahoratiga bog'liq. O'quv jarayoni boshqarish faoliyati, bilim faoliyatidan iborat. O'quv jarayoniga bunday yangicha qarashning tub mohiyati shundaki o'qitishda ichki motivatsiyadan, ya'ni idrok, ichki tuyg'u diqqatni tortish, istak, mas'uliyatdan foydalanish ahamiyatda molikdir. O'quvchi bilim olishga intilishi, o'qishi, o'rganishi ularning ichki ehtiyojlariga aylanishi, real hayotga kirib borishi, dunyoni anglashi kabi xislatlariga o'qituvchi mas'uldir. O'qituvchilardan o'quvchilarda tashabbuskorlik, mustaqillikni, bilimlarni puxta va chuqur o'zlashtirishni, zarur malaka va ko'nikmalarni, ularda kuzatuvchanlikni tafakkur va bog'lanishli nutqni, xotira va ijodiy tasavvurni tarbiyalashga imkon beruvchi didaktik printsiplarni ta'limdagi faoliyatdir. Bunday tizimda o'quvchi ham o'qituvchi ham ta'limni tarbiya jarayonida birgalikda mas'uldir. Ular birgalikda har bir o'quvchini bilim va qobiliyatini, individual ehtiyojlarini aniqlaydilar. Bunday holatda o'qituvchi faqat "baholovchi" emas, balki yangi bilimlar beruvchi, etkazuvchi manbaga aylanadi. Mahoratli o'qituvchi darsni quyidagi uslublarda o'tishi mumkin: ma'ruza, o'zicha o'qish, audio -video orqali o'qish, ko'rgazma, namoyishlar orqali o'qish, bahs - umnozara orqali o'qish, o'quv jarayonini amaliyotga bog'lash, bir - birini yakka tartibda o'qitish.

Pedagogik yangiliklar, ularni baholash va pedagogik jamoa tomonidan o'zlashtirish, uni amaliyotga qo'llash uch yo'nalishda olib boriladi.

Pedagogik neologiya, bunda pedagogika sohasidagi har qanday yangiliklar o'rganiladi.

Pedagogik - aksiologiya, pedagogik yangiliklar ichidan samaralisi tanlanadi.

Pedagogik - transologiya, bunda tanlab olingan pedagogik yangiliklar amaliyotda qo'llaniladi.

O'qituvchining mahorat bilan dars o'tishi, darsni tushuntirish g'oyalari asosida o'qituvchining bolalar bilan o'zaro harakati tushuniladi, sinfda psixologik birlik yaratish har bir metodik yondashuv uchun o'ziga xos muloqot yo'lini tanlab borish kabilar kiradi. Ta'lim jarayoniga yangicha yondashish, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina, ta'lim samarali yangi bosqichga ko'tariladi, ya'ni

bolaning talabi, moyilligi, istak - xoxishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;

o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi va burchi oshadi;

bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;

u umr bo'yi o'z bilimini boyitishga ishonch paydo bo'ladi;
erkin fikrlash malakasi shakllanadi;
shaxs jamiyatda o'zining o'rnini tezroq topib olishga muhit yaratadi.

O'quvchilarda har tomonlama o'zi jamoada erkin tutish ko'nikmalari, to'g'ri so'zlik, fikrini to'la, to'g'ri bayon etishga o'rganishda o'qituvchining o'zni muhimdir. Chunki yosh bolaga boshidan yuragiga qat'iyon ishonch, a'olat urug'larini ekuvchi o'qituvchi faoliyatining maqsadi ham shudir. O'qituvchi bunday tarbiyani berishda ajdodlarimiz boy merosidan foydalanishi juda foydalidir. Ajdodlarimizning yurt tinchligi, farovonligi yo'lida qilgan mislsiz qahramonliklari, mardliklari haqida gaprib berib o'quvchilarni hamisha shunday bo'lishga chorlash kerak. Bunday hikoyalar quvchilarda g'urur tuyg'usini o'yg'otadi, ular hali bobolari kabi erkin, to'g'ri so'z, mard bo'lishlariga undaydi.

Bugungi kunda muallim uchun eng muhim fazilat sadoqatdir. O'z fanini chuqur bilgan va bolalarni chin dildan yaxshi ko'rgan muallimgina ta'lim ishida muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

O'qituvchi ta'lim berar ekan u hozirgi kun talabi bilangina chegaralanib dars bera olmaydi. U uzoqni ko'zlashi, maktab oldida kelajakda hal etilishi lozim bo'lgan muammolarni ko'ra olishi talab etiladi. Kelajak maktablarini kompyuterlarsi, test sinovlarisiz, diakgostikalash va reytingsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Zamonaviy dars ... Bu so'z pedagogik davralarda tez - tez tilga olinadigan bo'ldi. Ayni vaqtda bu jarayonga pedagog, psixolog, metodistlarning ish faoliyatida o'z tasavvuri va o'z uslubi bilan qo'llab, betakror va yangicha bir dars mezonini yaratishga harakat qiladi. Bu jarayonni boshqarishja ularning maqsadlari mushtarakdir. Negaki har bir pedagog dars mashg'uloti davomida o'quvchilarga tarbiya berib, ular ongida bilim, ko'nikma, malakalarni ketma - ket uzviy holda hosil qilishi o'z maqsadiga aylantiradi. Bu haqda buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining dars berishga, o'ylashga majbur eta olish, eng muhim o'quvchidan mustaqil ishlash istagini o'yg'otish zarurligini bundan yarim asr muqaddam ta'kidlagan edi. zamonaviy darsning talabi ham bu ulug' olim fikriga monandir.

Sharqning benazir olimi, donishmand Abu Ali inb Sino o'zining "Donishnoma" kitobida tarbiya va ta'lim xususida fikr yuritib, har bir shaxsning o'ziga xos nihoyasini o'zi - o'zidan paydo bo'lmasdan, balki shaxs rivojlanishi jarayonida qay tarzda vujudga kelishini juda aniq tasvirlab bergan. Ya'ni endi tug'ilgan go'dakda faqatgina hissiyot bo'lishini, shaxsning boshqa psixologik xususiyatlari: diqqat, idrok, xotira, tafakkur esa shaxs tarbiyasi davomida paydo bo'lishini alohida o'qtirgan.

Demak, shundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchila dars berayotgan o'qituvchilarda hali darsga kirgan paytda faqatgina hissiyot hukmron. O'quvchidan yuqorida ta'kidlangan ketma - ketlik (diqqat, iroad. idrok, xotira, tafakkur) esa o'z o'rnida kelishi va ular tafakkurida yuqori darajali bilim, ko'nikma, malaka hosil qilish o'qituvchining mahoratiga bevosita bog'liqdir.

Zamonaviy darsning poydevori tarbiya turlarining o'quvchiga singdirib, ularga ta'lim berishini taqozo etadi. Olimlarning fikricha, har qanday dars 10 ta talabga javob berishi lozim.

Tarbiyaviy maqsadni ta'lim bilan mushtarkaligi.

Mavzu mazmunning ilmiyligi.

Darsda manbani hayot bilan bog'lash.

Kasbiy yo'nalishga qaratilganligi.

Mavzu mazmuniga mos vositalarini qo'llash.

O'quvchining mustaqil malakalarini mutahkamlashga qaratilishi.

Mavzu mazmuniga mos metod va usullardan foydalanish.

Fanlararo bog'liqligi.

Tug'ilib o'sgan joy bilan bog'liqlikni ta'minlash.

Ekologik tarbiya.

O'qituvchi dars jarayonida bu bosqichlarni amalga oshirishi davomida o'quvchilarda namunali tarbiya sifatlarini (axloqiy, aqliy, jismoniy, mehnat va boshqlar) singdirish, ma'naviy dunyoqarashni shakllantirish, ta'limning hayotiyiligiga sharqona did va nafosatga. tabiatni, Vatnni

e'zozlashga qaratilgan fazilatlarni shakllantiradi. Sanab o'tilgan talablar asosida o'tkazilgan dars zamonaviy dars bilan hamohangdir.

Zamonaviy darslardan biri teatrlashgan dars usulidir. Maslan, bir mavzuni misol sifatida olib ko'raylik.

7-sinf, o'zbek adabiyoti.

Mavzu: " O'zbek xalq yozuvchisi A.Qahxorning "O'g'ri" hikoyasi "hayotiy talqin etilganda".

Maqsad: o'quvchilarda axloqiy tarbiya (insonparvarlik, [halollik) sifatlarini shakllantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini mustahkamlash.

Metodi: Suhbat. Teatrlashgan.

Jihozi: Adib surati, asarlarining ro'yxati, o'quvchilarning hikoya qahramonlarini tasvirlab chizgan suratlari.

Darsning borishi:

1. tashkiliy qism.

2. Yangi dars bayoni.

a) Reja.

b) "O'g'ri" hikoyasi sahifalari bo'ylab:

Hikoyaning boshlanish qismi og'zaki bayoni.

"Tonggi sarosima" - kichik sahna.

Dialoglarni o'rni topib o'qish.

Ifodali o'qish (hamma o'quvchilar bir jumladan o'qib boradi).

Hikoyaning qolgan qismini og'zaki bayon etish.

3. Izohtalab so'zlar sharhi.

4. Hikoyadagi masala, ibora, tasviriy ifodalarning sharhi.

5. Hikoyadagi savol va topshiriqlar asosida suhbat.

6. Hikoya haqida nazariy ma'lumot.

7. Hikoya yuzasidan taassurotlar, mulohazalar, savollar.

8. Darsni xulosalash.

9. Uy ishi topshirish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bu darsda barcha o'quvchi intizomli, itoatkor, sho'x, zehni past o'quvchilar ham faol qatnashib, o'qituvchi bilan hamfikir, hamjihat bo'ladilar.